

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİLİM ve UTOPIYA

**EINSTEIN, DARWIN, FREUD
DİNİ NEDEN REDDETTİLER?**

Kendi Kalemlerinden...

Harun Çakan: Tarihte din-bilim çatışması

PROF. DR. REMZİ DEMİR: İKİ AYRI EPİSTEMİK CEMAAT, İKİ FARKLI EPİSTEMİK EĞİLİM

NÂZİM'İN PEKİN
ZİYARETİ

DR. MEHMET PERİNÇEK

EVREN MODELLEME
SORUNSAĞI

İREM Ö. ALP

CİNNET VE
BİLİMSEL GERÇEKLER

ELİZ VOLKAN

GÖK CİSİMLERİNİN
İÇİNE BAKMAK

PROF. DR. SITKI ÇAĞDAŞ İNAN

Herkese Tarih Herkese Mitoloji...

Kökleri arıyoruz, köklerden geleceği!..

Kimliğimizi arıyoruz...

Yitenleri, gidenleri...

Anadolu, Mezopotamya, Ortadoğu inançlarını...

Sümer, Babil, Mısır, Girit, Yunan, Hitit, Arap, Oğuz...

Destanlar, masallar, söylenceler

araştırmacıların da, edebiyatçıların da esin kaynağı oldu.

İnsanlığın bu ortak mirasını,

"Herkese Tarih, Herkese Mitoloji" ana başlığı altında,

yediden yetmişe herkesin faydalanabileceği

bir tasarımda sizlere sunuyoruz.

Tam 12 kitap... Ve yalnızca 89 TL+Kargo

BİLİM ve ÜTOPYA

SAYI: 291 EYLÜL 2018

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi:

Prof. Dr. H. Zafer KARS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Gökalep ÇİFTÇİOĞLU

Yayın Yönetmeni: **Emrah MARAŞO**

Yazı İşleri Müdürü: **Melih OKYAY**

Editör: **Hazal SARAL**

Görsel Yönetmen: **Fatih Veli ÖLMEZ**

Düzeltilen: **Halim YURDAKUL**

Yazı Kurulu: Prof. Dr. Cüneyt Akalın, Çağrı Mert Bakırcı, Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Ercan Enç, Prof. Dr. Erksin Savaş, Efe Can Gürcan, Erkan İldız, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Hamit Zafer Kars, Prof. Dr. Çarışatay Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Tülin Oygür, Feyziye Özberk, Prof. Dr. Hüseyin Özel, Doç. Dr. Hakan Seçkin, Doç. Dr. Haldun Soyğür, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen, Doç. Dr. Hüseyin Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı Doğan, Prof. Dr. Birol Kılış, Prof. Dr. Gökhan Tanyer, Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İnam, Doç. Dr. Burçin Aşkın Gümüş, Harun Çakan, Dr. Elif Yılmaz, Dr. Mustafa Sevim.

Yönetim Yeri: Dr. Mediha Eldem Sokak No:51/1
Kültür Mahallesi, Kızılay,
Çankaya/ANKARA
e-posta: bilimveutopya@gmail.com

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilcisi: Dr. Mustafa SEVİM
Tel: (0505) 548 51 38
sevimmustafa@gmail.com

İzmir Temsilcisi: Dr. Ceyhan BALCI
Tel: (0532) 233 42 35
ceyhun1961@gmail.com

Eskişehir Temsilcisi: Alaz TETİK
Tel: (0505) 911 73 46
bilimveutopyaeskişehir@gmail.com

Gaziantep Temsilcisi: Mehmet İYİGÜN
Tel: (0505) 669 48 71
doctoriyigun@hotmail.com

Almanya Temsilcileri:
Aachen: Turan KILIÇ
turankilic58@hotmail.de Tel: 17622618769

Berlin: Şıvan KAYAŞ
sivankayas@gmail.com Tel: 15755840472

Bielefeld: Can ÇAKIR
cancakir@gmx.net Tel: 01621886801

Bremen: Basri Erol KIZILDENİZLİ
bkizildenizli@gmail.com Tel: 15755930522

Dortmund Bochum
Meram TOSUN
meram_tosun@hotmail.com Tel: 17631548167

Duisburg: Çağla KILIÇ
caгла_kilic@hotmail.de Tel: 15205649375

Frankfurt: Leyla DENİZHAN
denizhan.leyla@gmail.com Tel: 17666121870

Hamburg: Canel YILMAZ
canelimm@live.com Tel: 17670922260

Köln: Sevda SERBEST
sevda.serbest@gmx.de Tel: 1634717485

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAŞ
ulas.saritas@gmail.com Tel: +0484 130 819

Çin Halk Cumhuriyet Temsilcileri:
Elif Nisa ŞENCAN Tel: +86 15618239747
nisaelifsencan@yandex.com

Guangzhou: Ekim GANİMGİL
ekimganimgil@gmail.com Tel: +86 13068860450

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: Kenan ÖZYİĞİT
kenanozyigit@hotmail.com Tel: 31614612207

İngiltere Temsilcisi: Musa BALLIKAYA
musaballikaya@hotmail.co.uk
Tel: 447961953300

İsviçre Temsilcisi: Ethem KAYALI
e.kayali@hispeed.ch
Tel: +0041 - 79 744 41 03

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 75.00 TL.
Yıllık: 150.00 TL
Avrupa ve Ortadoğu Yıllık: 80 Euro
Amerika ve Uzakdoğu Yıllık: 150 \$

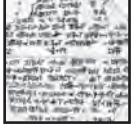
Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Üretim Kooperatifi
(TL) İş Bankası Bilkent Şubesi:
Hesap No: 4276 0292027

(EUR) İş Bankası Ankara/Bilkent Şubesi
Hesap No: 4276 0239523
IBAN: TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 6 Euro

Basıldığı Yer: Sonsöz Grup Matbaa Reklam İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 35. Cad. No.56-58
Yenimahalle / Ankara
Sertifika No: 18698 Telefon: (0312) 394 57 71

Dağıtım: Turkuvez Dağıtım Pazarlama A.Ş.
ISSN 1301-6717 Aylık Yaygın Süreli Yayın

6

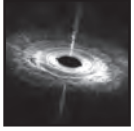
Çivi yazısı
Emrah MARAŞO

..... Aydınlanma mücadelesinin öncüsü olmak

7

Can Pınarından
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Tınlayan evrende

9-12

Güncel Bilim
Bazı kara delikler geçmişinizi söylebilir
Doğum kontrol araştırmaları hapların ötesine geçiyor

17

Kapak (Sunuş)
Harun ÇAKAN
Tarihte din-bilim çatışması

21

Kapak
Charles Robert DARWIN
İnancımı aşamalı olarak yitirdim

26

Kapak
Sigmund FREUD
Dinsel doktrinler yanılsamadır ve kanıtlanamaz

36

Kapak
Albert EINSTEIN
Ödüllendiren ve cezalandıran bir Tanrı fikrini aklım almıyor

40

Yerden Göğe
Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM
Gökcisimlerinin içlerine bakmak • Gezegen ve uydular

43

Bildiğiniz Gibi Değil
Prof. Dr. Yavuz UNAT
Cacabey Medresesi bir gözlemevi mi?

48

Nano ve Makro Boyutta Evren
İrem Ö. ALP
"Zamanın Kısa Tarihi" üzerinden evren modelleme sorunsalı

Parantez

Prof. Dr. Remzi DEMİR

İki ayrı epistemik cemaat, iki farklı epistemik eğilim

52

Antropos

Prof. Dr. Erksin SAVAŞ

Üçağızlı günlüğü

54

Doğa Tarihinden Notlar

Prof. Dr. Nurdan İNAN

Süperpozisyon

57

Kondor'un Güncesi

Özgür UYANIK

Küba'da değişen sadece anayasa mı?

58

Dr. Mehmet PERİNÇEK

SBKP'nin XIX. Kongresi'ndeki TKP heyeti

ve Nâzım'ın Pekin ziyareti

65

Eliz VOLKAN

Cinnet ve bilimsel gerçekler

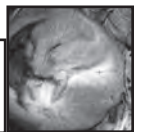
74

Fizyolojik ekoloji - 2

Doç. Dr. Mutlu KART GÜR

Doğru büyüklükte olmak: Küçük memeliler neden hibernasyona girer?

85

Dr. Deniz GÖKDUMAN

Rus resminde sosyalist gerçekçilik

91

Kitap Kurdu

Hazırlayan: Gökalp ÇİFTÇİOĞLU

95

Klasik Batı Müziği Defteri

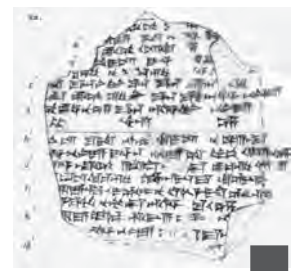
Prof. Server ACİM

Quartet (Dörtlü) kavramı

97

“ÇİVİYAZISI” Aydınlanma mücadelesinin öncüsü olmak

Emrah MARAŞO • Yayın Yönetmeni • emrahmaraso@gmail.com

Ülkemiz Ergenekon tertiplerinden bu yana ABD emperyalizmiyle açık bir savaş halinde. Tertipler çökertildi, vatanseverler devrimci öncünün mücadelesiyle özgürlüğüne kavuştu. On yıllardır bilimsel sosyalistlerin tek başına karşısına dikildiği FETÖ o tarihten sonra devletin ve Türk milletinin geniş kesimlerinin de hedefine oturdu. Dünya gericiliğinin merkezi olan ABD bu yeni duruma 15 Temmuz 2016'da tertiplemediği darbeye yanıt vermeye kalkıştı. Ancak darbe bastırıldı, Amerikan emperyalizmi ve onun aleti Fethullah gladyosu/tarikatı tarihsel bir yenilgiye uğratıldı.

Öncesinde PKK'ya yönelik hendek operasyonları başlatılmıştı. Bu operasyonlar darbe girişiminden sonra daha güçlü ve tutarlı bir şekilde yapıldı. Şimdilerde ise sadece FETÖ'nün değil diğer tarikatların da üzerine yürüneceği konuşuluyor. Ekonomik krizle birlikte halkımız ve ülkemiz bağımsızlık ve Atatürk aydınlanması yolunda büyük bir sorgulama ve uyanış içine giriyor. Artık bu iki başlık milletin azınlıkta kalan bir bölümünün sorunu değildir. Halkımızın ezici çoğunluğu, emekçileri hem ülkenin ve kendisinin özgürlüğünü hem de başı dik bir yurttaş olarak yaşamının özlemini duyuyor.

Kemalist Devrim ülkemize siyasal bağımsızlığını kazandırması, milli ekonomiyi kurması ve laikliği inşa etmesi bakımından bizlere muazzam bir tecrübe ve miras bıraktı. Arkada kalan karşıdevrimin tüm tahrip etme ve yıkım çabalarına karşı bu miras hala ayakta ve yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Osmanlı Devleti gibi değildir. Yarım da kalsa bir milli demokratik devrim üzerine inşa edilmiştir. Bu nesnel durum bugün bağımsızlık mücadelesinin aydınlanma mücadelesiyle iç içe olduğunu göstermektedir. Türkiye 15 Temmuz'da ABD'ci faşist bir diktatörlüğe telsim edilmeye çalışılırken aynı zamanda gerici/yobaz bir diktaya da teslim edilmek istenmişti. Demek ki ABD eksenli faşizm ve gericilikle Türkiye eksenli bağımsızlık ve aydınlanma karşı karşıyaydı.

Kapak dosyamızda ise yukarıda ana hatlarıyla çizmeye çalıştığımız tabloya aydınlanma yönünden bir müdahale söz konusu. Ortaya koydukları katkılarla bilimde çığır açmış üç bilim insanı, Darwin, Freud ve Einstein'ın din konusundaki görüş ve eleştirilerini kendi kalemleriyle sunuyoruz. Elbette inanç her bireyin kendi tercihidir ancak bilim insanı ya da ha-

yatının merkezine bilimi koyanlar tutarlı olmak durumundadır. Bilimin olduğu yerde inançlara, inancın olduğu yerde bilime yer yoktur. Bu sadece "laboratuvarın kapısından inançlar giremez" diye ifade edilen meşhur ama bir o kadar da kısır tespitten ibaret değildir. Çünkü inanç ne olursa olsun en sonunda yaşamı ve insanı biçimlendirmek için vardır ve bunun dışında dinsel bir inanç yoktur. Varsa da lafta vardır ve kurumsal dinlerle bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla dürüst ve tutarlı olmak hem etik hem de bilimsel bir tavır olarak şarttır.

Aydınlanma mücadelesinde en önde olmak da bu tavrı gerektiriyor. Hem eylemde hem de söylemde...

Abonelik, e-arşiv ve e-dergi

Dergimiz 25 yılını geride bırakırken basılı dergi abonelikleri, e-arşiv ve e-dergi aboneliği için çağrı yapıyor. Ülkemizin önünde çetin günler varken bilimi ve aydınlanmayı cesurca savunan Bilim ve Ütopya'nın okurlarıyla düzenli ve sürekli bir ilişki kurmasının yolu en başta okurların dergiyi düzenli alması ve okumasına bağlı. Bu nedenle siz değerli okurlarımızı Bilim ve Ütopya'ya abone olmaya davet ediyoruz. Her abonelik mâli temelimizi güçlendirecek ve okurlarının katkısıyla yayın hayatını sürdüren dergimizi güçlendirecektir. Unutmayalım, bilimsiz ve sanatsız kalan bir milletin hayat damarları kopuk demektir. Yobazlık, gericilik ve karanlık sadece bilimin ışığıyla aydınlanır ve Bilim ve Ütopya bu noktada çok önemli bir sorumluluğu yerine getirmektedir.

İstanbul ve İzmir temsilcilerimiz

Dergimizin İstanbul temsilciliğini Dr. Mustafa Sevim, İzmir temsilciliğini ise Dr. Ceyhun Balcı üstlendi. Her iki arkadaşımızın birikimleri ve tecrübeleriyle dergimizi iki büyük kentimizde çok daha iyi yerlere getireceğiz. Özellikle etkinliklerimizle... Kendilerine başarılar diliyoruz.

Mutlu bir ay olması umuduyula...

“

CAN PINARINDAN

Tınlayan evrende

”

Prof. Dr. Ahmet İNAM • ODTÜ Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Bilim insanlarına “bunca titiz, yoğun çalışmalarınız ve gözlemleriniz sonunda evren hakkında olabildiğince kesin bir saptama ile ne diyebilirsiniz?” diye sorulduğunda, örneğin şöyle bir yanıt alabilirsiniz: “Evrende bir hareket, bir salınım var!” İşte bu yanıtın benim açımdan karşılığı evrende bir *tın* var, olabilir. Evren tınıyor! Tın var sevgilinizin yüzünde, ders çalıştığınız kitapların sayfalarında, bir matematik probleminin bir türlü çıkış bulamadığınız aşamalarında tın var. Ne diyordu Einstein yaşamöyküsü ile ilgili notlarında: “Bir şey derinden derine gizlenmiş olmalı görünen şeylerin ardında.” Onun adı Türkçemizde tındır. Kulağımıza ilk işittiğimizde tuhaf gelse de, “madeni bir şeyden hafif bir vurma ile çıkan ve uzayıp giden

ses, tınlama sesi” olarak yazsa da sözlük. “Tınmak” gibi fiil hali ses çıkarmak, bir şey söylemek anlamında örneğin Pir Sultan Abdal’ın şu sözünde geçer: “Müşkilin mürşide tınarken gördüm.” Elbette günlük dilde “tınmamak” daha yaygın olarak kullanılmaktadır, aldırmmamak anlamında. Tın tın deyimini de unutmayalım: Çok cahil, boş insanlar için söylenir. Oysa dilimizin köklerindeki tın bize başka şeyler söylüyor.

İşte ben “tını” bu yazıda kısa imalarla açmaya çalışacağım.

Dilimizin eski metinlerinde, örneğin *Altun Yaruk*’ta, *Divan-ı Lügat-it Türk*’te ruh, can, yaşama yetisi, so-

luk, nefes, cevher, madde anlamlarında sık geçen bir sözcük, tın. *Tınlı* canlı, ruhlu demek, *tınlı*sız da cansız, çorak, kimsesiz, gibi anlamlar taşıyor. "*Tıngla sözüm külgüsüz*" diyor şair: Dinle sözümü gülmeksizin. Tını anlatanı gülmeden dinlemeli, belki ince bir meraklı tebessümle. Çünkü tın fil olarak rahata ve huzura kavuşmak, dinlenmek anlamlarını da taşıyor.

Tını Batı dillerindeki *Esprit, spirit, Geist* karşılığı olarak Türkçemizde bir felsefe terimi olarak kullandığımız "tin"den ayrı düşünüyorum. Tın varlığın sesidir. Evrendeki enerjinin kendini insana duyurmasıdır. Tın kulağı olan uçsuz bucaksız evrendeki tını duyabilir. Örneğin fizikçi onu matematiksel bir modelle ortaya koyar, sanatçı onu sanat ürününün bir esin kaynağı olarak algılayabilir. Tını koşturma içinde, alışkanlıklarda yaşadığımız sıradan yaşamın gürültüsü yüzünden duyamıyoruz. Bizi yeniyi, canlıya, cana, hakça yaşama, güzel bir hayata yönlendiren güç tındır. Onunla anlayışa, bilgiye, yaratıcı düşüncelere, geliştirici hipotezlere, açıklayıcı kuramlara, sarsıcı, etkileyici sanat ürünlerine doğru yola çıkarız.

İşte eğitimin farkına varamadığımız can alıcı temel sorunlarından biri de, bu can evimizde duran tının esin verici gücünü genç insanlara duyurmayı nasıl başaracağımız sorudur. Tın, bize "insan ol, hakça bir düzenin ardına düş, ötekine saygı duy, araştı, öğren; müzikle, dansla, şiirle, sanatla hakikatin ardına düş, yeryüzünü yaşanması bir gezegen hâline getir, diğer gezegenleri keşfedip onlarda yaşamaya hazırlan" diyor, "aşkla aş kendini!". Tının çağrısını bir canlı türü olarak insan binlerce yıldır duymakta elbette. Hakikat arayışında, bilim, sanat, inanç düzenleri, bilgelik yolları tını duymaya çalışmışlar.

Tının çağrısı bizim kültürümüzde gönülle duyulur. Bizim insanımız bilgelik düzeyine çıkabildiğinde gönlüyle düşünür. Akıl, canımızın yalnızca bileşenlerinden biridir. Canımızın diğer bileşenleriyle beslenemezse, ezbere konuşan, kalıpla düşünen, düşünme özerkliğini ve düşünme özgürlüğünü yitirmiş bir insanın sözde "aklı" olur. Düşünme yalnızca yaşam sorunlarının çözümüne yönelik, günü kurtarma amacıyla sürdürülen "zihinsel süreçlerden" oluştuğunda tına kapalı kalır. Yaşam içindeki düşünmeyi hayat düzlemine çıkarabilmeliyiz. Onu değerlerle, hakikat aşkıyla, gerçeği duyma ve yaşama tutkusuyla donatmalıyız. Düşünmekten korkmayan, cesur, kendi gözüyle görüp kendi canıyla duyabilen, sorgulamaktan, itiraz etmekten sakınmayan, bu tavırlarının sonunda başına gelecekle bedelini ödemeye hazır insanlar düşünceyi yaşamdan hayata taşırlar. Tın duyar kulakları oluşur. Canlarından gönüllerine doğru yola çıkarlar. Tın duymuş cana gönül diyorum.

Tın kavramının mistik bir kavram olduğunu sanıp sözlerime dudak bükenlere selam ederim. Tın biz insanlar için evrendeki "en sahici" güçtür: Enerji-

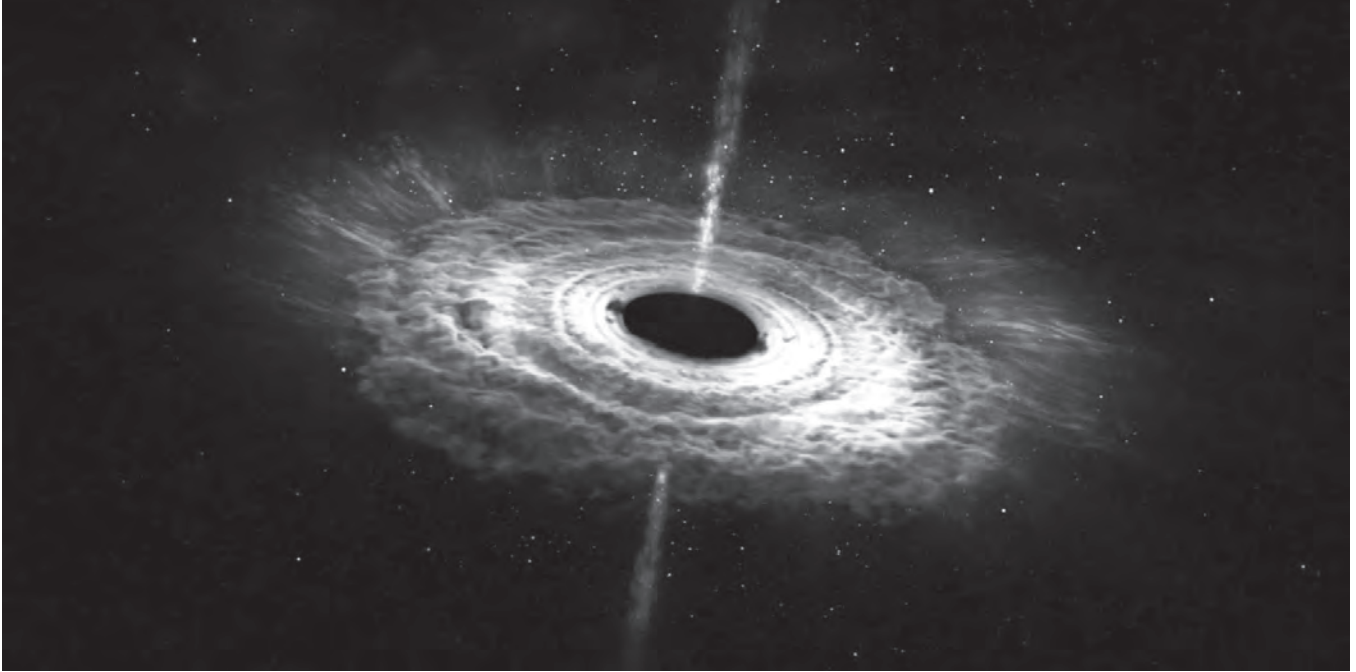
dir, maddedir. Bunun yorumunu yapan biziz. Bu enerjinin, bu erkenin bize ne söylediğini anlamaya çalışıyoruz. Elbette yorum yapıyoruz. Yorumu, bedenimizi, duygularımızı, aklımızı, çevremizle ilişkilerimizi, ürettiğimiz ürünleri, üretme gücümüzü, bir arada yaşama becerimizi, köklerimiz, köklerimizdeki geleceği¹ göz önüne alarak yaptığımızda, gönlümüzle duyduğumuz tına ulaşıyoruz. Tın bize beni de sorgula diyor elbette. Tın yaşantımızda bulunan en zengin yorum pınarıdır, en zengin yorum gücümüzdür çünkü.

1) Atatürk'ün "İstikbal göklerde" sözünü İstikbal kökleri olarak da yorumladığımı anımsatırım. Köklerimiz dilimizde bulabiliriz bir yanıyl. Köklerimizden çıkacağız göklere!

Bazı kara delikler geçmişinizi silebilir

Çeviri: Zeynep Gizem EMİR

Dev bir kara delik için başka bir kara deliğin olay ufuğundan veya ufuğun dış kısmından geçmek sessiz sakin bir şekilde gerçekleşirdi.

Gerçek dünyada geçmişiniz, geleceğinizi eşsiz bir şekilde belirler. Bir fizikçi evrenin nasıl başladığını bilirse, tüm zaman ve mekanda evrenin geleceğini hesaplayabilir.

Ancak Kaliforniya Üniversitesi'nden bir matematikçi, bu yasanın bozulduğu birkaç çeşit kara delik keşfetti. Birileri bu nispeten iyi huylu kara deliklerden birine girmek üzere maceraya atılsa, hayatta kalabilme şansları olurdu; ama bu kişilerin geçmişleri yok olacağından kendileri sonsuz sayıda olası geleceğe sahip olurlardı.

Epey gerçekçi olan kara deliğin içine girme simülasyonu zaman ve mekanın nasıl büküldüğünü, ışığın pek çok fizikçinin, içine girildiğinde insanı yok edeceğini düşündüğü Cauchy ufkuna veya merkeze yaklaşırken nasıl maviye döndüğünü gösteriyor. Fakat matematikçi bu ufuk düzleminde yapacağınız yolculukta hayatta kalabileceğinizi savunuyor. Uzun zamandır bu tarz iddialarda bulunulmaktaydı. Buna istinaden fizikçiler iddiaları açıklığa kavuşturmak için güçlü kozmik sansür hipotezine

başvurdular. Bu hipoteze göre, bir başka tabirle tipik bir korkunç ölüm olan bu yıkıcı şey gözlemcilerin geleceklerinin eşsiz olarak belirlendiği uzay zamanın bir bölgesine girmeyi engelliyordu. İlk kez 40 yıl önce fizikçi Roger Penrose tarafından ortaya atılan bu ilke, yüce düşünce olan determinizmi herhangi bir fizik kuramının anahtarı olarak saklı tutuyor. Yani, geçmişte olduğu gibi bugün de evrenin fizik yasaları birden fazla mümkün geleceğe olasılık tanımıyor.

Fakat Kaliforniya Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Peter Hintz'in açıklamalarına göre matematiksel hesaplamalar, hızlanan bir hızla genişleyen evrenimizde olduğu gibi bazı özel karadelik türlerinde de deterministik bir dünyadan deterministik olmayan dünyaya geçiş esnasında hayatta kalmanın mümkün olduğunu gösteriyor.

Geleceğin tahmin edilemez olduğu bir uzayda yaşamın neye benzeyeceği muğlak; ancak bulgular günümüze değin kozmosun evrimini mükemmel bir şekilde açıklayan Einstein'ın genel görelilik ku-

ramının yanlış olmadığını kanıtlıyor.

Hiçbir fizikçi kara deliğin içine girip ölçüm yapmayacaktır; zira bu matematiğin sınırları içine giren bir sorun. Hintz, bu açıdan bakıldığında görelilik kuramının matematiksel açıdan daha ilgi çekici bir hal aldığını söylüyor. "Bu, bir insanın yalnızca matematiksel olarak ilgilenebileceği bir soru; fakat fiziksel, hatta felsefi çıkarımlara da sahip ve onu müthiş bir soru haline getiren de bu.

Hintz'in, Portekiz'deki Lizbon Üniversitesi'nde görev yapmakta olan meslektaşları Vitor Cardoso, João Costa ve Kyriakos Destounis ve Utrecht Üniversitesi'nde görev yapmakta olan meslektaşı Aron Jansen ise şöyle ifade ediyor:

"Bu... Sonucun modern kozmolojideki önemi göz önünde bulundurularak genel görelilikteki determinizmin ciddi bir başarısızlığa tekabül ettiği anlamına geliyor."

Physics World isimli web sayfasından alıntılandığı üzere Kaliforniya Üniversitesi'nden araştırmada yer almayan fizikçi Gary Horowitz, "Bu çalışma elektromanyetizma ve yer çekimi teorisinde güçlü kozmik sansürün şiddeti hakkında bildiğim en iyi kanıtı sağlayan çalışmadır." diyor.

Hintz ve çalışma arkadaşları geçtiğimiz ay Physical Reviews Letter'da bu alışlagelmedik kara delikleri anlatan bir çalışma yayınladılar.

Olay ufkunun ötesi

Kara delikler, isimlerini, ışık dahil hiçbir şeyin onların yerçekimlerinden kaçamaması gerçeğinden alan tuhaf cisimlerdir. Bir kara deliğe gereğinden fazla yaklaşma riskini alır ve bu sözde olay ufkunu geçerseniz geri dönüşünüz olmaz.

Küçük kara delikler için konuşacak olursak, böyle bir yaklaşma durumunda herhangi bir şekilde hayatta kalmanız söz konusu değildir. Olay ufkuna yakın olan gelgitsel güçler her şeyi atomlarına kadar ayırabilir.

Fakat geniş kara delikler için, galaksilerin ortasında, bir yıldız kütesinden on milyonlarca kat daha ağır olan Samanyolu Galaksisi gibi bir olay ufkunu geçmek sessiz sakin olurdu.

Dünyamızdan kara delik dünyasına geçiş esnasında hayatta kalmanın mümkün olması ihtimali yüzünden fizikçiler ve matematikçiler uzun süre boyunca o dünyanın nasıl görüldüğünü merak etmişler ve kara deliğin içerisindeki dünyayla ilgili tahmin yürütmek için Einstein'ın genel görelilik kuramına başvurmuşlardır. Bu kuram bir gözlemci uzay-zaman bükülmelerinin ve teorik hesaplama-

ların sınırsız olduğu tekilliğin merkezine ulaşınca ya dek işe yarar. Fakat dış dünyayla iletişim kurması imkansız olan bir kara delik kaşığı kara deliğin merkezine ulaşmadan bazı tuhaf ve ölümcül şeylerle karşılaşabilir.

Hintz özel bir kara delik üzerinde yaptığı çalışmaları sürdürüyor. Üzerinde çalışmalar yaptığı bu kara delik dönmeyen, standart ve elektrik yüklü bir kara delik. Böylesine bir cismin olay ufkuyla birlikte sözde Cauchy ufku diye adlandırılan bir alanı da mevcut.

Cauchy ufku, determinizmin çöktüğü, geçmişin artık geleceği belirlemeyeceği bir nokta. Penrose da dahil fizikçiler, hiçbir gözlemcinin Cauchy ufkunu geçemeyeceğini, gözlemcinin ufku geçtiği takdirde kara delikte yok olacağını iddia etmişlerdir.

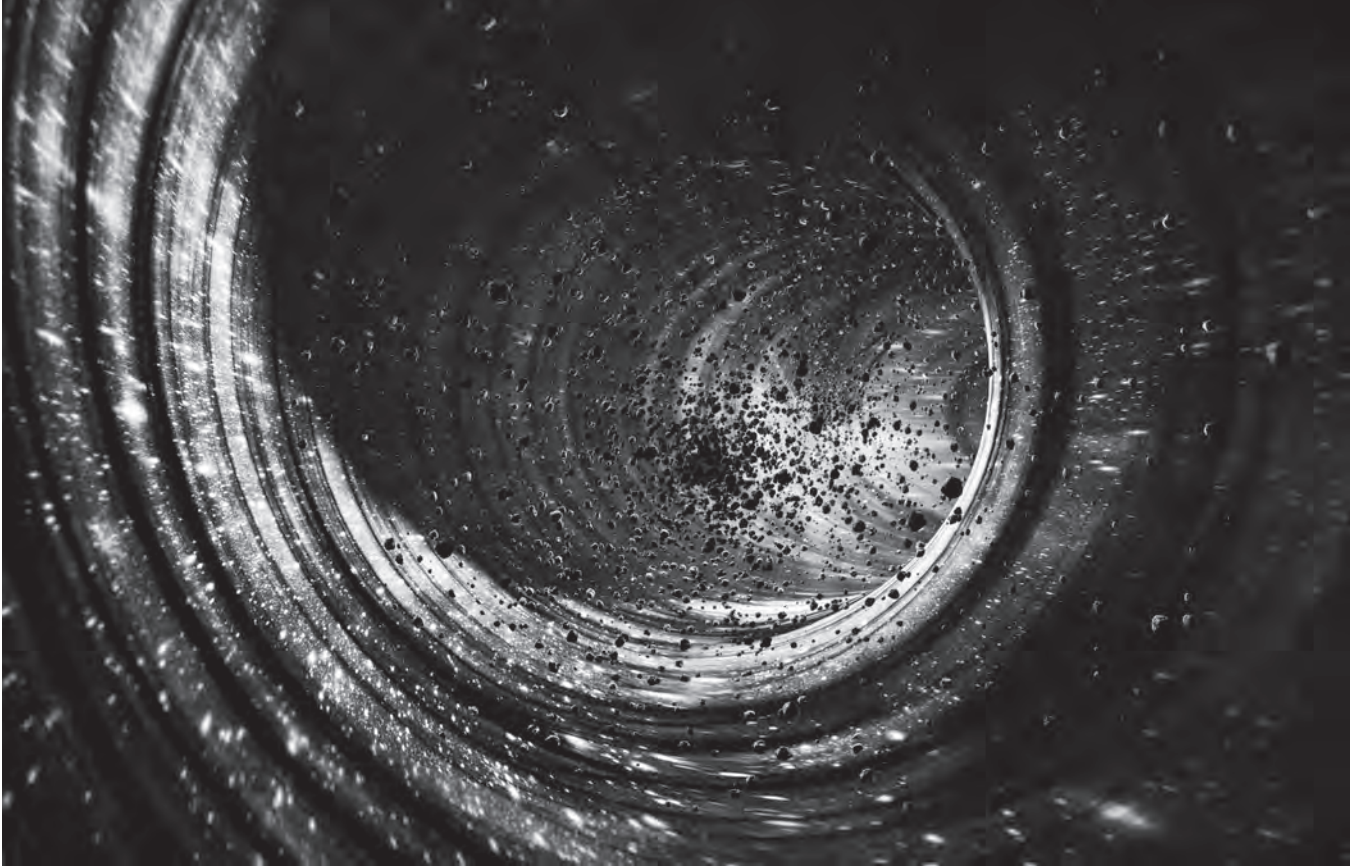
Gözlemci ufka yaklaştıkça saatler çekim alanında daha yavaş ilerleyeceğinden zaman yavaşlar. Işığın, çekim dalgalarının ve kara delikle karşılaşan diğer her şeyin kaçınılmaz bir şekilde Cauchy ufkuna düşmesi gibi içe doğru düşen bir gözlemci de nihayetinde tüm bu enerjinin aynı anda hareket ettiğini görür. Doğrusu, karadeliğin evrenin yaşamı boyunca gördüğü bütün enerji Cauchy ufkuna aynı anda çarpar ve bu, o yolu kat eden gözlemciye olanları unutturur.

Genişleyen bir evrende sonsuza kadar göremezsiniz

Hintz, bunun bizimki gibi hızla genişleyen bir evrende geçerli olmadığını fark etti. Uzay zamanı gitgide koptuğu için evrenin büyük bir kısmı kara deliği etkilemeyecek bile; çünkü enerji ışık hızından daha hızlı olamaz.

Aslına bakarsak, kara deliğe düşmeye uygun enerji sadece gözlemlenebilir ufukta yer alan enerjidir. Yani, kara deliğin varlığının seyri boyunca görmeyi beklediği evrenin hacmi. Örneğin, bizim için gözlemlenebilir ufuk, geçmişini görebildiğimiz 13.8 milyar ışık yılından daha büyüktür çünkü gelecekte sonsuza dek görebileceğimiz her şeyi içinde barındırır; ancak evrenin hızlanan genişlemesi, yaklaşık 46.5 milyar ışık yılı ufkunun ötesini görmemizi engelleyecektir.

Bu senaryoda, evrenin genişlemesi kara deliğin içindeki zaman genişlemesine sebep olan hacim büyümesinin etkisini yok ediyor ve belirli durumlar için büyümeyi tamamen engelliyor. Böylesi durumlarda bir gözlemci Cauchy ufkunun içinden belirlenimci olmayan bir dünyaya doğru ilerleyebilir. Bunu özellikle, sözde Reissner-Nordström-de Sitter kara delikleri olarak adlandırılan büyük bir elektrik yükü olan düzgün, dönmeyen kara deliklerde yapabilir.

Hintz, Einstein'ın kuramlarının, hiçbir bükülme, sonsuza kadar gitmeyen gelgit kuvvetleri olmayan, tam da bu Cauchy ufuğuna ve ötesine kadar her şeyin mükemmel bir şekilde yerine getirildiği bazı düzgün denklemler vardır." diyerek ufka giden geçidin kısa fakat acılı olduğuna dikkat çekiyor. "Artık bundan sonra tüm iddialar geçersiz. Reissner-Nordström-de Sitter gibi kara deliklerin olduğu durumlarda biri merkezi tekillikten büsbütün kaçınıp bilinmeyen bir evrende sonsuza dek yaşayabilir."

Hintz şöyle değerlendiriyor: "Kuşkusuz ki tarafsız olana kadar zıt yüklü maddeleri çekecekleri için yüklü kara deliklerin var olma ihtimali düşüktür. Yine de yüklü karadelikler için düşünülen bazı matematiksel çözümler, dönen karadelikler içerisinde neler olacağının göstergesi olarak kullanılır." Hintz, Kerr-Newman-de Sitter kara delikleri denilen bu düzgün, dönen kara deliklerin aynı şekilde davranacağını ileri sürüyor.

Hintz, "Patlayıp karadeliğe dönüşen elektrik yüklü bir yıldızla seyahate çıkma fikri biraz üzücü; Alice, parametreleri yeterli ölçüde uçta olan bu karadeliğin içerisine yolculuk ederse Cauchy ufkunu geçer, hayatta kalır ve evrenin, bir yıldızın başlangıcını tamamiyle bilebileceği bir bölgesine ulaşır", diyor. Yolculuk esnasında ne olacağı ise başlangıç koşullarının tam olarak bilinmemesiyle artık benzersiz bir şekilde belirlenemiyor ve bu yüzden çok zahmetli hale geliyor.

Hintz, bu karadelik türlerini, yerçekimsel dalgalara çarptığında bir kara deliğin nasıl çaldığını, tonla-

rından ve armonik seslerinden hangisinin en uzun sürdüğünü hesaplayan Cardoso ve meslektaşlarıyla birlikte çalışarak keşfetti. Bazı durumlarda en uzun süren frekans bile Cauchy ufkunun ölüm bölgesine dönmesini engelleyecek kadar hızlı zayıfladı.

Hintz'in çalışması, biri iyi huylu pek çok kara deliğin determinizmi ihlal etmeyeceğini gösterme iddiasında olan diğer çalışmaları da ateşledi; fakat Hintz, ihlal örneklerinin çok fazla sayıda olduğunda hala ısrarcı.

Hintz, "İnsanlar 90'ların ortalarından beri, yani yaklaşık 20 yıldır konuya kayıtsız kaldıklarından olsa gerek, güçlü kozmik sansür her zaman doğrulandı." diyerek bu bakış açısıyla baş etmeye çalıştıklarını ekliyor.

Hintz'in çalışması Clay Matematik Enstitüsü ve Kaliforniya Üniversitesi Miller Bilimde Temel Araştırmalar Enstitüsü tarafından desteklendi.

Kaynak

<http://news.berkeley.edu/2018/02/20/some-black-holes-erase-your-past/>

GÜNCEL BİLİM

Doğum kontrol araştırmaları hapların ötesine geçiyor!

Çeviri: Esmâ SAKLAR

Bilim insanlarının şu sıralar üzerinde çalıştığı gebeliği önleyici yöntemler spermin ilerlemesini engellemeyi ve yumurtaları sonrası için saklamayı içeriyor.

“O hap” denildiğinde genellikle akla tek bir ilaç türü geliyor. Gebeliği önleyiciler arasında doğum kontrol hapının isim hakkına sahip olması, Amerika’da hapın doğum kontrol pazarını tekeline aldığını doğrular nitelikte. Haplar 1960’ta piyasaya ilk kez sürüldüğünde, doğum kontrol kadınlar için ilk defa bu kadar kolay ulaşılır olmuştu ve bunun yanı sıra çocuk sahibi olmayı geciktirmek çoğu kadın için eğitim ve kariyer kapısını açmıştı. 50 yıl sonra ABD’de doğum kontrol için en çok tercih edilen yöntem hala doğum kontrol hapları. Deri altı çubuk, vajinal halka, iğne ve bant gibi ek yöntemler mevcut olsa dahi çoğu, hapla aynı işi yapıyor: Steroid hormonlarının sentetik bir versiyonunu kullanarak ovülasyonu durdurmak. Bu yöntem etkinliğini kanıtlaya bile herkes için işe yaradığı söylenemez. Bazı kadınlar hormonların manipüle edilmesinden kaynaklanan yan etkileri tolere edemeyebiliyor. Ve bazıları da altta yatan sağlık problemleri yüzünden hormonal doğum kontrol yöntemlerinden hiç yararlanamıyor. Peki erkekler için yeni yöntemler var mı? En az 400 yıl, belki de daha uzun zamandan beri kullanılan prezervatif en çok tercih edilen erkek doğum kontrol yöntemi. Alternatif olarak aile planlamasına öncülük etmek isteyen erkekler ise cerrahi operasyonu seçerek meni kanalı ameliyatı olabiliyor.

Alternatiflerin kıtlığı sanılanın aksine bu konuda araştırmaların olmamasından kaynaklanmıyor. Doğum kontrol hapları bulunduktan beri üremeye ilgilenen biyologlar ve diğer araştırmacılar birçok heyecan verici keşfe imza attılar. Ama insanların deneyebilmesi için hücrelerde ve farelerde umut verici bir bulgu bulmak birçok ilaç için çok zor. Doğum kontrol ilaçları içinse durum daha vahim. Bir biyokimya uzmanı ve Bethesda’da Yetişkin ve Çocuk Sağlığı Enstitüsündeki doğum kontrol gelişim programında şef olan Diana Blithe şöyle diyor: Oldukça sağlıklı insanlar için ilaçlar üretiyorsunuz ve ilaçların oldukça güvenli ve yan etki bakımından kabul edilebilir derecede olmasından emin olmak zorundasınız.

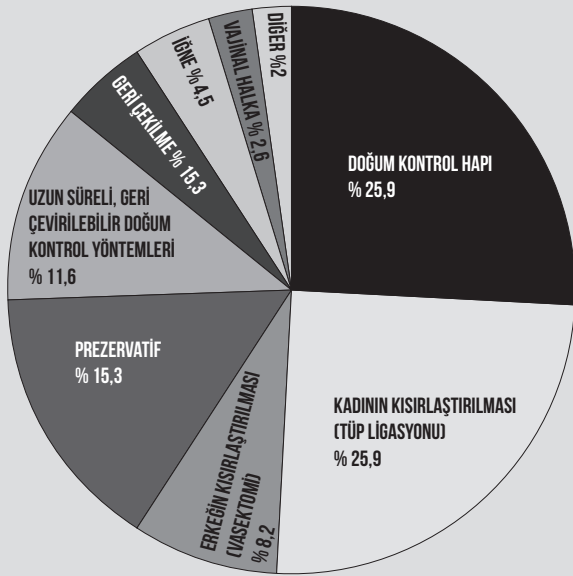
“

2011 yılında ABD’de istenmeyen gebeliklerin oranı %45’ti.

”

İnsan testine giden yol uzun olsa bile, doğum kontrol hapı 75. yaşına girdiğinde yüksek ihtimalle yeni doğum kontrol yöntemleri bulunmuş olacak. Şu sıralar bilim insanları kadınların yumurtalarını daha sonra kullanmak üzere geçici süreliğine ölü oldukları bir duruma soktukları yeni bir yöntem üzerinde çalışıyorlar. Erkekler içinse, spermlerin gelişmesini durduran ve destansı hikayelerine başlamalarını engelleyen bazı yöntemler üzerinde araştırmalar de-

ABD'DE KULLANILAN DOĞUM KONTROL YÖNTEMLERİNİN DAĞILIMI

Kontrol altında

2011-2013 yılları arasında ABD'de yapılan bir ankette 15 ila 44 yaş aralığındaki kadınların %62'si doğum kontrol yöntemlerini kullandıklarını bildirdiler. Doğum kontrol hapları bu yöntemler arasında en sık başvurulanıydı ve ardından kadın sterilizasyonu geliyordu (kalıcı olarak fallop tüplerinin kapatılması). Sonraki beş yöntem ise, prezervatif, uzun süreli kullanılabilen rahim içi araç (spiral), implantlar ve erkek sterilizasyonu bir diğer adıyla meni kanalı ameliyatı. Ankette eğer kadınlar birden fazla doğum kontrol yöntemi kullanıyorsa sadece en etkili olanı sayıldı.

vam ediyor. Bu yeni yöntemler toplum üzerinde bir zamanlar doğum kontrol hapının yarattığı etkiye benzer çağ atlatan bir etki yaratabilir.

Gelişme payı

New England Journal of Medicine dergisinin 2016 yılında yaptığı habere göre 2011 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde 6,1 milyon kadın hamile kaldı. Bunların %45'i, yani yaklaşık 2,8 milyonu ise istenmeyen gebeliklerdi.

Bu konuda yapılan çalışmalara göre, istenmeyen gebelikler ebeveynler ve çocuklar üzerinde bazı kötü sonuçlar doğurabiliyor. Kadınlar eğitimlerini yarıda bırakabiliyor, -büyük ihtimalle anneler hamile olduklarının farkına varmadıkları için- doğum öncesi bakımın gecikmesine sebep olması dolayısıyla yeni doğanlarda doğum kilosunun düşük

olmasıyla sonuçlanabiliyor. Planlamadan hamile kalan annelerde diğer annelere göre doğum sonrası depresyona daha fazla rastlanıyor.

Yüzdelere de hâlihazırda bulunan doğum kontrol yöntemlerinin herkesin ihtiyacını karşılamadığını kanıtlar nitelikte. Bazı yöntemler oldukça pahalı ve bazı kullanıcılar sağlıklarıyla ilgili endişe duyuyor veya sadece bir seçeneğe bağlı kalmıyorlar. New York'ta üreme sağlığı araştırma ve tedbir kuruluşu olan Guttmacher Enstitüsü 2008 yılında yaptığı bir çalışmada, tutarsız bir şekilde, istenmeyen gebeliklerin yaklaşık %40'ına doğum kontrol yöntemlerini kullanan çiftlerde rastladı.

2011'den 2013'e, 15 ila 44 yaş arası kadınlarda en popüler doğum kontrol yöntemi %26 kullanım oranıyla doğum kontrol hapıydı. Doğum kontrol hapı ve diğer hormonal doğum kontrol yöntemleri genellikle sentetik bir biçimde kadın steroid hormonları olan östrojen ve progesteron veya sadece progesteron içeriyor. Bu hormonlar beyin tarafından folikül uyarıcı ve luteinleştirici hormonların salınmasını engelleyerek ovülasyonu durduruyor.

Bazı kadınlar hormonal doğum kontrol yöntemlerinin güzel bir şekilde çalıştığını düşünse de diğerleri baş ağrısı, mide bulantısı, ani ruh hali değişimleri ve akne gibi birçok yan etkiye maruz kalabiliyor. Doğum kontrol hapları ayrıca kan pıhtılaşma riskini artırdığı için daha önce kan pıhtılaşması, inme veya herhangi bir kardiyovasküler hastalık öyküsü olan kadınların bu hapları kullanması bir hayli tehlikeli. Şiddetli hipertansiyon veya meme kanseri geçirmiş olan kadınlar için ise doğum kontrol hapı seçenek dahilinde bile değil.

Sperm üretimini durdurması için de hormonlara güvenmek işe yarayabilir. Hormon bazlı cilde uygulanabilen yeni bir jel insanlarda test edilmeye başlanacak. Jel testosteron ve sentetik progesteron karışımından oluşuyor. Test etmek için tek doğum kontrol yöntemi olarak bu jeli kullanacak olan çiftlere başvuru planları yolda. Fakat erkeklere hormon vermek cinsel işlevde düşüklük ve kas kütlesinde azalma gibi bazı yan etkilere sebep olabiliyor.

Fakat doğum kontrol için tek yol steroidlerden geçmiyor. Yumurta gelişiminin ilk aşamalarını ve sperm gelişiminin bitirme dokunuşlarını açıklamaya başlayan keşifler yakın gelecekte stereoidsiz alternatiflerin önünü açacağına benziyor.

Erteleme düğmesi

Hormonal gebelikten korunma yolları ovülasyonu durduruyor ve yumurtalıktan ayrılmaya hazırlanmış yumurta hücrelerinin ölümüne sebep oluyor. Eğer yumurta hücrelerini daha sonra kullanmak için saklayabileceğimiz bir yöntem olsaydı ne olur-

du?

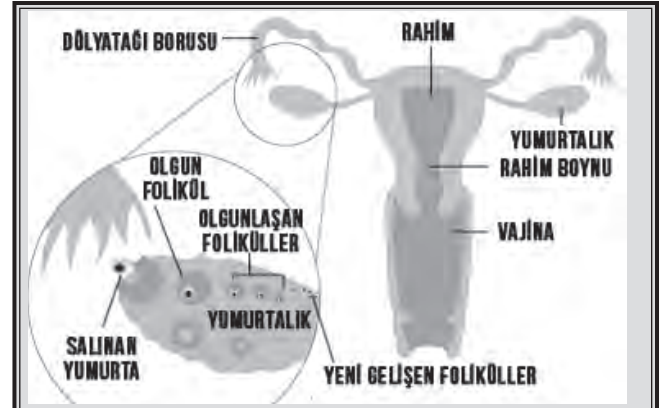
Kadınlar doğduklarında, yumurtalıklarında bir milyona yakın oosit veya diğer bir adıyla yumurta (hücre) bulunur. Her biri folikül adı verilen hücre keselerine yerleştirilmiştir. Her yumurtalığın dış kısmı primordial foliküller olarak adlandırılan ve uyku halinde olan yumurta taşıyıcı foliküllerle çevrilidir ve uyuyan hücreler ovülasyona hazırlanmak için uyandırılmayı bekler. Massachusetts General Hastanesi ve Harvard Tıp Fakültesi'nden üreme biyolojisi uzmanı David Pépin, neden çalar saatin bir primordial folikül için kapanıp diğeri için kapanmadığını merak ediyor.

Günümüz hormonal gebelik önleyicileri, halihazırda büyüyen yumurtalık folikülleri üzerinde harekete geçerler ve bir kere harekete geçildiğinde hiçbir geri dönüş yolu yoktur- eğer ovülasyon başlamazsa, yumurta ölür. Uyuyan yumurtaları bir doğum kontrol şekli olarak kullanmayı hedeflemek, yumurtalar halen orada beklerken hamileliği rafa kaldırmak anlamına geliyor olabilir. Eğer o ilk uyandırma çağrısını engelleyebilirsek, "Yumurta havuzunu teorik olarak daha sonrası için saklayabilmeyi başarabiliriz" diyor Pépin.

Yumurtaların uykularından uyanmasını engelleyen biyolojik ajanla tanışın: Müllerian inhibe edici madde. Bir diğer adıyla anti-müllerian hormon veya AMH. AMH bir steroid hormonu değil. Gelişme aşamasında olan testislerde üretildi ve erkek embriyolarının kadın üreme organlarında gelişmelerini önüyor. Pépin ve meslektaşlarından Mass General ve Harvard'da çocuk cerrahı olan Patricia Donahoe'nin belirttiğine göre AMH ayrıca primordial foliküller için daimî bir erteleme düğmesi görevini görebilir. Yüzlerce folikülün herhangi bir zaman aralığında çeşitli gelişim aşamalarında oldukları tahmin ediliyor. Üreticiler AMH'yi belli bir bölgeye uyguluyorlar ve bu da uyanan primordial folikül sayılarına bir limit getiriyor. Bu süreç bir kadının cinsel açıdan üretken olduğu zamanlardaki yumurta hücresi temininin vücut tarafından kontrol edilmesine ve sağlıklı bir şekilde korunmasına olanak sağlıyor.

Pépin, Donahoe ve meslektaşları, çalışmalarında, bir farenin belirli hücrelerine AMH geninin değiştirilmiş bir versiyonunu tanıtmak için bir virüs kullandılar. Bu kalıcı değişim farelerde, kadınlarda normalde bulunması gerekenden daha yüksek bir AMH proteini dozu seviyesi olmasına sebep oldu. Zaten büyümekte olan foliküller gelişmelerini tamamladı ama bundan sonra hiçbir yeni folikül harekete geçmedi. Primordial foliküllerin hepsi sanki güzellik uykusundaydılar.

Araştırmacılar gen terapisi gören dişi bir fareyle erkek bir fareyi çiftleştirdiğinde, yumurtalıklarda hala gelişmekte olan foliküller sayesinde, dişiler ilk 6 hafta içinde, hala hamile kalıp sağlıklı yavrulara sahip olabiliyordu. Gen terapisi bittiğinde ise dişi

Yumurta sepeti

Olgunlaşmamış yumurta hücrelerini içinde barındıran keseler yani primordial foliküller yumurtalığın dış kısmında yer alırlar. Foliküller uyandıklarında, gelişmeye başlarlar ve yumurtalığın içinde ilerlerler. Bir kadının aylık regl döngüsü başladığında, folikül uyarıcı hormon, gelişmekte olan foliküllerin bazılarını büyümeye teşvik eder. Daha baskın olan bir folikül olgunlaşmaya başlar. Lutenize edici hormon olgun folikülün açılmasını sağlar ve yumurta ovulate edilir ardından fallop tüpünün içine bırakılır. Doğum kontrol yöntemleri hakkında yeni deneysel yaklaşımlar primordial folikülleri, daha sonra kullanabilmek için uykuda tutmayı hedefliyor.

yarışmak için henüz kapıdan çıkmamış olan atların önünü kesmek." diyor.

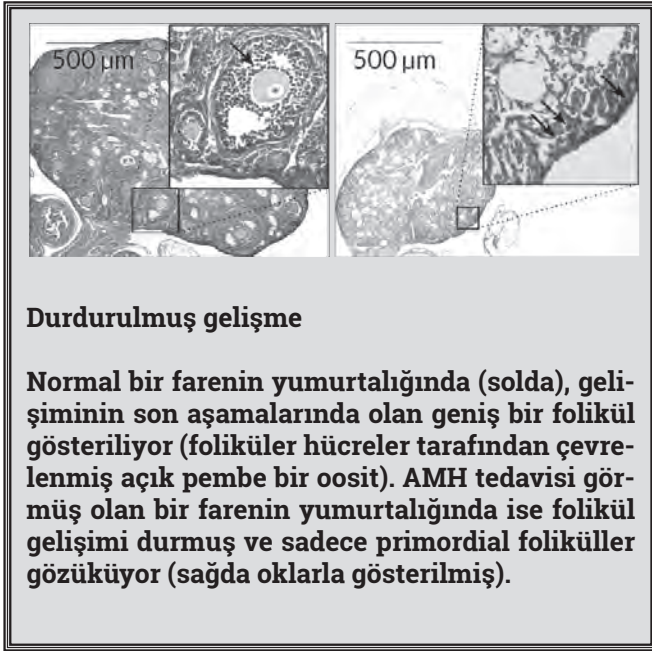
Kalıcı olmayan bir yaklaşımı test etmek için ekip normal bir fareye AMH proteinini günde iki defa vermeye başladı. Primordial foliküller hiç hareket etmedi. Tedavi bittiğinde ise yumurtalıklar tekrar çalışmaya ve foliküller tekrar büyümeye başladı.

Pépin ve Donahoe AMH'nin doğum kontrol amaçlı kullanılmasında birkaç yolun olabileceğini düşünüyor. Bunlardan biri kalıcı gen terapi yöntemi ile evcil veya sokak hayvanları için ameliyatsız kısırlaştırma yöntemi. Araştırmacılar bu yöntemi kediler üzerinde denemek için Cincinnati Hayvanat Bahçesi ile birlikte çalışıyor.

AMH protein iğnelerini devamlı kullanmak çok maliyetli ama iğneler genç kanser hastalarında yumurtalık folikül stoklarını korumaya yardımcı olabilir. Pépin, gelişen/büyüyen foliküllerin çok hızlı bölündüklerini ve bu yüzden kemoterapiye karşı çok hassas olduklarını söylüyor. Kemoterapi, büyüyen foliküllerin ölmesine sebep olabiliyor bu da diğer primordial foliküllerinin harekete geçmesini

durdurmak için daha fazla AMH olmadığı anlamına geliyor. Çok fazla folikül uyandığında bir kadının yumurta üretimi kalıcı olarak durabilir. Kemoterapi ilacı verilen fareler incelendiğinde, AMH terapisi gören farelerde terapi görmeyen farelere göre daha fazla primordial folikül gözlemlenmişti.

Araştırmacılar kadınlar için AMH'ye benzer bir etki bırakan ucuz ve kullanımı kolay, belki hap şeklinde bir doğum kontrol ürünü yaratmak için hala çok istekliler ve molekül kitaplığında AMH'ye benzeyen bir molekül arıyorlar. Pépin, "Belki var olan, kullanımda olan bir ilaçtır veya belki de çok basit ve sentezlemesi çok ucuz olan bir moleküldür." diyor.

Sperm durdurucular

Aslında A vitamini erkeklerde sağlıklı gözleri desteklemekten çok daha fazlasını yapıyor; örneğin sperm üretimi için yaşamsal öneme sahip. Testisler havuç ve diğer gıdalardan aldıkları A vitaminini retinoik asite çevirirler ve böylelikle asit vücudumuzun tümündeki hücrelerde bulunan retinoik asit reseptörlerine tutunur.

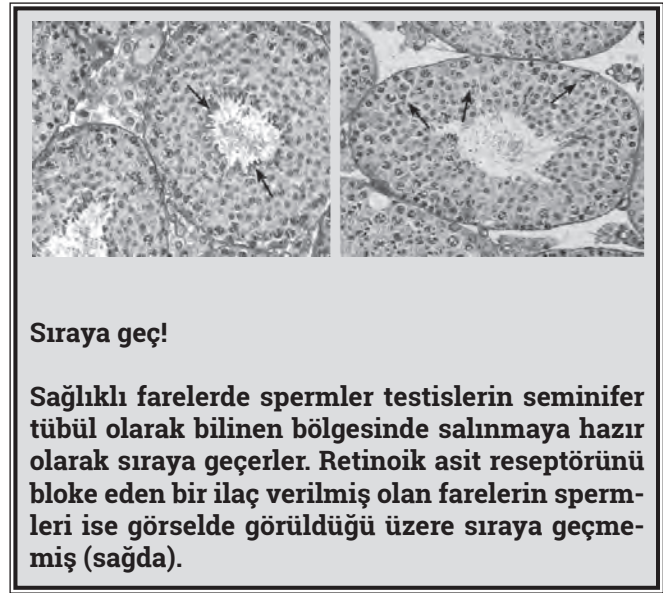
1990'lı yıllarda, bilim insanları farelerde, retinoik asit reseptörünün alfa olarak adlandırılan bir versiyonunun genini bozduklarında erkek farelerin kısır kaldıklarını gözlemlediler. Bu deneyden sonra sperm üretiminin biyolojisi üzerinde çalışan Wolgemuth ve meslektaşları geni tamamen yok etmek yerine ona sadece müdahale edebilen bir ilaç bulmak için çalışmaya koyuldular.

Wolgemuth, 2001 yılında alfa da dahil reseptörün üç versiyonunu da bağlayabilen bir ilaç hakkındaki grup çalışmasına rastladı. İlaç, reseptörü ve onu takip eden bir dizi olayı etkisiz hale getiriyor. Fare-

lerde yapılmış olan deneylerde ilacın ağız yoluyla alınabileceği ve oldukça güvenli olduğu gözlemlenmesine rağmen araştırmacılar hafife alınamayacak bir yan etkinin altını çizmiştiler: Testis zehirlenmesi.

Fakat Wolgemuth zehirlenmeyi olumsuz bir yan etki olarak görmektense onu potansiyel bir erkek doğum kontrol şekli olarak değerlendirdi. Moleküler Biyoloji uzmanı Sanny Chung ve meslektaşlarıyla beraber ilacı erkek bir fareye verip, testislerini incelediler.

Sperm karakteristik şekli olan baş ve kuyruk şeklini alana kadar birçok gelişim aşamasından geçer. Wolgemuth, spermlerin erkek üreme sistemi boyunca sürecektir olan maceralarına başlamadan önce büründükleri şekli, bir taburdaki askerlere benzetiyor.

Wolgemuth ve meslektaşları 2011'de ilaç etkisindeki farelerin spermlerinin düzgün bir şekilde sıraya geçmediklerini belirttiler; sonuç olarak spermler salınmadıkları için testislerde ölüyorlardı. Araştırmacılar ilacın diğer organlara zarar verdiğini kanıtlar nitelikte bir bulguya rastlamadılar. 4 hafta süresince her gün ilaç verilmiş olan fareler tedavi sonunda 4 hafta boyunca kısır kaldılar. Tedaviden 12 hafta sonra ise fareler cinsel cazibelerini geri kazanıp dişilerle sağlıklı bir biçimde çiftleşmeye başladılar.

Daha sonra ekip farelere ilacın daha küçük bir dozunu, 16 hafta boyunca, yani üreme hayatlarının çeyreği boyunca verdi. İlaç verilmiş olan fareler kısır oldu ama ilaç kesildikten sonra çok geçmeden sağlıklı ve yetişkin hayatlarında doğurgan olacak olan yavrulara sahip oldular.

Wolgemuth bir sonraki adım olarak ilacı primatlar da test etmeyi planlıyor. Ayrıca Wolgemuth'un ekibi tıbbi kimyagerlerden oluşan bir ekiple retinoik asit reseptörünün sadece alfa versiyonunu hedef alacak

olan bileşikler aramak için iş birliği içinde. Test edilmiş ilaç her ne kadar hiçbir yan etkiye sebep olmamış olsa da Wolgemuth, reseptörün diğer iki versiyonuna karışmayan bir seçeneğin daha ideal olacağını düşünüyor.

Zincirlerini koparan spermeler

Bir diğer hormonal olmayan erkek doğum kontrol ürünü ise böyle bir ürüne adanan uzun bir araştırma kariyerinin sonucu. Joseph Tash 1960'ların sonunda ebellek ve jinekoloji bölümünde bir yaz okulu öğrencisi olarak Chicago'daki Michael Reese Hastanesi'nde iki ayrı geziye katıldı. Joseph burada doğum kontrol konusunda bütün yükün kadınlarda olduğunu gördü. "Erkekler için doğum kontrol ve aile planlaması seçeneklerinin genişletilmesinin ne kadar önemli olduğunu hissettim."

2013'te h2-gamendazole bileşiği Amerika Gıda ve İlaç Dairesi tarafından düzenleyici rehberlik alan ilk doğum kontrol ürünü oldu ve bu da ilacın gelişmesinde büyük etkiye sahip. Düzenleyici rehberlik bir anlamda klinik öncesi ve insan deneylerine devam etmek için gerekli test koşullarının ve deneylerin bir çeşit kontrol listesi.

Tash ve meslektaşları işe klinik deneylerde ciddi bir şekilde sperm üretimini durduran kanser karşıtı bir ilaçla koyuldu. Fakat çok fazla yan etkiyle karşılaştılar, bu durum sağlıklı erkeklerde kabul edilemezdi. Araştırmacılar aralarında h2-gamendazolenin de bulunduğu yan etkileri minimize eden benzer ilaçlar tasarladılar. 6 hafta boyunca haftada 1 kez ilaç verilen fareler 2 hafta kullanımdan sonra kısır oldular. İlaç vermeyi bıraktıktan 10 hafta sonra ise bütün hayvanlar tekrar doğurgan hale geldi.

İlaç, sperm gelişiminin son aşamasında yani hücreler karakteristik sperm şeklini aldıkları zaman sürece müdahale ediyor. Bu evrede gelişim süreci boyunca olduğu gibi spermeler kendilerini besleyen ve gelişmelerini destekleyen Sertoli hücrelerine bağılıdır.

H2-gamendazole, spermelerin olgunlaşmadan salınmasını sağlayarak ve dolayısıyla onların yıkımına sebep olarak sperm ve sertoli hücrelerinin aralarındaki birleşme noktalarının bozulmasına sebep olur. Tash, "Testisler anormal spermeleri imha eden kendilerine ait bir temizleme sistemine sahipler." diyor.

Tash'ın ekibi H2-gamendazoleyi ayrıca farelerde, tavşanlarda, köpeklerde ve maymunlarda test etti. Her hayvanda tıpkı farelerde olduğu gibi sperm üretiminde bir duraksama yaşandı. Ekip ayrıca ilacın hap şeklinde de alınabildiğini ve testisler tarafından diğer herhangi bir doku tarafından emildiğinden 10-20 kat daha hızlı emildiğini gözlemledi.

Tash bunun neden kayda değer bir yan etkiye rastlamadıklarını açıkladığını düşünüyor.

Henüz yayımlanmamış olan h2-gamendazole çalışması Amerika İlaç ve Gıda Dairesi tarafından düzenleyici rehberlik aldı ve bu bir ilaç için kendine güvenin en büyük sembolü. Eğer Tash ve meslektaşları AİGD'ye ilacın güvenli ve tolere edilebilir olduğunu ispatlarsa, bu ilaç firmalarının ilgisini çekebilir ve böylece ilacın son aşamalarındaki testlerle ilgilenmelerini ve ilacı pazara sokmalarını sağlayabilir. Tash, ilaç şirketlerinin etkilenmesi için bileşiğin kusursuz olması gerektiğini söylüyor. Bu çalışmalardan doğan doğum kontrol yöntemleri işleri yatak odasının dışına çıkarabilir. Eğer ileriki testler AMH bazlı doğum kontrol ilaçlarının sağlıklı ve uygulanabilir olduklarını kanıtlarsa, geciktirilmiş gebelik, artık azalmış doğurganlık anlamına gelmeyebilir. 35 yaş üstü birçok kadın doğurganlıklarının azalmasıyla yüz yüze gelmiş durumda, Pépin bu konuda primordial folikülleri hedef alan ve onları sonrası için saklayan bir yöntemin oldukça işe yarar olacağını düşünüyor.

Erkekler için bulunacak olan doğum kontrol yöntemlerinden herhangi biri ise kadınlar ve erkekler arasında diyalogu tam tersine çevirebilir. 2006 yılında yapılmış olan çok uluslu bir anket erkeklerin yarısından fazlasının erkekler için bulunacak olan yeni bir doğum kontrol yöntemini kullanmaya istekli olduğunu onaylıyor. Tash'a göre doğum kontrol yükünü kadınların omuzundan almaya istekli erkek sayısı gün geçtikçe artış gösteriyor. Ve Blithe ekliyor: "Erkekler için bulunacak olan ilk doğum kontrol ürünü tam anlamıyla bir dönüm noktası olacak."

Kaynak

<https://www.sciencenews.org/article/birth-control-research-moving-beyond-pill>

Sunuş: Tarihte din-bilim çatışması

Harun ÇAKAN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

Din-bilim çatışmasının nedeni, din ile bilimin bilgi üretme süreçlerinin farklılığı ve bunların birbirleriyle çelişmesi olmuştur. Bununla birlikte, bu çatışmanın altında yatan asıl neden, dünyayı açıklama ve anlamlandırma konusundaki farklılıklarıdır. Dinî dünya görüşü, merkezinde Tanrı'nın bulunduğu ve kendi içerisinde kapalı bir dünya görüşüdür. Oysa bu dünya görüşü, modern bilimsel bilgilerin ortaya atılmasıyla darbeler almakta ve tümünden tehlikeye düşmektedir. Bu ise sadece dinî dünya görüşünün yıkılmasıyla sonuçlanacak bir süreç değil aynı zamanda varlığını bu dünya görüşüne dayandıran Kilise gibi kurumlarla siyasi iktidarını din üzerinden meşrulaştıran toplumsal sınıfların da varlığını tehlikeye atacak bir süreçtir.

“ Bu yazıda bilim adamlarının taraf olarak yer aldıkları din-bilim çatışması hakkında kısaca bilgi verilip bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, öncelikle din ile bilimin kısaca tanımları verilecek, ardından din ile bilimin çatışmasının tarihçesine ve mahiyetine değinilecektir.

”

“**B**ilim ve Ütopya Dergisi'nin bu sayısında din-bilim çatışmasında bilimin tarafında önemli bir konumda bulunan üç bilim adamının kendi kalemlerinden din hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu bilim adamları, her biri kendi alanında devrim yapmış olan ve düşünce hayatımız üzerindeki etkileri hala devam eden Charles R. Darwin (1809-1882), Sigmund Freud (1856-1939) ve Albert Einstein'dır (1879-1955).

Bu yazıda ise yukarıda anılmış bilim adamlarının taraf olarak yer aldıkları din-bilim çatışması hakkında kısaca bilgi verilip bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, öncelikle din ile bilimin kısaca tanımları verilecek, ardından din ile bilimin çatışmasının tarihçesine ve mahiyetine değinilecektir. Fakat burada din-bilim çatışmasının temelinde bulunan aristokrasi-burjuvazi arasındaki siyasi iktidar mücadelesine girilmeyecektir. Bu mücadele, düşünce tarihi açısından son derece önemli olmakla birlikte, burada işlenmek istenen konunun sınırlarının dışında kalmaktadır.

Yazının devamında ise bu kapak dosyasında ele alınan bilim adamlarının düşünce tarihindeki yerlerine ve dosyada ele alınma nedenleri üzerinde durulacaktır.

İnsanlık var olduğu sürece, içerisinde yaşadığı dünyayı anlama ve anlamlandırma çabasında olmuştur. Bu çaba, insanlığın erken dönemlerinde çeşitli doğa olgu ve olaylarını çeşitli ruhlarla açıklamasına yol açmıştır. Bu açıklama tarzı, insanlığın toplumsal örgütlenme düzeyinin gelişmesiyle, zaman içerisinde yerini bir yandan daha sistematik diğer yandan ise gittikçe daha soyut bir nitelik kazanan dinlere bırakmıştır.

İnsanlığın kendisi kadar eski olan inançlara dayanan din olgusu

ise insanın var oluşunu, doğasını kaderini ve insanın uyması gereken ahlaki değerleri, aşkın ya da metafiziksel bir varlığa yani Tanrı'ya dayanarak açıklayan inanç sistemi olarak tanımlanabilmektedir¹. Bu kısa tanımdan da anlaşılacağı gibi din, insanların dünyaya bakışlarını ve dünyevi olgu ve olayları açıklama şekillerini de belirlemektedir. Bu yönüyle dinler bütünlüklü bir dünya görüşü sunmaktadırlar.

Bertrand Russell ise Din ile Bilim adlı eserinde dinin üç yönü üzerinde durmaktadır. Bunlar kurum, öğreti ve kişisel töredir. Bunların her birinin taşıdığı önem, çağlara ve toplumlara göre farklılıklar göstermiştir². Dinlerin kurumsal yapıları, onların siyasal-toplumsal mücadelelerde taraf olmalarına yol açarken öğretileri ve bu bağlamda sundukları dünya görüşleri de düşünsel çatışmaların temelini oluşturmuşlardır.

Bu çatışmalar, dinî dünya görüşünün dışında dünyayı anlamlandırma çabalarının başladığı Antik Çağlar'da bile gözlemlenebilmektedir. Örneğin Antik Yunan Uygarlığı'nda çeşitli düşünürler dinî ve mitolojik açıklamalara karşı inanç yerine akli temele alan fikirler ileri sürmüşler, dinî düşünceleri eleştirmişlerdir. Burada dinlerin öğrettiklerinin aksine dünyayı ve evreni materyalist görüşler temelinde açıklayan felsefeler olduğu gibi -Leukippos (MÖ yaklaşık 5. yüzyıl) ve Demokritos (MÖ yaklaşık 460-370)- akla dayanan ahlâk öğretileri ortaya koyan filozoflar da -Epikuros (MÖ 341-270)- bulunmaktadır. Dinlerin öğretilerinin dışında fikirler ileri süren düşünürlerin yanı sıra bu dönemde dinleri doğrudan hedef alan filozoflar da bulunmaktadır. Buna örnek olarak tanrıları insan şeklinde tasvir eden dinlere karşı, eğer hayvanların yaratma olanağı olsaydı

bunların da tanrılarını kendi dış görünümüne göre tasvir edeceklerini belirten Ksenofanes (ö. MÖ 475) anılabilir.

Dinî dünya görüşünün savunucuları siyasal iktidar sahiplerinin de desteğiyle bu dönemde karşıtlarını rahat bırakmamışlardır. Filozoflar zaman zaman kovuşturmalara uğramışlar, bazıları sürgüne gönderilmiştir. Melos'lu Diagoras'ın (ö. MÖ 448) başına ödül konulurken, Sokrates (MÖ 470-399) de baldıran zehri içerek ölmeye mahkûm edilmiştir³.

Bununla birlikte, bu dönemde din ile din dışı düşüncelerin çatışması, en azından sonraki dönemlere kıyasla yoğun değildir. Bunun nedeni ise bir yandan dönemin siyasal yöneticilerinin tümüyle dine bağlı olmamaları diğer yandan ise özgür düşünce ile dinî düşüncenin iç içe bulunmasıdır⁴.

Din ile din dışı düşüncelerin çatışmasının yoğunlaşması, modern bilimin ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte olmuştur. Dinler, sundukları bilgileri Tanrı ve onun gönderdiği kitap ve elçilere dayandırmakta ve bu yönleriyle dogmatik bir yapıya sahip olmaktadır. Dinî kaynakların sunduğu bilgileri ise Ortaçağ Avrupa'sına hâkim olan Kilise ve Hıristiyanlık⁵, Antik Çağ'ın bazı düşünürlerinin görüşleriyle birleştirmekte ve kendi dünya tasvirini böy-

3) Albert Bayet, Dine Karşı Düşünce Tarihi, Çeviren: Cemal Süreya, İstanbul 1991, s. 14-15.

4) Bayet, s. 15-16.

5) Bilim ve Ütopya dergisinin bu sayısında dine karşı tavırları ele alınan bilim adamları Avrupalı olmaları dolayısıyla, sunuşumuzda da din ile bilim çatışması Avrupa merkezli olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, İslam Uygarlığı'nda da din ile bilim arasında bir çatışma yaşamakla beraber, gerek İslam'ın ve İslam'ı benimsemiş toplumların devlet örgütlenmelerindeki farklılıklar ve İslam dininin öğretilerindeki farklılıklar, gerekse İslam toplumlarında modern bilimlerin gelişimi Batı'dan aktarma yoluyla olması nedeniyle farklı bir seyir izlemiş ve izlemektedir.

1) Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, İstanbul 2010, s. 462.

2) Bertrand Russell, Din ile Bilim, Çeviren: Akşit Göktürk, Ankara 1972, s. 8.

lece tamamlamaktadır. Bu bağlamda Batlamyus'un evren modeli, Aristoteles'in fiziği ve Galenos'un tıp anlayışları kilise tarafından benimsenmekte ve tartışılmaz otorite olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle din; evrenin, dünyanın ve insanın ortaya çıkışından evrenin modeline ve işleyişine, insanın konumundan yeryüzündeki yükümlülükleri ve nasıl davranması gerektiğine ve ölümünden sonraki akıbetine kadar her konuyu tartışmaya yer bırakmaksızın ve değişme imkânı olmayan bir kesinlikle açıklamaktadır. Bilgi ve açıklamalar tanrısal bir kaynağa dayandıkları için ise mutlak anlamda doğrudurlar. Dolayısıyla da bunlardan bazılarını sorgulamak ya da reddetmek Tanrı ve dini reddetmekle eşdeğerde görülmektedir. Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta ise dünyevi işleyiş ve olguların Tanrısal bir iradeye bağlı olmasıdır.

Modern Bilim ise temelde otorite anlayışını reddeden, deney ve gözleme dayanan bir yöntemi kabul etmektedir. Tekil olguların gözlemlenmesiyle başlayan bilim, buradan genel kurallara ulaşır ve bu kurallar tekrar olgularla sınanmaktadır. Olgulardan elde edilen bu kurallar ise zamanla geliştirilebilir, ayrıntılandırılabilir ya da yeni gözlemlerle çelişmesi durumunda ise yerini tümüyle yeni kurallara bırakabilir. Doğanın işleyişi ise bir metafiziksel irade yerine doğa kanunları ile açıklanmaktadır.

Yani, bir Ortaçağ bilgini için otoritenin, ki bu durumda Kilise ve Kilise'nin kabul ettikleri, söylediği mutlak gerçek olmaktadır. Bilginlerin düşünce ve görüşleri bu sınırlar içerisinde yer almak durumundadır. Doğaya ilişkin soruları da kaçınılmaz olarak gözlemle değil, bu otoritelere başvurarak cevaplandırılmaktadır. Bir bilim adamının ise herhangi bir şeyi doğru olarak kabul etmesinde, bunun kimin tarafından ileri sürüldüğü belirleyici olmamakta, bunun deney ve gözleme dayanan verilerle doğrulanabilmesine bağlı olmaktadır.

Modern bilimlerin gelişmesi ve bunun sonucunda doğaya ilişkin dinin iddialarıyla örtüşmeyen bilgilerin elde edilmesi kaçınılmaz olarak din ile bilim arasında bir çatışmanın yaşanmasına yol açmıştır. Bu çatışmanın ilk önemli kavgası evren modeline ilişkin olmuştur. Kilisenin kabul ettiği yer merkezli evren modeli yerine Kopernik (1473-1543) XVII. yüzyılda güneş merkezli bir model önermiştir. Bu model hem kilisenin evren modelini yıkarak Kilise'nin otoritesini sarsmış hem de insanın evrendeki yerinin sorgulanmasına yol açmıştır⁶. Kopernik ile başlayan süreç modern bilimin diğer alanlarında da devam etmiş, ilerleyen yüzyıllarla birlikte Kilise'nin doğaya ve insana ilişkin birçok iddiası yanlışlanmış ve yerini Kilise'nin tezleriyle çelişen görüşlere bırakmıştır.

6) Hristiyanlıkta, İslam'da da olduğu gibi, insan yaratılışın merkezinde bulunmaktadır. Bütün dünya ve onun üzerindekiler insan için yaratılmıştır. Bu bağlamda dünyanın sadece bir gezegen olması ve evrenin merkezinde yer alması bu anlayışın da sorgulanmasına yol açmaktadır.

Galileo'nun yargılanışı. (Temsili)

Kilise başta modern bilime ve bilim adamlarına karşı çok sert bir mücadeleye girişmiştir. Giordano Bruno (1530-1590) görüşlerinden dolayı yakılmış, Galileo Galilei (1564-1642) engizisyon mahkemelelerinde yargılanmış, birçok bilim adamı dinsizlikle suçlanarak baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Fakat bilimlerin olağanüstü başarısı karşısında Kilise sürekli geri çekilmek zorunda kalmıştır. Dinin ve Kilise'nin çeşitli doğa bilimleri alanlarında modern bilimlerin karşısında geri çekilmesi ve ikincilerin bulgularını kabul etmek zorunda kalmasıyla başlayan süreç, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren canlı bilimlerdeki ve sonrasında psikoloji alanındaki gelişmelerinin de etkisiyle ahlâk gibi toplumsal konularda da hâkimiyetinin tartışılmasıyla devam etmiştir.

Yukarıda özetlenmiş olan din-bilim çatışmasının nedeni, din ile bilimin bilgi üretme süreçlerinin farklılığı ve bunların birbirleriyle çelişmesi olmuştur. Bununla birlikte, bu çatışmanın altında yatan asıl neden, dünyayı açıklama ve anlamlandırma konusundaki farklılıklarıdır. Dinî dünya görüşü, merkezinde Tanrı'nın bulunduğu ve kendi içerisinde kapalı bir dünya görüşüdür. Oysa bu dünya görüşü, modern bilimsel bilgilerin ortaya atılmasıyla darbeler almakta ve tümünden tehlikeye düşmektedir. Bu ise sadece dinî dünya görüşünün yıkılmasıyla sonuçlanacak bir süreç değil aynı zamanda varlığını bu dünya görüşüne dayandıran Kilise gibi kurumlarla siyasi iktidarını din üzerinden meşrulaştıran toplumsal sınıfların da varlığını tehlikeye atacak bir süreçtir.

Din ile bilim arasında gerçekleşmiş olan bu çatışmanın bir diğer boyutu ise felsefî düzlemde idealizm ile materyalizm tartışmasını da kapsamakta oluşudur. Din ve dinî inançlar idealizmin bir türevi durumundayken bilim de materyalist felsefe ile birlikte gelişmiştir. Doğaya ilişkin olguların metafiziksel açıklamalara başvurmaksızın, sadece kendilerine dayanarak, yani gözlem ve deneylere dayanarak açıklanması bilimin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bilimler yöntem açısından materyalist bir yönetime başvurmaktadırlar.

Materyalist felsefe ise, özellikle de XVII. yüzyıl Fransız ve XIX. yüzyıl Alman materyalizminde görüldüğü gibi savlarını doğrudan doğa bilimlerin bulgularına dayandırmaktadır. Örneğin Fransız materyalizmi fizik bilimlerindeki gelişmelere bağlı olarak mekanik materyalizm olarak da anılmaktadır. Bilimsel materyalizm olarak anılan XIX. yüzyıl Alman materyalizmi ise canlı bilimlerindeki gelişmelere dayanmaktadır.

Bu bağlamda din-bilim çatışmasını aynı zamanda idealizm-materyalizm çatışmasının bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.

Darwin, Freud ve Einstein

Yukarıda da kısaca bahsettiğimiz gibi, din ile özgür düşünce arasında ve daha özel olarak dünyaya dinin penceresinden bakarak anlamlandırma çabası ile dünyayı nesnel gerçekliğe dayanarak bilim ile açıklama ve anlamlandırma çabası arasındaki mücadeleye özellikle modern bilimlerin ortaya çıkışı ile önemli ölçüde şiddetlenmiştir. Bunda temel etkenlerden biri doğa bilimlerinde bu dönemde yaşanan devrimsel gelişmeler olmuştur.

Fakat buradan bütün bilim adamlarının dine karşı ya da bütün din adamlarının bilime karşı bir tutum aldıkları sonucu çıkarılmamalıdır. Düşünce tarihi içerisinde birçok bilim adamı inançlı iken, birçok din adamı da bilimsel çalışmalar gerçekleştirmiştir. Yine birçok bilim adamı da Kilise'nin tutumundan çekinerek din hakkındaki görüşlerini açıktan beyan etmekten kaçınmış olmalıdır.

Bu dosya kapsamında ise dini reddeden bilim adamlarından üç tanesinin görüşleri ile yetinilmiştir. Bunlar, yukarıda da belirtildiği gibi Charles Darwin, Sigmund Freud ve Albert Einstein'dır. Bu bilim insanlarının dışında da dine karşı açıktan tutum alan birçok bilim adamı ve düşünür bulunmaktadır. Akla gelebilecek ilk örneklerden biri de Pierre-Simon Laplace'dır (1749-1827). Laplace, eserini Napolyon Bonaparte'a (1769-1821) sunduktan sonra kendisiyle yaşadığı bir diyalogda Napolyon kendisine eserinde Tanrı'yı göremediğini belirtince, Laplace da cevaben böyle bir varsayıma ihtiyaç duymadığını söylemiştir.

Burada ele alınan bilim adamlarından ilki 1859 yılında yayımladığı Türlerin Kökeni adlı eseri ile doğa bilimlerinde ve genel olarak düşünce hayatında önemli bir yeri bulunan Charles R. Darwin'dir.

Darwin, geliştirdiği evrim kuramıyla insan da dâhil olmak üzere sadece canlıların türleşmelerini mekanik bir şekilde açıklamakla kalmamış, aynı zamanda Kilise'nin ve Hristiyanlığın önemli dayanaklarından biri olan canlıların yaratılışının

açıklanmasını da Kilise'nin elinden alarak bu kuruma Kopernik'ten sonra belki de en önemli darbeyi indirmiştir.

Hayatının ilk döneminde inançlı bir kişi olan Darwin'in dine ilişkin görüşleri kendisinin kaleme aldığı ve oğlunun derlediği Charles Darwin Yaşamım adlı kitaptan alınmıştır.

Bu dosyada işlenen ikinci düşünür ise Sigmund Freud'dur. Freud'un bilim tarihindeki belki de en önemli yönü, 1917 yılında yayımlanmış olan *Eine Schwierigkeit der Psychoanalyse* (Psikanalizin Bir Zorluğu) adlı makalesinde de belirttiği gibi Kopernik ve Darwin ile birlikte kendisinin insanlığın öz saygısına darbe vurmuş olmasıdır. Ona göre, ilk darbe Kopernik ile birlikte insanlığın evrenin merkezinde yer almadığının anlaşılması, ikincisi Darwin ile birlikte insanların diğer canlılarla ortak bir atadan köken aldığının anlaşılması olmuştur. Üçüncü darbe ise insanın ruhsal hayatının önemli bir kısmının kendi bilincinin ve iradesinin dışında bulunması olmuştur.

Din üzerine de kapsamlı çalışmaları bulunan Freud'un bu konudaki görüşleri *Bir Yanılsamanın Geleceği – Bilim ve İman* adlı eserinden alınmıştır.

Burada ele alınan son bilim adamı ise Albert Einstein'dır. Einstein, genel ve özel görelilik kuramlarıyla fizik biliminde Newton'dan sonra ikinci bir devrim gerçekleştirmiş olmasının yanında modern fiziğin şekillenmesinde önemli bir yeri bulunan bilim adamı ve düşünürdür. Din ile ilgili görüşleri ise çeşitli yerlerde kaleme almış olduğu yazı ve mektuplarından derlenmiştir.

Kaynaklar

Bayet, Albert, *Dine Karşı Düşünce Tarihi*, Çeviren: Cemal Süreya, İstanbul 1991.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2010.

Russell, Bertrand, *Din ile Bilim*, Çeviren: Akşit Göktürk, Ankara 1972.

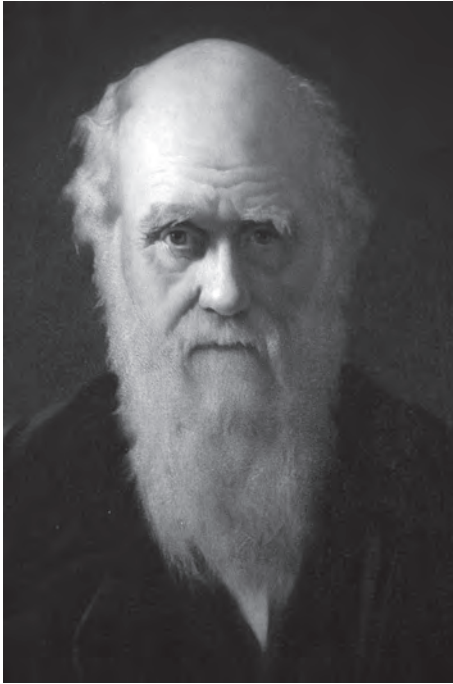
Freud, Sigmund, "Eine Schwierigkeit der Psychoanalyse", *Imago. Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften*, 1917, s. 1-7.

İnancımı aşamalı olarak yitirdim*

Charles Robert DARWIN

Hayal gücümün genişleyen ufkuyla birlikte beni ikna etmeye yetecek delilleri icat etmeyi gün geçtikçe daha da zor bulmaya başladım. Böylelikle inançsızlık etrafımı ağır ağır sarmaya başladı, ama en sonunda tamamına erdi. Süreç öylesine yavaştı ki ne bir endişe duydum ne de vardığım sonucun doğruluğundan bugüne dek tek bir saniye için şüphe ettim. Her ne kadar hayatımın kayda değer ölçüde geç dönemlerine kadar kişisel bir tanrının varlığı hakkında çok fazla düşünmesem de burada vardığım belli belirsiz çıkarımları sunacağım.

“Dünya’nın tarihini apaçık biçimde yanlış anlatan, Babil Kulesiyle gökkuşağını bir alamet olarak görmesiyle, Tanrı’ya intikam dolu bir tiranın duygularını atfetmesiyle ve daha bir sürü şeyiyle Eski Ahit’in, Hindulara ait kutsal bir kitaptan ya da herhangi bir barbarın inancından daha güvenilir olmadığını aşamalı olarak görmeye başlamıştım.

”

Bu iki yıl içinde din üzerine de çok fazla düşünme fırsatı buldum. Beagle’dayken hayli gelenekçiymdim; hatırlıyorum da ahlak üzerine bir noktada karşı çıkılmaz bir otorite olarak İncil’den alıntı yaptığımda (kendileri de dindar olan) subaylardan birkaçı bana kahkahalarla gülmüştü. Sanırım onları bu kadar eğlendiren şey, argümanın ilginçliği idi. Ancak o zamana (yani 1836’dan 1839’a) kadar, dünyanın tarihini apaçık biçimde yanlış anlatan, Babil Kulesiyle gökkuşağını bir alamet olarak görmesiyle, Tanrı’ya intikam dolu bir tiranın duygularını atfetmesiyle ve daha bir sürü şeyiyle Eski Ahit’in, Hindulara ait kutsal bir kitaptan ya da herhangi bir barbarın inancından daha güvenilir olmadığını aşamalı olarak görmeye başlamıştım. Sonrasında da şu soru sürekli olarak zihnimde yanıp sönmeye başladı ve bir türlü oradan çıkmadı: Tanrı’nın şimdi Hindulara vahiy indirmesi inanılır şey midir ve Vişnu, Siva ile benzerlerindeki inancın kendisiyle, Hristiyanlığın Eski Ahit’le ilişkilendirildiği gibi ilişkilendirilmesine izin verir miydi? Bu olasılık bana son derece inanılmaz göründü. Akli başında bir kimsenin Hristiyanlığı destekleyen mucizelere inanması için en net delillerin var olması gerektiği; doğanın sabit yasalarını ne kadar çok bilirsek mucizelerin de o kadar inanılmaz hale geldiği; o zamanın insanların bizim için neredeyse anlaşılamaz ölçüde cahil ve safdil olduğu; farklı İncillerin olaylarla eş zamanlı olarak yazıldığına kanıtlanamayacağı; önemli, hem de görgü tanıklarının sıradan hataları olarak kabul edilemeyecek kadar önemli görünen ayrıntılar bakımından bu İncillerin birçok şekilde birbiriyle çeliştiği gibi konularda daha da fazla düşündükçe –ki bu düşüncelere yeni veya değerli olduklarından değil, beni etkilediklerinden önem atfediyorum– Hristiyanlığın ilahi bir aydınlanma olduğuna inancımı aşamalı olarak yitirdim.

Birçok sahte dinin dünyanın büyük bölümüne cılgın ateş gibi yayıldığı gerçeğinin benim için bir ağırlığı vardı. Yeni Ahit’in ahlaki yönü ne kadar güzel olursa olsun mükemmelliğinin kısmen şimdi mecazlara ve alegorilere yüklediğimiz yorumlamaya dayandığı inkâr edilemez. Yine de inancımı terk etmeye oldukça gönülsüzdüm. Bundan eminim, çünkü oldukça sık bir şekilde, İncillerde yazılı olan her şeyi olabilecek en çarpıcı biçimde doğrulayacak, seçkin Romalıların birbirlerine yazdığı mektupların bulunduğu ve Pompeii’de birtakım el yazmalarının keşfedildiği gündüz düşleri

Organik varlıkların çeşitliliğinde ve doğal seçilimin deviniminde, rüzgârın estiği rotada olduğundan daha fazla tasarım yok gibi görünüyor.

kurduğumu hatırlıyorum. Ancak hayal gücümün genişleyen ufkuyla birlikte beni ikna etmeye yetecek delilleri icat etmeyi gün geçtikçe daha da zor bulmaya başladım. Böylelikle inançsızlık etrafımı ağır ağır sarmaya başladı, ama en sonunda tamamına erdi. Süreç öylesine yavaştı ki ne bir endişe duydum ne de vardığım sonucun doğruluğundan bugüne dek tek bir saniye için şüphe ettim¹. Aslına bakılırsa herhangi bir insanın, Hristiyanlığın gerçek olmasını nasıl olup da dileyebileceğini anlamıyorum. Zira eğer doğruysa görünüşe göre metnin dili düpedüz, inançsız kimselerin –ki bunlara babam, ağabeyim ve en iyi arkadaşlarımdan birçoğu da dâhil– sonsuza dek cezalandırılacağını ortaya koyuyor. Bu da yerin dibine batası bir öğreti. Her ne kadar hayatımın kayda değer ölçüde geç dönemlerine kadar kişisel bir tanrının varlığı hakkında çok fazla düşünmesem de burada vardığım belli belirsiz çıkarımları sunacağım. Paley tarafından öne sürüldüğü haliyle doğadaki tasarıma dayanan –ve bana da eskiden hayli geçerli ve nihai görü-

1) Darwin'in ölümünden altı ay sonra Emma Darwin, oğlu Francis'in temize çektiği Recollections'ın bir kopyasında "ne de vardığım so-nucun doğruluğundan bugüne dek tek bir saniye için şüphe ettim" cümlesinden "yerin dibine batası bir öğreti" cümlesine kadarki kısmı işaretlemiş, şöyle yazmıştı: "İşaretili kısımdaki cümlele-rin yayımlanması hoşuma gitmez. Bana oldukça çığ görünüyor. İnançsızlığa yönelik sonsuz ceza öğretisi üzerine keskin sözler söyle-nemez, ama yine de bunu pek az kişi 'Hristiyanlık' olarak adlandırır (her ne kadar kelimeler olduğu yerde duru-yorsa da). Ayrıca bir de sözlü ilham meselesi var. E. D." Recollections'da bu kısmın olduğu yerde bırakıldığı bölüm için bkz. The Autobiograp-hy of Charles Darwin, ed. N. Barlow (Londra, 1958), 87.

nen– eski argüman, doğal seçim yasasının keşfiyle birlikte kadük kalmıştır. Örneğin çift kabuklu bir yumuşakçanın kabuğundaki harika menteşenin, kapı menteşesinin bir insan tarafından tasarlandığı biçimde akıllı bir varlık tarafından meydana getirilmiş olduğunu artık öne süremeyiz. Organik varlıkların çeşitliliğinde ve doğal seçilimin deviniminde, rüzgârın estiği rotada olduğundan daha fazla tasarım yok gibi görünüyor. Doğadaki her şey, yerleşik yasaların bir sonucudur. Ancak bu konuyu evcilleştirilmiş hayvanların ve bitkilerin çeşitliliğine dair kitabımın² sonunda tartışmıştım ve bildiğim kadarıyla buradaki argümana herhangi bir yanıt verilmemişti.

Doğadaki her şey, yerleşik yasaların bir sonucudur.

Yine de her yerde karşılaştığımız sonsuz, harika uyarlanımlardan söz etmeden geçsek şu soru sorulabilir: Dünyanın genellikle iyi olan düzeni nasıl açıklanabilir? Esasında kimi yazarlar dünyada var olan acının miktarından öylesine etkilenmişlerdir ki, dünyada ister sefalet ister mutluluk daha fazla olsun, bir bütün olarak dünya ister iyi ister kötü olsun, bu yazarlar bizlerin duygulara sahip varlıklar olup olmadığımıza bile kuşkuyla yaklaşırlar. Benim görüşüme göre, her ne kadar bunu kanıtlamak zor olsa da mutluluk hep kesin suretle üstündür. Doğru olduğunu varsaymamız halinde bu yargı, doğal seçimden bekleyebileceğimiz etkilerle gayet iyi bir uyum içindedir. Hangi türden olursa olsun tüm bireyler dünyaya doğuştan son derece büyük acılar çekmek üzere geliyor olsaydı, kendi soylarını genişletme işlemini göz ardı ederlerdi; ama bunun geçmişten bugüne bir kez olsun gerçekleştiğine inanmamız için hiçbir sebep yok. Dahası birtakım başka görüşler de duygulara sahip tüm canlıların, genel bir kural olarak mutluluğa nail olmak üzere meydana geldiği inancına çıkıyor. Benim inandığım gibi tüm canlıların (sahibine ne yarar ne de zarar getiren organlar hariç) tüm maddi ve zihinsel organlarının kullanım sayesinde ya da doğal seçim veya en uyumlu olanın hayatta kalması yoluyla doğuştan geliştiğine inanan herkes, bu organların, sahipleri diğer canlılarla başarılı şekilde rekabet edebilsin, böylelikle de çoğalabilsin diye oluştuğunu kabul edecektir. Bir hayvan, kendi türüne en

2) Charles Darwin'in 1868 yılında yayımlanan The Variations of Animals and Plants under Domestication (Evcilleştirilmiş Hayvanların ve Bitkilerin Çeşitliliği) isimli kitabı –çn.

faydalı olacak eylemi acı çekerek, yani sancılarla, açlıkla, susuzlukla ve korkuyla gerçekleştirmek zorunda kalabilir; öte yandan bunu yemek, içmek, türün devamını sağlamak vb. gibi keyif veren eylemlerle de gerçekleştirebilir; dahası yiyecek arayışında bu iki yolu birleştirebilir de. Ancak uzun sürmesi halinde acının her türlü bunalıma sebep olur ve eylem gücünü azaltır. Yine de acı, bir canlıyı, büyük veya ani bir kötülüğe karşı kendini korumaya almasını sağlayacak şekilde uyarlanmıştır. Öte yandan keyif verici duyular, bunalıcı herhangi bir etkiye sahip olmaksızın uzun süre devam edebilir. Acının aksine bunlar, sistemin bütününe eylemi artırmaya yönelik uyarır. Dolayısıyla duygulara sahip çoğu ya da her canlı, doğal seçim tarafından, keyif verici duyguları doğuştan gelen birer rehber olarak kullanacak şekilde geliştirilmiştir. Bunu, çaba göstermenin, hatta kimi zaman bedensel ve zihinsel açıdan çok yoğun çaba göstermenin verdiği keyifte görüyoruz; günlük öğünlerimizden, özellikle de sosyallikten ve ailelerimize duyduğumuz sevgiden gelen keyifte görüyoruz. Neredeyse hiç kuşku duymadan söyleyebilirim ki daimi olan ya da sık sık tekrarlanan bu tür keyiflerin toplamı, duygulara sahip canlıların çoğunluğuna sefaletten ziyade büyük bir mutluluk verir, her ne kadar birçoğu zaman zaman büyük acılar çekse de. Bu tür bir acı, eylemleri bakımından hiç de kusursuz olmayan, ama yalnızca muhteşem karmaşıklığa sahip ve sürekli değişen koşullar altında gerçekleşen yaşam savaşında her bir türü başka türlere karşı olabildiğince başarılı kılma eğiliminde olan doğal seçilime duyulacak inançla alabildiğine uyumludur.

Akıllı bir ilk nedenin varlığına karşı acının varlığından yola çıkılarak öne sürülen bu hayli eski argüman bana göre oldukça güçlüdür; öte yandan az önce de belirttiğim gibi çok miktarda acının varlığı, tüm organik varlıkların çeşitlenme ve doğal seçim yoluyla geliştiği görüşüyle de gayet uyumludur.

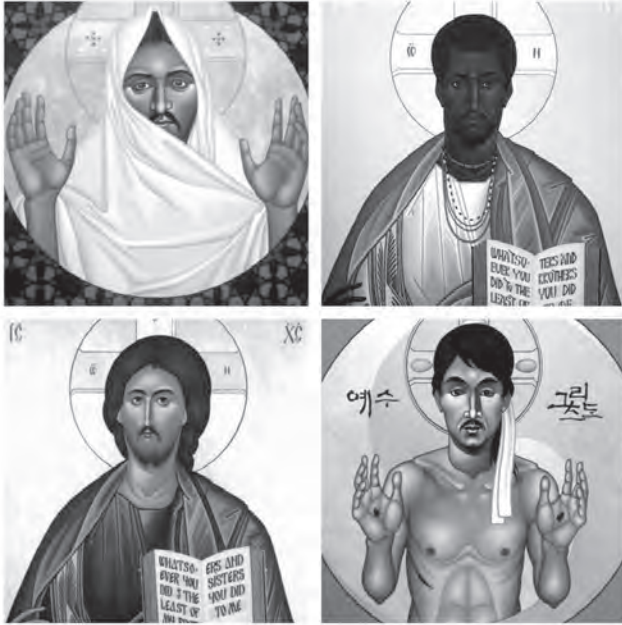
Dünyanın acıyla dolu olduğuna kimse karşı çıkmaz. Bazıları bunu insana atıfla, acının insanın ahlaki gelişimine hizmet ettiğini hayal ederek açıklamaya çalışmıştır. Ancak duygulara sahip diğer tüm canlılarla kıyaslandığında (ki bu canlılar sıklıkla ahlaki herhangi bir gelişim göstermeden büyük acılar çekerler) insanların sayısı hiçbir anlam ifade etmez. Tanrı gibi son derece güçlü ve bilgiyle dolu,

evreni yaratabilen bir varlık, bizim kısıtlı zihinlerimiz için her şeye muktedir, her şeye kadirdir, yine de onun iyiliğinin sınırsız olmadığını varsaymak kavrayışımıza ters düşer. Neredeyse sonsuz zaman süresince milyonlarca aşağı hayvanın çektiği acıda ne tür bir fayda olabilir ki? Akıllı bir ilk nedenin varlığına karşı acının varlığından yola çıkılarak öne sürülen bu hayli eski argüman bana göre oldukça güçlüdür; öte yandan az önce de belirttiğim gibi çok miktarda acının varlığı, tüm organik varlıkların çeşitlenme ve doğal seçim yoluyla geliştiği görüşüyle de gayet uyumludur.

Günümüzde akıllı bir Tanrı'nın varlığına dair en alışlagelmiş argüman, çoğu kişinin deneyimlediği derin içsel yargılar ve hislerden devşiriliyor. Ancak Hindular, Müslümanlar ve daha başkaları da bir Tanrı'nın veya tanrıların var olduğu ya da Budistlerde olduğu gibi hiçbir tanrının var olmadığı yönünde aynı tutum ve eşit kuvvetle iddialar öne sürebilir. Bizim Tanrı dediğimiz şeye inandıkları hiçbir suretle söylenemeyecek birçok barbar kabile de vardır. Bunlar kuşkusuz ruhlara veya hayaletlere inanırlar ve Tyler³ ile Herbert Spencer'in de gösterdiği gibi böylesi bir inancın nasıl olup da ortaya çıkabileceği pekâlâ açıklanabilir. Eskiden ben de yukarıda bahsettiğim şekilde, Tanrı'nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne katı bir şekilde inanırdım (ancak içimde dinsel duyarlılığın hiçbir zaman güçlü bir biçimde geliştiğini sanmıyorum). İhtişam dolu bir Brezilya ormanının orta yerinde dikilirken günlüğüme şöyle yazmıştım: "Zihni dolduran ve ilerleten hayret, hayranlık ve adanmışlık gibi yüce duyguları karşılamaya yetecek bir fikir oluşturmak mümkün değil." İnsanda, salt alıp verdiği nefesten daha fazlasının olduğuna dair yargımı gayet iyi hatırlıyorum. Fakat şu anda en olağanüstü manzarlara bile zihnimde bu tür yargılar ve hisler oluşturmuyor. Dürüstlikle söyleyebilirim ki ben renk körü olmuş bir adam gibiyim ve insanların kırmızılığa dair evrensel inancı, benim mevcut duyu kaybımın hiçbir şekilde delil sayılmaması gerektiğine işaret ediyor. Bu argüman geçerli olabilirdi, eğer tüm milletlerden insanlar tek Tanrı'nın varlığına dair aynı içsel yargıya sahip olsaydı; ama bunun doğruluktan alabildiğine uzak olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bu tür yargıların ve hislerin, gerçekte var olana dair delil olarak herhangi bir ağırlık taşıması için sebep göremiyorum. Eskiden harika manzaraların bende yarattığı ve Tanrı'ya inançla yakından ilişkili olan ruh hali, sıklıkla yücelik duygusu olarak adlandırılan şeyden özünde hiç de farklı değildi. Bu duygu-

3) Tyler: Edward Burnett Tylor (1832-1917).

En düşük hayvanın zihni kadar aşağı bir zihinden geliştiğine tümüyle inandığım insanın zihnine bu tür büyük çıkarımlar yapılırken güvenilebilir mi?

nun oluşumunu açıklamak ne kadar zor olursa olsun, müziğin tetiklediği müphem ve benzer, ancak kuvvetli duygular gibi bunun da Tanrı'nın varlığına yönelik bir argüman olarak öne sürülmesi mümkün değildir.

Ölümsüzlük konusundaysa günümüzde çoğu fizikçinin sahip olduğu, büyük bir cisim Güneş'e çarpıp taze yaşam bahşetmezse onun da tüm gezegenleriyle birlikte zaman içinde yaşamı destekleyemeyecek kadar soğuyacağı görüşü kadar hiçbir şey bana bu inancın ne kadar güçlü, hatta içgüdüsel olduğunu göstermiyor. Benim gibi, uzak gelecekteki insanların şimdikinden çok daha mükemmel canlılar olacağına inananlar için insanın ve duygulara sahip diğer tüm canlıların böylesine uzun süreli, ağır bir ilerlemenin ardından tümüyle yok oluşa mahkûm olduğu düşüncesi tahammül edilemez. İnsan ruhunun ölümsüzlüğüne katı biçimde inananlar içinse dünyamızın yok oluşu o kadar keder verici görünmeyecektir.

Tanrı'nın varlığına dair kabullerin bir başka kaynağı da hislerle değil akılla ilintili ve bana kalırsa çok daha kayda değer. Bu düşünceye göreyse insanın geçmişte ve gelecekte çok uzak noktaları menziline katma yetisi hesaba katıldığında bile bu muazzam ve muhteşem evreni kavramak son derece zor ve hatta bir bakıma imkânsız. Bu konu üzerinde kafa yorarken bir İlk Nedenin insanın ki ne bir ölçüde benzer akıllı bir zihne sahip olduğunu düşünmek zorunda hissediyorum ve bu yüzden de teist olarak nitelenmeyi hak ediyorum. Bu yargı, hatırlayabildiğim kadarıyla Türlerin Kökeni'ni yazdığım sıralarda da zihnimde güçlü bir yere sahipti; o zamanlardan beri de oldukça ağır biçimde ve dalgalanmalarla birlikte zayıfladı⁴. Ancak buradan da

bir şüphe doğuyor: En düşük hayvanın zihni kadar aşağı bir zihinden geliştiğine tümüyle inandığım insanın zihnine bu tür büyük çıkarımlar yapılırken güvenilebilir mi? Bu çıkarımlar, bize gerekli gelen ama muhtemelen yalnızca miras alınmış deneyime dayanan sebep ve sonuç arasındaki bağlantının bir neticesi olamaz mı? Öte yandan bir olasılığı da gözden kaçırmamalıyız. Belki de Tanrı'ya duyulan inanç, çocukların zihinlerine sürekli olarak bir telkinde bulunuyordur ve bu telkin de henüz tamamen gelişmemiş zihinlerde öylesine güçlü ve belki de miras kalacak denli bir etki yaratıyordur ki, çocukların bu inancı akıllarından atması, bir maymunun yılanı duyduğu içgüdüsel korku ve nefretten kurtulması kadar zordur⁵. Anlaşılması böylesine güç problemlere azıcık da olsa ışık tutabilirmişim gibi davranmam. Her şeyin başlangıcına dair gizem, bizim tarafımızdan çözülemez ve ben de kendi hesabıma agnostik⁶ kalmakla yetinmeliyim.

Kişisel bir tanrıya veya gelecekte suç ve ceza içeren bir varoluşa yönelik kendinden emin olmak bir yana, herhangi bir inanca sahip olmayan bir kimse, anlayabildiğim kadarıyla yaşamının temel kuralı olarak en güçlü gördüğü ya da ona en iyi gelen dürtüleri ve içgüdüleri takip edebilecektir. Bir köpek de bu şekilde hareket eder, ama bunu körlemesine yapar. Öte yandan bir insan geçmişe ve geleceğe bakar, çeşitli duygularını, arzularını ve anılarını karşılaşt-

yazısıyla yazılmış, sonuna da şu not eklenmiştir: "Babamın yazdığı bir notun, Frank'in temize çektiği kopyasından alındı."

5) El yazmaları, Charles Darwin'in oğlu Francis tarafından 1885'te yayıma hazırlanırken Emma Darwin bu cümlelerin yayımlanmasına özellikle karşı çıkmıştır. "Autobiography'de çıkarmayı çok istediğim bir cümle var. Bunun sebebi kısmen, babanın dile getirdiği, tüm ahlakın evrim sayesinde geliştiği düşüncesinin bana acı vermesi; ama aynı zamanda bu cümle devreye girdiğinde insanı bir tür şoka uğrattırıyor ve ne kadar adaletsizce olursa olsun babanın, tüm ruhani inançların maymunların yılanlardan korkması gibi kalıtsal tiksintilerden veya beğenilerden fazlası olmadığını düşün-düğünün söylenmesine zemin sağlıyor.

"Bana kalırsa bu varsayımın maymunlar ve yılanlarla ilgili örneğin bulunduğu kısmı dışarıda bırakılrsa saygısız görünen bölüm orta-dan kalkar. Bu eksiltme işlemi için William'a danışman gerektiği-ni düşünmüyorum; sonuçta bu kısım, Autobiography'nin bütünsel ana fikrini değiştirmiyor. Bu cümle babanın ona yürekten bağlı dindar arkadaşlarında, hem de Amiral Sullivan, Caroline Teyze ve eski hizmetçiler bir yana Ellen Tollett ve Laura gibi özgürlükçü dostlarında bile yaratacağı etkiyi hayal ediyorum ve bu insanlara acı vermekten mümkünse kaçınmak gerektiğini düşünüyorum" (H. Litchfield, Emma Darwin [Cambridge, 1904], ii, 360-1).

6) T. H. Huxley tarafından 1869 yılında ortaya atılan ve materyalist olmasa da maddi olguların ötesindeki ve arkasındaki hiçbir şeyin varlığının bilinmez ve (ayrıldına varılabilecek ölçüde) bilinemez olduğunu düşünen kimsele-ri tanımlayan bir terim.

4) Bu cümle, el yazmasının karşı sayfasına farklı bir el

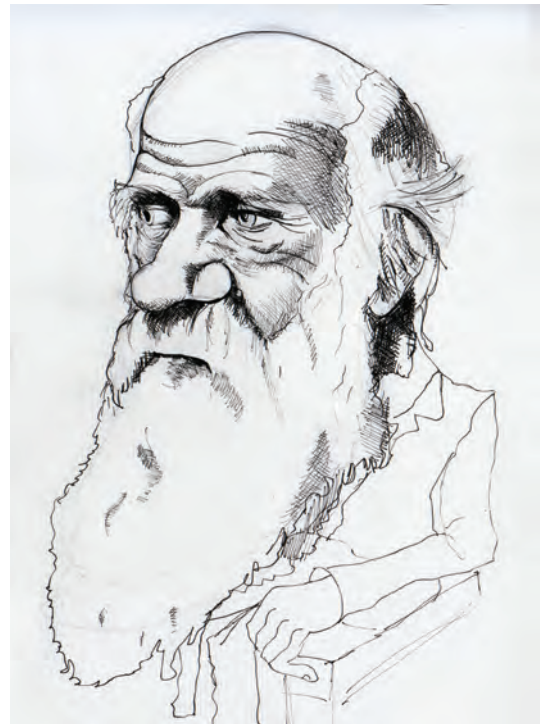
Her şeyin başlangıcına dair gizem, bizim tarafımızdan çözülemez ve ben de kendi hesabıma agnostik kalmakla yetinmeliyim.

tırır. Sonrasında da akıllı tüm insanların varacağı sonuçla uyumlu bir şekilde en büyük memnuniyet duygusunun belirli dürtüleri, adlı adınca da sosyal içgüdüleri takip etmekle elde edildiğini görür. Eğer başkalarının iyiliği için bir şeyler yaparsa çevresindekilerin takdirini, birlikte yaşadığı kimselerin sevgisini kazanır ve bu ikincisi, dünya üzerindeki kuşkusuz en yüksek memnuniyet duygusunu verir. Zaman içinde daha yüksek dürtülerinden ise duyulara hitap eden tutkularına boyun eğmek kişiye tahammül edilemez gelmeye başlar. Bu daha yüksek dürtülerse alışkanlık halini aldığı anda neredeyse içgüdü olarak bile adlandırılabilir. Kişinin akıllı zaman zaman ona başkalarının fikirlerine ters düşecek biçimde davranmasını söyleyebilir ki bu durumda diğerlerinin takdirini kazanamayacaktır; ama bu durumda bile kişi, kendisinin en içinden gelen rehberi veya bilincini takip etmenin verdiği yoğun tatmin duygusuna sahip olacaktır. Kendi hesabıma ben, bilimin peşinden istikrarlı bir şekilde gidip hayatımı bilime adanarak doğru şeyi yaptığımı inanıyorum. Büyük herhangi bir günah işlemiş olmaktan hayıflanmıyorum, ama diğer insanlara daha doğrudan iyilik etmemiş olduğum için sık sık pişmanlık duyuyorum. Tek ve zayıf bahanem kötüye giden sağlığım ve bir konu ya da meşgaleden diğerine dönmeyi benim için son derece zorlaştıran zihinsel durumum. Büyük bir memnuniyetle vaktimin tamamını hayır işlerine ayırdığımı hayal edebilirim, ama bir kısmını değil ki bu, izlemek için çok daha iyi bir yol olurdu.

Yaşamımın ikinci yarısında şüpheliğin veya akılcılığın yayılmasından daha kayda değer bir şey yok. Nişanlanmadan önce babam, şüphelerimi dikkatle gizlememi tavsiye etmişti, zira dediğine göre

evli kişilerin bu yüzden çok büyük sıkıntılar çektiğini biliyordu. Kadın veya adam sağlığını yitirmeye başlayana kadar her şey gayet iyi giderdi; sonra kadınlar, kocalarının ruhunun cehenneme gideceğini düşünerek acı içinde kıvranırlar, kocalarını da bu acıya ortak ederlerdi. Babam, uzun ömrü boyunca şüpheli olan yalnızca üç kadın tanıdığını eklerdi. Kendisinin hayli fazla sayıda insan tanıdığını ve sıra dışı ölçüde güven kazanma yetisine sahip olduğu da unutulmamalı. Ona bu üç kadının kim olduğunu sorduğumda yalnızca birinden, baldızı Kitty Wedgwood'dan bahsederdi. Elinde iyi bir kanıt yoktu, yalnızca böylesine aydın bir kadının inançlı olamayacağı yargısının dayanak olduğu belli belirsiz ipuçları vardı. Günümüzdeyse benim tanıdığım (ya da tanımış olduğum) kısıtlı çevrede bulunan ve dini inançları kocalarından olsa olsa azıcık fazla olan evli birkaç kadın bulunuyor. Babam, kendisinin inançsız olduğundan kuşkulanan ve onu dine döndürmeye çalışan yaşlı bir kadının, Bayan Barlow'un⁷ yanıtlanamaz bir argümanını dile getirirdi: "Doktor, ağızımdaki şekerin tatlı olduğunu biliyorum; Mesih'in yaşamış olduğunu da biliyorum."⁸

*** Bilim ve Ütopya'nın Notu:** Bu yazı Charles Darwin'in Yaşamım adlı kitabının 84. ve 96. sayfalarını kapsayan ve Dini İnanç başlığını taşıyan bölümüdür. Anı ve Mektuplardan Derlenen Yaşamöyküsü altbaşlığını taşıyan kitabın ilgili kısmını yayınlamamıza izin veren Alfa Yayınevi'ne teşekkür ederiz.

7) Muhtemelen Bayan Elizabeth Barlow; Robert Waring Darwin'le mali birtakım işler yapan yakın bir aile dostu.

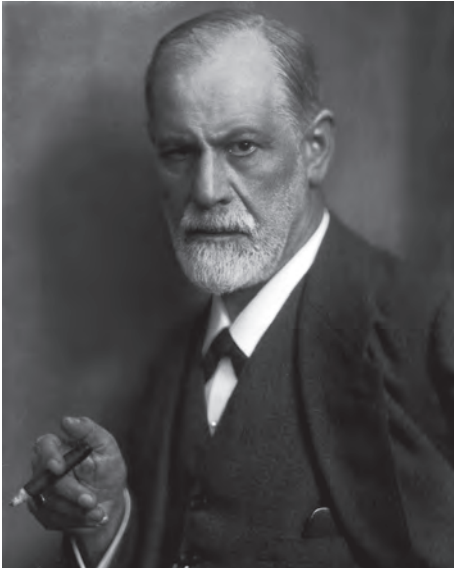
8) Darwin, bu paragrafın "1789'da yazılıp 22 Nisan 1881'de temize çekildiğine" dair bir not düşmektedir.

Dinsel doktrinler yanılısamadır ve kanıtlanamaz*

Sigmund FREUD

Dinsel düşüncelerin, uygarlığın diğer tüm ilerlemeleri gibi, bir tek gereksinimden, insanın kendisini doğanın ezici derecede üstün gücüne karşı savunma gereksiniminden doğduğunu göstermeye çalıştım. Buna ikinci bir güdü -uygarlığın, kendilerini acı verici bir biçimde hissettiren yetersizliklerini düzeltme isteği- eklenmişti. Dahası, bireye bu düşünceleri uygarlığın verdiğini söylemek özellikle uygun olacaktır, çünkü birey bunları uygarlıkta zaten mevcut bulur; bu düşünceler bireye hazır olarak sunulurlar, birey onları kendiliğinden keşfetme yeteneğini göstermez. Bireyin içine girmekte olduğu şey, çok sayıdaki kuşağın mirasıdır ve bu miras tıpkı çarpım tablosu, geometri ve benzer şeyleri devraldığı gibi devralır.

“Doğa, görüldüğü kadarıyla bizi soğukkanlılıkla, zalimce, amansızca ve olasıdır ki tam da bizim doyum sağlamamıza yol açmış şeyler aracılığıyla yok eder.

Doğanın bizi tehdit eden bu tehlikeleri nedeniyledir ki, bir araya geldik ve diğer şeylerin yanı sıra ortak yaşamımızı mümkün kılma amacına da yönelik olan uygarlığı yarattık.

I

Dinsel düşüncelerin kendine özgü değeri nerede yatmaktadır?

Uygarlığın uyguladığı baskı ve talep ettiği içgüdüsel feragatlerin neden olduğu uygarlık düşmanlığından söz etmiştik. Uygarlığın yasaklamalarının kaldırıldığını -yani, insanın hoşuna giden herhangi bir kadını cinsel nesne olarak alabildiğini, bu kadının aşkı uğruna rakiplerini veya karşısına çıkan bir başka kişiyi duraksamadan öldürebildiğini ve hatta diğer insanların mallarını izinsiz alıp götürülebildiğini- düşünelim; insan yaşamı ne harika, ne tatlı bir doyum zincirinden ibaret olacaktı! Doğru, insan kısa zamanda ilk güçlkle karşılaşır; benden başka herkes benimkilere benzer isteklerde bulunacak ve bana, benim onlara davranırken gösterdiğimden daha fazla bir anlayış göstermeyecektir. Ve böylece, uygarlığın kısıtlamalarının bu şekilde kaldırılmasıyla gerçekte yalnızca tek bir insan sınırsız bir mutluluğa kavuşacak ve bu insan, iktidar araçlarının tümünü ele geçirmiş bir tiran, bir diktatör olacaktır. Ve hatta bu insan bile diğer insanların en az bir kültürel emre, “öldürmeyeceksin”¹ emrine saygı göstermelerini arzu etmek için her türlü nedene sahip olacaktır.

Ama uygarlığın ortadan kaldırılması için çabalamak her şeye rağmen ne nankörlük, ne kadar büyük bir basiretsizliktir! O zaman geriye bir doğa durumu kalacak ve buna katlanmak ise çok daha güç olacaktır. Doğanın bizlerden herhangi bir içgüdü kısıtlaması talep etmediği, gönlümüzün çektiği gibi hareket etmemize izin verdiği doğrudur; ama doğanın bizi kısıtlamak için kendine özgü ve özellikle etkin yöntemleri vardır. Doğa, görüldüğü kadarıyla bizi soğukkanlılıkla, zalimce, amansızca ve olasıdır ki tam da bizim doyum sağlamamıza yol açmış şeyler aracılığıyla yok eder. Doğanın bizi tehdit eden bu tehlikeleri nedeniyledir ki, bir araya geldik ve diğer şeylerin yanı sıra ortak yaşamımızı mümkün kılma amacına da yönelik olan uygarlığı yarattık. Çünkü uygarlığın esas görevi, gerçek varlık nedeni (raison d'être) bizi doğaya karşı savunmaktır.

1) Musa'nın on emrinden biri. Bkz. Tevrat, Çıkış, 20:13.

Doğa, heybetli, zalim ve merhametsiz karşımıza dikilir; uygarlığın işleyişi sayesinde kaçıp kurtulmayı düşündüğümüz güçsüzlük ve çaresizliğimizi bir kez daha aklımıza düşürür.

Uygarlığın bu görevi birçok alanda hâlâ oldukça iyi bir biçimde yerine getirdiğini ve zaman geçtikçe bu konuda daha da yetkinleşeceğini hepimiz biliyoruz. Ama hiç kimse doğanın günümüzde henüz tam olarak alt edilmiş olduğu yanılmasına kapılmamıştır ve çok az sayıda insan doğanın bir gün tümüyle insana tabi kılınacağını umut etme cesaretini göstermektedir. Sanki insanın tüm denetim araçlarıyla alay eden unsurlar mevcuttur. Zelzelelerde sarsılıp yarılan ve üzerindeki tüm insan yaşamını ve eserlerini yere gömen toprak vardır. Her şeyi bir tufan içinde sele salıp boğan su, her şeyi önlerine katıp sürükleyen fırtınalar, diğer organizmaların saldırılarıyla ortaya çıktıklarını henüz yeni bulduğumuz hastalıklar ve son olarak henüz ilacı bulunamamış ve belki de hiç bulunamayacak olan ıstırap verici ölüm muamması vardır. Bu güçleriyle doğa, heybetli, zalim ve merhametsiz karşımıza dikilir; uygarlığın işleyişi sayesinde kaçıp kurtulmayı düşündüğümüz güçsüzlük ve çaresizliğimizi bir kez daha aklımıza düşürür. İnsanlığın sağlayabildiği az sayıdaki hoşnutluk ve gurur veren izlenimlerden biri de bu temel unsurlardan kaynaklanan bir felaket karşısında, uygarlığın uyuşmazlıklarını ve tüm iç sorunlarıyla düşmanlıklarını unutup kendisini doğanın üstün gücüne karşı savunma yüce ortak görevini anımsamasıdır.

Yaşam, tıpkı genel olarak insanlık için olduğu gibi birey için de katlanılması güçtür. İçinde yerini aldığı uygarlık, bireye belirli bir miktar yoksunluğu zorla kabul ettirir ve diğer insanlar, ya bireyin uygarlığının ahlaki kurallarına rağmen ya da uygarlığın kusurları nedeniyle bireye belirli bir ölçüde acı verirler. Buna doğanın birey üzerindeki incitici etkileri -birey buna kader adını verir- eklenir. Bu durumun bireyde sürekli bir bunaltılı bekleyiş haline ve doğal narsisizminde ağır bir zedelenmeye yol açacağı varsayılabilir. Bireyin, uygarlığın ve diğer insanların kendi üzerinde uyguladığı incitici etkilere nasıl tepki gösterdiğini daha önce görmüştük. Birey, uygarlığın kurallarına, bu etkilere uygun derecede bir direnç ve uygarlığa karşı düşmanlık geliştirir. Ama birey, doğanın, kaderin tüm insanları

olduğu gibi kendisini de tehdit eden üstün güçlerine karşı acaba kendisini nasıl savunmaktadır?

Uygarlık, bireyi bu görevden kurtarır. Bu sorunu herkes için aynı biçimde çözümler. Ve bu konuda tüm uygarlıkların benzer bir davranışı göstermeleri dikkate değer. Uygarlık, insanın doğaya karşı savunulması görevini duraklatmaz, yalnızca onu başka araçlarla sürdürür. Görevin çok çeşitli yönleri vardır. İnsanın ciddi bir biçimde tehdit altında olan özsaygısı huzur aramaktadır; yaşam ve evren dehşet verici özelliklerinden kurtarılmalıdırlar; dahası, insanın en güçlü pratik çıkar tarafından uyarılan merakı bir yanıt peşinde koşmaktadır.

İlk aşamada bile büyük bir kazanç sağlanır: Doğanın insansallaştırılması. İnsanın dışındaki güçlere ve mukadderata erişilemez, bunlar sonsuza dek ulaşılmaz kalırlar. Ama temel unsurların da tıpkı bizim ruhumuzda olduğu gibi coşup taşan tutkuları varsa, bizzat ölüm kendiliğinden ve ani bir şey değil de şeytani iradenin bir şiddet gösterisiyse, doğada her yerde kendi toplumumuzdan tanıdığımız türden varlıklar çevremizde bulunuyorsa işte o zaman rahat bir soluk alabiliriz. Bu esrarengiz ortamda kendimizi evimizde hissedebilir ve mantıksız bunaltımızla psişik araçlar aracılığıyla uğraşabiliriz. Belki hâlâ savunmasız ama artık hiç de çaresiz ve eli bağlı değiliz; en azından tepki gösterebiliriz. Belki de aslında savunmasız bile değiliz. Dış âlemdeki bu zalim üstün insanlara karşı kendi toplumumuzda kullandığımız yöntemlerin aynısını uygulayabiliriz; onların merhametini uyandırmaya, onları yatıştırmaya, armağanlarla kandırmaya çalışır ve böylece onları etkileyerek güçlerinin bir kısmından yoksun bırakabiliriz. Psikolojinin bu şekilde doğa ilminin yerini alması, yalnızca süratli bir rahatlama sağlamakla kalmaz, aynı zamanda duruma daha iyi egemen olmanın yolunu da gösterir.

Doğada her yerde kendi toplumumuzdan tanıdığımız türden varlıklar çevremizde bulunuyorsa işte o zaman rahat bir soluk alabiliriz. Bu esrarengiz ortamda kendimizi evimizde hissedebilir ve mantıksız bunaltımızla psişik araçlar aracılığıyla uğraşabiliriz.

Bu durum yeni bir şey değildir. Gerçekte yalnızca bir devamından ibaret olduğu çocuksu bir ilk örneğe sahiptir. Çünkü insan kendini bir kez daha, küçük bir çocukken ana-babasıyla olan ilişkilerinde

benzer bir çaresizlik durumunda bulmuştur. İnsan onlardan, özellikle babasından korkmak için nedene sahipti, ama gene de bildiği tehlikelere karşı korunduğundan emindi. Dolayısıyla bu iki durumu birbiri içinde eritmek doğaldı. Arzulama, düş yaşamında olduğu gibi burada da rol oynuyordu. Uykudaki kişi, mezara koyulmasını gerektiren bir ölüm önsezişine kapılabilir. Ama düş izi, korku duyulan bu durumu bile bir arzu doyumuna haline dönüştürmeyi bilir. Uykudaki kişi, kendini bizzat içine girdiği ve böylelikle arkeolojiye olan ilgisinin doyumuyla mutluluk bulduğu eski bir Etrüsk mezarı içinde görür.² Aynı şekilde insan doğa güçlerini, yalnızca, eşitleriyle ilişki kurar gibi davranabileceği kişiler haline koymakla kalmaz -bu, söz konusu güçlerin kendi üzerinde yarattığı etkiye haksızlık etmek demektir onlara bir baba niteliğini de verir. Onları, göstermeye çalıştığım gibi yalnızca çocuksu değil soygelişimsel (philogenetic) bir ilk örneği izleyerek tanrılara dönüştürür.

Tanrılar üçlü görevlerini korudular. Doğanın dehşetini gidermeli, kaderin zulmüne alıştırmalı ve uygar bir yaşamın onlara ortaklaşa kabul ettirdiği acı ve yoksunluklar için bir telafi sağlamalıdır.

Zamanın geçişiyle doğal olguların düzenliliği ve belirli kurallara uygunluğu konusunda ilk gözlemler yapılmış ve bununla birlikte doğa güçleri insansı niteliklerini kaybetmişlerdir. Ama insanın çaresizliği, bunun yanı sıra babasına ve tanrılara olan özlemi sürüp gitti. Tanrılar üçlü görevlerini korudular. Doğanın dehşetini gidermeli, insanı -özellikle ölüm konusunda olduğu gibi- kaderin zulmüne alıştırmalı ve uygar bir yaşamın onlara ortaklaşa kabul ettirdiği acı ve yoksunluklar için bir telafi sağlamalıdır.

Ama bu işlevlerin öneminde, adım adım gerçekleşen bir değişme söz konusudur. Doğa olgularının iç gereksinmelere uygun olarak kendiliğinden geliştiği gözlenmiştir. Kuşkusuz, tanrılar doğanın efendileriydiler; doğayı mevcut durumuna getirmişlerdi ve artık onu kendi haline bırakabilirlerdi. Yalnızca, sanki kendi özgün iktidar alanlarının bir zerresinden bile vazgeçmemiş olduklarını göstermek için, zaman zaman mucizeler olarak bilinen şeyler biçti-

Her birimizin tepesinde, yalnızca görünüşte sert olan ama bizim doğanın çok güçlü ve acımasız güçlerinin oyuncağı olup acı çekmemize izin vermeyen cömert bir Tanrı bizi gözetlemektedir.

minde doğanın seyrine müdahale ederler. Kaderin pay edilmesi konusunda ise insan ırkında beliren akıl karmaşası ve çaresizliğinin hakkından gelinemeyeceği biçiminde tatsız bir kuşku sürüp gitti. Tanrıların en büyük başarısızlıkları bu noktadaydı. Eğer kaderi onlar yarattıysa o zaman onların tasarıları insan kavrayışı dışında sayılmalıydı. Antik Çağın en zeki insanların aklına, Moira'nın³ tanrıların üzerinde yer aldığı ve hatta tanrıların kendi kaderlerinin olduğu düşüncesi bile geldi. Doğa özerkleştikçe ve tanrılar doğadan uzaklaştıkça tüm beklentiler daha içten bir biçimde tanrıların üçüncü işlevine yöneltildi; ahlakı giderek daha fazla tanrıların asıl çalışma alanı haline geldi. Artık tanrıların görevi, uygarlığın kusur ve kötülüklerini düzeltmek, ortak yaşamları sırasında insanların birbirlerine verdikleri acıları sağaltmak ve uygarlığın insanların bu kadar yetersizce uydukları hükümlerinin yerine getirilmesini gözetmektir. Bizzat bu hükümler ilahi bir köken atfedilerek yüceltiliyorlardı; bunlar, insan toplumunun üzerine çıkarılıyor, doğayı ve evreni içine alacak kadar genişletiliyorlardı.

Ve böylece, insanın çaresizliğini kanıtlanılabilir kılma gereksiniminden doğan, kendi çocukluğuyla insan ırkının çocukluğundaki çaresizlik anıları materyalinden inşa edilen bir düşünceler toplamı yaratıldı. Bu düşüncelere sahip olmanın insanı iki yönde -doğa ve kaderin tehlikelerine karşı ve bizzat insan toplumunun neden olduğu incinmelere karşı- koruduğu açıkça görülebilir. Meselenin özü işte buradadır. Bu dünyadaki yaşam daha yüksek bir amaca hizmet eder; kuşkusuz bu amacın ne olduğunu tahmin etmek kolay değildir, ancak insan doğasının mükemmelleştirilmesini ifade ettiği kesindir. Bu yücelme ve vecdin yöneldiği amaç, belki de zamanın akıp gidişi sırasında kendisini gövdeden bu kadar yavaş ve isteksizce koparıp ayırmış olan insanın manevi kısmı, ruhudur. Bu dünyada olan her şey, emir ve isteklerini yerine getirmek güç olmasına rağmen sonuçta her şeyin en iyisini emreden -yani her şeyden zevk almamıza yönelik

2) S. Freud'un bizzat gördüğü bu düş, Düşlerin Yorumu (1900) Bölüm VI (G) den aktarılmıştır.

3) Moira (Yun): Talih, kader (Ç.N.)

olan- bizden üstün bir zekânın belirti ve isteğidir. Her birimizin tepesinde, yalnızca görünüşte sert olan ama bizim doğanın çok güçlü ve acımasız güçlerinin oyuncağı olup acı çekmemize izin vermeden cömert bir Tanrı bizi gözetlemektedir. Ölümün kendisi yok oluş, inorganik cansızlığa bir dönüş değil, daha üstün bir şeye doğru gelişme yolundaki yeni bir tür varoluşun başlangıcıdır. Ve başka bir yönden bakıldığında bu görüş, bize uygarlığımızın geliştirdiği ahlaki kuralların, karşılaştırma kabul etmez bir güç ve sürekliliğe sahip bir yüce divan tarafından gözetilmek önkoşuluyla tüm evrende de hüküm sürdüğünü bildirir. Sonuçta, gerçekte sürdüğümüz bu yaşam biçiminde olmasa bile ölümden sonra başlayan daha sonraki varoluşta mutlaka iyilikler ödüllendirilir ve kötülükler cezalandırılır. Böylelikle yaşamın tüm dehşeti, acıları ve zorlukları silinmeye mahkûmdur. Tıpkı renk kuşağının (spektrumun) görünmeyen bölümünün görülebilen bölümüne bitişmesi gibi dünyadaki yaşamı izleyen ölümden sonraki yaşam, belki de bu dünyada elimizden kaçırmış olduğumuz tüm mükemmellikleri getirecektir. İşlerin bu seyrini yöneten yüce bilgelik, bu seyrinde kendini gösteren sonsuz iyilik ve amacına ulaşan adalet: İşte bizi ve bir bütün olarak tüm dünyayı yaratmış olan ilâhi varlıkların veya daha ziyade Antik Çağın tüm tanrılarını uygarlığımızda içinde yoğunlaştırmış olan tek ilâhi varlığın nitelikleri bunlardır. İlâhi nitelikleri bu şekilde yoğunlaştırma başarısını göstermiş olan insanlar bu ilerlemeden az gurur duymamışlardı. Bu ilerleme, her ilâhi figürün özünde mevcut ve daima arkasında saklı kalmış olan babayı gözler önüne sermişti. Bu, temel olarak Tanrı düşüncesinin tarihsel başlangıcına bir dönüştü. Tanrı artık tek olduğuna göre insanın onunla olan ilişkileri bir çocuğun babasıyla olan ilişkilerindeki yakınlık ve yoğunluğa tekrar sahip olabilirdi. Ama babası için bu kadar çok şey yapan insan bir mükâfat görmek veya en azından onun sevilen tek çocuğu, Seçilmiş Kavim olmayı isterdi. Çok sonraları dindar Amerika "Tanrının Öz Ülkesi" olma iddiasında bulundu; insanın ilâhi varlığa tapınma biçimlerinden biri göz önüne alındığında bu iddia hiç kuşkusuz geçerliydi. Yukarıda özetlenen dinsel düşünceler elbette uzun bir gelişme sürecinden geçmiş ve bu düşüncelere çeşitli dönemlerde çeşitli uygarlıklar tarafından bağlı kalınmıştır. Ben, bugünkü Hıristiyan beyaz ırk uygarlığımızın almış olduğu son şekle kabaca uygun düşen bu türden bir dönemi örnekledim. Bu tablonun bütün parçalarının birbiriyle aynı ölçüde uyum içinde olmadıklarını, yanıt gerektiren soruların tümünün yanıtlanmamış olduğunu ve günlük yaşantının yarattığı çelişkiyi gözden uzak tutmanın güç olduğunu görmek pek kolaydır. Böyle olmakla birlikte bu düşünceler -en geniş anlamıyla dinsel olan düşünceler- gene de uygarlığın en değerli malı ve uygarlığın mensuplarına sunabileceği en değerli şey olmakla ödüllendirilirler. Toprakta hazine kazanma, insana besin sağlama veya hastalıkları önleme araçlarının tümünden ve daha birçok şeyden çok daha üstün tutulurlar. İnsanlar,

sahip oldukları iddia edilen değeri bu düşüncelere vermedikleri sürece yaşama katlanılamayacağını hissetmektedirler. Burada şu soru ortaya çıkar: Psikolojinin ışığında bu düşüncelerin anlamı nedir? Sahip oldukları saygınlığı nereden almaktadırlar? Ve -ürkek bir adım daha atıp soracak olursak- bunların gerçek değeri nedir?

II

Bir monolog gibi kesintisiz ilerleyen bir soruşturma tümüyle hatasız olamaz. Kişi, araya girmeye çalışan düşünceleri kolayca bir kenara itmeye kapılabilir ve sonuçta aşırı kararlılık gösterileriyle bastırmaya çalıştığı bir belirsizlik duygusuyla baş başa kalır. Bu nedenle, tartışmamı kuşkuyla izleyen bir karşıtım olduğunu varsayacak ve arada bazı yorumlar yapmasına izin vereceğim.

Tanrı artık tek olduğuna göre insanın onunla olan ilişkileri bir çocuğun babasıyla olan ilişkilerindeki yakınlık ve yoğunluğa tekrar sahip olabilirdi.

Onun şöyle söylediğini duyuyorum: "Defalarca, bu dinsel düşünceleri uygarlık yaratır, 'uygarlık bunları mensuplarının kullanımına sunar' ifadelerini kullandınız. Bu konuda bana garip gelen bir şey var. Neden olduğunu tam kestiremiyorum ama uygarlığın, emek ürünlerinin bölüşümü veya kadın ve çocukların hakları konusunda kurallar yarattığını söylemek pek de doğal gelmiyor."

Ben, gene de kendimi bu şekilde ifade etmekte haklı olduğum kanısındayım. Dinsel düşüncelerin, uygarlığın diğer tüm ilerlemeleri gibi, bir tek gereksinimden, insanın kendisini doğanın ezici derecede üstün gücüne karşı savunma gereksiniminden doğduğunu göstermeye çalıştım. Buna ikinci bir güdü -uygarlığın, kendilerini acı verici bir biçimde hissettiren yetersizliklerini düzeltme isteği- eklenmişti. Dahası, bireye bu düşünceleri uygarlığın verdiğini söylemek özellikle uygun olacaktır, çünkü birey bunları uygarlıkta zaten mevcut bulur; bu düşünceler bireye hazır olarak sunulurlar, birey onları kendiliğinden keşfetme yeteneğini göstermez. Bi-

reyin içine girmekte olduğu şey, çok sayıdaki kuşağın mirasıdır ve bu mirası tıpkı çarpım tablosu, geometri ve benzer şeyleri devraldığı gibi devralır. Aslında bu düşünceler konusunda bir ayrım vardır ama bu ayrım bir başka yerdedir ve ben henüz bunu incelemek durumunda değilim. Sözünü ettiğimiz gariplik duygusu, bu dinsel düşünceler bütününe genellikle gökten indirilmiş bir açıklama olarak ileri sürülmeleri gerçeğine kısmen bağlı olabilir. Ama bu düşüncelerin bizzat bu şekilde sunulduğu da dinsel sistemin bir ölümüdür ve söz konusu düşüncelerin bilinen tarihsel gelişimini, farklı çağ ve uygarlıklarda gösterdikleri farklılıkları görmezlikten gelir.

"Bana, daha önemliymiş gibi gelen bir diğer nokta ise şu: Korku duyduğu güçler karşısında insanda beliren akıl karmaşası ve çaresizliğe bir son verme, bu güçlerle bir ilişkiye girme ve sonuçta onları etkileme gereksiniminin doğanın insansallaştırılmasına yol açtığını ileri sürüyorsunuz. Bu tür bir güdü yapay görünüyor. İlkel insanın başka hiçbir seçeneği yoktur, o başka bir biçimde düşünme yeteneğine sahip değildir ki. Kendi varlığını dış dünyaya yansıtmak ve gözlediği her olayı temelde kendisi gibi olan insanların bir belirtisi saymak onun için doğal, hatta yaratılış gereğidir. Bu, onun olayları kavramadaki tek yöntemidir. Ve eğer doğal yatkınlığına bu şekilde kapılıp en büyük gereksinimlerinden birini doyuma ulaştırmayı başarmışsa, bu zaten beklenen bir sonuç değil, aksine dikkate değer bir rastlantıdır."

Dinsel düşüncelerin, uygarlığın diğer tüm ilerlemeleri gibi, bir tek gereksinimden, insanın kendisini doğanın ezici derecede üstün gücüne karşı savunma gereksiniminden doğduğunu göstermeye çalıştım.

Ben, bunu çok çarpıcı bulmuyorum. İnsan düşüncesinin pratik güdülerinin bulunmadığını, çıkar gözetmeyen bir merakın basit bir belirtisi olduğunu mu sanıyorsunuz? Bu kesinlikle olasılık dışıdır. Ben, insanın doğa güçlerini kişileştirdiğinde daha ziyade çocuksu bir model takip ettiğine inanmak eğilimindeyim. İnsan, en erken çevresindeki kişilerden, onları etkileme yolunun onlarla ilişki kurmaktan geçtiğini öğrenmiştir; böylece çok sonraları bile, karşılaştığı her şeye, aynı amaçla o insanlara olduğu gibi davranır. Böylelikle sizin tanımlayıcı gözleminizle çelişmemiş oluyorum. Aslında ilerde denetimine almak amacıyla anlamak istediği her şeyi kişileştirmek (fiziki sahiplenmeye hazırlık

olarak psişik sahiplenme) insan için doğaldır. Ama ben ek olarak insan düşünüşünün bu kendine özgünlüğü için bir güdü ve bir başlangıç da sunmuş oluyorum.

Totem ve Tabu'da amacım dinlerin kökenini değil, totemciliğin kökenini açıklamaktır.

"Ve işte üçüncü bir nokta daha. Dinin kökeni konusuna Totem ve Tabu⁴ başlıklı kitabınızda bir kez daha değinmiştiniz. Sorun başka bir ışık altında görünüyordu o kitapta. Orada her şey baba oğul ilişkisinden ibaretti. Tanrı, yüceltilmiş babaydı ve babaya duyulan özlem din gereksiniminin köküydü. O zamandan bu yana, din oluşumunda genellikle temel rolün atfedildiği, insanın zayıflık ve çaresizliği unsurunu keşfetmiş görünüyorsunuz. Ve bir zamanlar baba kompleksi olan her şeyi çaresizlik kavramlarına aktarıyorsunuz. Bu dönüşümü açıklayanızı isteyebilir miyim?"

Memnuniyetle. Tam da bu çağrıyı bekliyordum. Ama bu, gerçekten bir dönüşüm sayılabilir mi? Totem ve Tabu'da amacım dinlerin kökenini değil, totemciliğin kökenini açıklamaktır. Koruyucu ilâhi varlığın kendini insana gösterdiği ilk şeklin bir hayvan şekli olması, bu hayvanın öldürülüp yenmesinin yasaklanması ve buna rağmen bu hayvanın yılda bir kez öldürülüp toplulukça yenmesinin daima yerine getirilen bir gelenek olması gerçeğini, sahip olduğumuz görüşlerin herhangi biriyle açıklayabilir misiniz? Totemcilikte olan budur. Ve totemciliğin bir din sayılıp sayılmaması gerektiğini tartışmak ise, hiç de amaca hizmet etmez. Daha sonraki tanrılı dinlerle yakın ilişkileri vardır. Totem hayvanlar tanrıların kutsal hayvanları oldular. En eski ama en temel ahlaki kısıtlamalar -insan öldürme ve enest yasaklamaları- totemcilikte ortaya çıkar. Totem ve Tabu'nun verdiği sonuçları kabul etseniz de etmeseniz de, o kitapta çok dikkate değer ama birbirleriyle ilişkisiz çok sayıda gerçeğin birbirini tamamlayan bir bütün haline getirilmiş olduğunu teslim edeceğinizi umarım.

Uzun vadede hayvan tanrının neden yeterli olmayıp yerini bir insan tanrının aldığı sorusuna Totem

4) S. Freud, *Totem ve Tabu*, (1912, 1913). (Bu eser Niyazi Berkes çevirisiyle Remzi Kitabevi tarafından 1971 yılında yayımlandı. Y.N.)

Büyüyen birey, sonsuza dek çocuk olarak kalmaya mahkûm olduğunu, bilinmedik üstün güçlere karşı korunmaya mutlaka muhtaç olduğunu anladığında, kendisine, korktuğu, yatıştırmaya çabaladığı ve gene de kendi korunmasını emanet ettiği tanrılar yaratır.

ve Tabu'da şöyle bir değinilmiş, din oluşumuyla ilgili diğer sorunlardan ise hiç söz edilmemiştir. Bu türden bir sınırlamanın bir inkârla aynı şey olduğunu mu düşünüyorsunuz? Benim eserim, din sorununun çözümüne psikanalitik tartışmanın önerebileceği özel katkının kesin soyutlanmışlığının iyi bir örneğidir. Eğer şimdi daha az gizli kalmış olan diğer örneği de eklemeye çalışıyorsan, beni daha önce tek taraflı olmakla suçlamış olduğunuz gibi şimdi de kendi kendimle çelişmekle suçlamamanız gerekir. Daha önce söylediklerimle şimdi ileri sürdüğüm arasındaki, gizli olanla açık olan güdüler arasındaki, baba kompleksiyle insanın çaresizliği ve korunma ihtiyacı arasındaki birleştirici bağlanlılara dikkati çekmek elbette benim görevimdir.

Bu bağları bulmak zor değildir. Çocuğun çaresizliği ile bunu sürdüren erişkinin çaresizliği arasındaki ilişkiden oluşurlar. Böylelikle, dinin oluşumu konusunda psikanalizin ileri sürdüğü güdülerin beklediği gibi, açığa vurulmuş güdülere çocuksu katkıyla aynı şey olduğu ortaya çıkar. Kendimizi bir çocuğun zihinsel yaşamında farz edelim. Psikanalizin sözünü ettiği anaklittik bağıllık tipine uyan nesne seçimini sanırım hatırlıyorsunuz.⁵ Bu seçimde libi-

5) S. Freud, Narsisizm Üzerine: Tanıtıcı Bir Yazı (1914). S. Freud, bu yazıda anaklittik bağlanma tipi hakkında şunları belirtmektedir: "Cinsel içgüdüler başlangıçta ego içgüdülerinin doyumuna bağlıdır ve ancak daha sonraları ego içgüdülerinden kurtulurlar. O zaman bile bir çocuğun beslenme, bakım ve korunmasıyla ilgilenen kişilerin yani annesi veya anne yerini tutan kişinin çocuğunun ilk cinsel nesnesi olması gerçeğinde bu ilk bağıllığın belirtisini buluruz. Bununla birlikte psikanalitik araştırmalar nesne seçiminin 'anaklittik' veya 'bağlanma' tipi (Alm. Anlehnungstypus) olarak adlandırılabilir olan bu tip kaynağıyla yan yana giden ve öğrenmek için henüz hazırlıklı olmadığımız ikinci bir bağıllık tipini de ortaya çıkarmıştır." Anaklittik nesne seçimi, Ruhbilim Terimleri Sözlüğü'nde (TDK Yayını, Ankara, 1980) "anabenzerini seçme" olarak açıklanmaktadır. (Ç.N.)

do, narsisistik ihtiyaçlar yolunu izleyerek kendisini bu ihtiyaçların doyumunu sağlayan nesnelere bağlar. Bu şekilde çocuğun açlığını gideren anne onun ilk sevgi nesnesi ve hiç kuşkusuz aynı zamanda onu tehdit eden belirsiz tehlikelere karşı ilk koruyucusu -endişeye karşı ilk koruyucusu da diyebiliriz- olur.

Bu koruma işlevinde annenin yerini kısa zamanda daha güçlü olan baba alır ve çocukluğun geri kalan dönemi boyunca yerini korur. Ama çocuğun babasına olan tavrı kendine özgü bir kararsızlıkla renklenmiştir. Bizzat baba, belki de annesiyle olan daha eski ilişkisi nedeniyle, çocuk için bir tehlike oluşturur. Dolayısıyla çocuk babasından, ona duyduğu özlem ve hayranlık derecesinde korkar. Babaya karşı tavrındaki bu kararsızlığın belirtileri, Totem ve Tabu'da gösterildiği gibi, her dinde derin izler bırakmıştır. Büyüyen birey, sonsuza dek çocuk olarak kalmaya mahkûm olduğunu, bilinmedik üstün güçlere karşı korunmaya mutlaka muhtaç olduğunu anladığında, bu güçlere kendi baba figürüne ait özellikleri aktarır; kendisine, korktuğu, yatıştırmaya çabaladığı ve gene de kendi korunmasını emanet ettiği tanrılar yaratır. Dolayısıyla, bir babaya olan özleminin, kendi insani zayıflığının sonuçlarından korunma ihtiyacıyla aynı özellikleri taşıyan bir güdü olduğu görülmektedir. Erişkin insanın gerçekliğini bizzat kabul etmesi gereken çaresizliğe karşı tepkisine -ki bu tepki tam da dinin oluşumudur- karakteristik özelliklerini veren şey, çocukça çaresizliğe karşı geliştirilmiş olan savunmadır. Ama ben Tanrı düşüncesinin gelişmesini daha fazla incelemek niyetinde değilim. Burada bizi ilgilendiren, uygarlığın bireye aktardığı biçimiyle dinsel düşüncelerin tamamlanmış bütünüdür.

III

Soruşturmamıza bıraktığımız yerden devam edelim. Bu durumda dinsel düşüncelerin psikolojik önemi nedir ve bunları hangi başlıklar altında sınıflandırmalıyız? Soru, hiç de hemen yanıtlanacak kadar kolay değil. Birkaçını reddettikten sonra şu formülasyonun yanında yerimizi alacağız: Dinsel düşünceler, dış veya iç gerçekliğin, kişinin henüz kendisi tarafından keşfedilmemiş yönleri hakkında bir şeyler söyleyen ve kişinin inancını gerektiren olguları ve koşulları hakkındaki öğreti ve iddialardır. Bize, yaşamda bizim için en önemli ve ilginç olan şeyler hakkında bilgi verdiklerinden özellikle üstün tutulurlar. Bunlar hakkında hiç bilgisi olmayan bir kişi pek cahildir; ama bilgi dağarcığına bu düşünceleri katmış olan kişi kendisini çok daha varlıklı sayabilir.

Elbette dünyadaki çeşitli şeyler hakkında bu türden birçok öğreti mevcuttur. Her okul dersi bu öğretilerle doludur. Örneğin coğrafyayı ele alalım. Bize,

Konstans kasabasının Bodensee Gölü⁶ kıyısında olduğu öğretilir. Bir okul şarkısı da şöyle der: "İnanmazsan git de bak". Ben, orada bulunma şansını elde ettim ve bu şirin kasabanın, çevresinde yaşayan herkesin Bodensee adını verdiği geniş bir su birikintisinin kıyısında yer aldığı gerçeğine tanıklık edebilirim. Artık bu coğrafi iddianın doğruluğu konusunda hiçbir kuşku kalmadı. Buna bağlı olarak aklıma çok ilginç bir başka deneyimim geldi. Atina'daki Akropol tepesine ilk kez çıkıp tapınak kalıntıları arasından mavi denizi seyrettiğimde, artık olgunluk yıllarını yaşayan bir adamdım. Neşeyle karışık bir hayret duygusuna kapıldım. Bu duygu sanki şöyle diyordu: "Demek ki gerçekten doğruymuş, tıpkı okulda öğrendiğimiz gibi!" Eğer o zaman böylesine bir hayret duyabildiysem bana öğretilenlerin gerçekten doğruluğu konusunda edindiğim inancın ne kadar yüzeysel ve zayıf olması gerektiğini bir düşünün! Ama ben bu deneyimin önemini fazla abartmayacağım; çünkü hayretimin o zaman anlamadığım, tümüyle öznel ve o yerin özel niteliğiyle ilgili bir başka açıklaması bulunmuş olabilir.⁷

Kültürel doğrularımızla sağlanan bilginin tümü arasında doğruluğu en az kanıtlanabilmiş unsurlar, tam da bizim için en fazla önem taşıması gereken ve evrenin bilmecelerini çözme, yaşamın acılarına katlanmamızı sağlama görevi üstlenmiş unsurlardır.

Buna benzer tüm öğretiler, iddialar için, zemin de yaratarak içeriklerine inanç duyulmasını talep ederler, gözlem ve kuşkusuz çıkarsamalar temelinde yükselen daha uzun süreli bir düşünce sürecinin özetlenmiş sonucu olarak öne sürülürler. Herhangi bir kişi bu sürecin sonucunu kabullenmek yerine bu süreci bizzat yaşamak isterse, ona bu işe nasıl başlayacağı gösterilir. Dahası, kaynağın coğrafya doğruları durumunda olduğu gibi herkes açısından aşikâr olmaması durumunda, ek olarak bu öğretilerin getirdiği bilginin kaynağı da bize daima gösterilir. Örneğin dünya küre biçimindedir. Bu iddia lehinde ileri sürülen kanıtlar Foucault'nun sarkaç deneyi⁸, ufuk çizgisinin davranışı ve daima aynı

yöne gidilerek dünyanın çevresinin denizden dolaşılabilmesinin mümkün olmasıdır. İlgili herkesin kabul edeceği gibi, her öğrenciye bir dünya turu yaptırmak pek pratik olmadığından, okulda öğretilenlere güvenilmesini kabullenmekle yetiniriz; ama kişisel bir kanıt edinme yolunun açık olduğunu da biliriz.

Aynı deneyi dinin öğretilerine uygulayalım. Bu öğretilere inanma gerekliliğinin nereden kaynaklandığını sorduğumuzda birbirleriyle dikkat çekici derecede kötü bir uyum gösteren üç yanıt alırız. Birincisi, bu öğretilere ilk atalarımız inandığı için bizim tarafımızdan da inanılmayı hak ederler; ikincisi, bu konuda aynı ilkel çağlardan bize aktarılmış olan kanıtlarımız vardır; üçüncüsü, bu öğretilerin doğru olup olmadığı sorusunun herhangi bir biçimde ortaya atılması yasaktır. Eski günlerde bu derece küstah bir talep en ağır cezalara neden olmaktaydı. Günümüz toplumu bile, bu sorunun tekrar ortaya atılmasını güvensizlikle karşılamaktadır.

En fazla kuşkusunu çekmesi gereken, bu üçüncü noktadır. Her şey bir yana, böyle bir yasaklamanın tek bir nedeni olabilir: Toplumun, dinsel doktrinleri savunusunun ardında yatan temelsizliğin iyice farkında olması. Aksi takdirde, gerekli verilerin kesin bir kanaate varmak isteyen herkesin kullanımına sunulması kuşkusuz çok kolay olurdu. Durum böyle olduğuna göre diğer iki ispat zemininin incelenmesine, giderilmesi güç bir güvensizlik duygusuyla geçebiliyoruz. İnanmalıyız, çünkü atalarımız da inandırmıştı. Ama bizim bu öncellerimiz, bizden çok daha cahildirler. Bugün kabul etmemiz hiç de mümkün olmayan şeylere inanıyorlardı; dinin doktrinlerinin de bu kategoriye ait bulunması olasılığı aklımıza gelmektedir. Bize bıraktıkları kanıtlar, her türlü güvenirmezlik belirtisini taşıyan yazılı eserlerdedir. Bu eserler çelişkiler, düzeltmeler ve tahrifatlarla doludur ve olaylara dayanan kanıtlardan söz ettiklerinde bile, inandırıcı olamamaktadırlar. Bu eserlerin üslubunun veya hatta yalnızca içeriklerinin ilâhi bir kudretten kaynaklandığının iddia edilmesi de pek yardımcı olmaz; çünkü bizzat bu iddia da gerçekliği sınanmakta olan doktrinlerden biridir ve hiçbir önerme, kendi kendisinin kanıtı olamaz.

Böylelikle şu çarpıcı sonuca varırız: Kültürel doğrularımızla sağlanan bilginin tümü arasında doğruluğu en az kanıtlanabilmiş unsurlar, tam da bizim için en fazla önem taşıması gereken ve evrenin bilmecelerini çözme, yaşamın acılarına katlanmamızı sağlama görevi üstlenmiş unsurlardır. Eğer bu unsurlardan daha fazla bir ispat gücü taşımasaydı, balinaların yumurtlamayıp yavrularını doğurarak dünyaya getirmeleri olgusu kadar bizi az ilgilendiren bir şeye bile kendimizi inandırmamız mümkün olmazdı.

Bu durum, özünde çok ilginç bir psikolojik sorun taşır. Ayrıca dinsel doktrinlerin gerçekliğinin ispatının olanaksızlığı konusunda söylediklerimin

6) Bodensee Gölü: Konstans Kasabası, İsviçre.

7) S. Freud, 1904'te yaşadığı bu deneyimini, 1936'da Romain Rolland'a yazdığı bir açık mektupta değerlendirmiştir.

8) J.B.L Foucault (1819-1868), bir sarkaç aracılığıyla 1851'de dünyanın günlük hareketini kanıtlamıştır.

yeni bir şey olduğu da sanılmasın. Bu olanaksızlık tüm çağlarda, hiç kuşkusuz bize bu mirası bırakmış olan atalarımız tarafından bile hissedilmiştir. Onların birçoğu da, olasıdır ki, bizim duyduğumuz kuşkuları besliyorlardı. Ama üzerlerindeki baskı, bu kuşkularını dile getirmeye cesaret etmelerini engelleyecek kadar güçlüydü. O zamandan bu yana sayısız insan benzer kuşkuların cenderesine girmiş ve görevlerinin inanmak olduğunu sandıkları için bu kuşkularını bastırmaya çabalamışlardır. Parlak zekâlı birçok insan, bu çelişki karşısında çözülmüş ve birçok kişilik, bir çıkış yolu bulmak amacıyla verdiği tavizler nedeniyle bozulmuştur.

Dinsel düşünceler, insanlık üzerinde mümkün olan en kuvvetli etkiyi yapmıştır. Bu yeni bir psikolojik sorundur. Biz, bu doktrinlerin içsel gücünün nereden geldiği ve mantığın yargısından bağımsız olmalarına rağmen etkinliklerini neye borçlu oldukları sorusunu mutlaka sormalyız.

Dinsel öğretilerin gerçekliğinin ispatı için ileri sürülen kanıtların tümü geçmişten kaynaklandığına göre, şöyle bir çevremize bakıp hakkında yargıya varmamız çok daha kolay olan çağımızın da bu türden kanıtlar sağlayıp sağlamayacağını görmek doğal olacaktır. Eğer bu sayede dinsel sistemin bir tek bölümünü bile kuşkunun gölgesinden kurtarabilirsek, sistemin tümü inanılabilirlik bakımından çok kazançlı çıkacaktır. Bu noktada ruhçuların oturumları karşımıza çıkar. Onlar, bireyin ruhunun ölümünden sonra yaşadığından emindirler ve bu dinsel doktrinlerin gerçekliğini hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde bize gösterme çabasındadırlar. Ama ne yazık ki ruhlara ait görüntü ve sözlerin yalnızca kendi zihinsel faaliyetlerinin bir ürünü olduğu gerçeğini kanıtlarla çürütmeyi başaramazlar. En büyük adamlar ve en önde gelen düşünürlerin ruhlarını çağırmış olmalarına rağmen bu ruhlardan aldıkları tüm bildiri ve bilgiler o kadar aptalca olmuş, o kadar sefilce bir anlamsızlık göstermiştir ki, insan bunlarda ruhların, kendilerini çağırmış olan insan grubuna uyum gösterme yeteneğinden başka inanılır bir şey bulamaz.

Bu noktada, sorundan kaçamak bir yolla kurtulmak için yapılmış -ve ümitsiz bir çaba oldukları izlenimini veren- iki girişimden söz etmeliyim. Bunlardan saldırgan nitelikte olanı eski, diğeri-

se ustalıklı ve çağdaştır. Birincisi, Hristiyanlığın ilk asırlarında yaşamış Kilise babalarından birine ait olan "*Credo quia absurdum*"⁹ deyişidir. Bu görüş, dinsel doktrinlerin mantığın yargılama alanı dışında -mantıküstü- olduğunu ileri sürer. Bu doktrinlerin gerçekliğini içimizde hissetmeliyiz, bunların kavranması gerekmez. Ama bu Credo ancak bir kişisel itiraf olarak ilgi çekebilir. Yetkili bir ifade olarak ise hiçbir bağlayıcı gücü yoktur. Ben her saçmalığa inanmak zorunda mıyım? Hepsine inanmak zorunda değilsem neden sadece buna inanmalıyım? Mantığın terazisinden başka yargı ölçütü yoktur. Dinsel doktrinlerin gerçekliği, bu gerçekliğe tanıklık eden bir içsel yaşantıya bağlıysa bu ender deneyimi yaşamamış olan çok sayıdaki insanı ne yapacağız? Her insandan sahip olduğu mantık yeteneğini kullanması istenebilir, ama yalnızca birkaç kişi için geçerli olan bir güdü temelinde herkese uygulanacak bir zorunluluk inşa edilemez. Bir insan kendisini aşırı derecede duygulandırmış olan bir vecd durumu sırasında dinsel doktrinlerin gerçekten doğruluğu konusunda sarsılmaz bir inanç edinmişse, bunun diğer insanlar için ne önemi olabilir?

İkinci girişim, "sanki" felsefesinde yapılmıştır. Bu felsefe, düşünce faaliyetimizin temelsiz ve hatta saçma olduğunu açıkça bildiğimiz çok sayıda varsayım içerdiğini kabul eder. Bunlar "kurgu" adını alır. Ama bazı pratik nedenlerden ötürü "sanki" bu kurgulara inanıyormuş gibi davranmamız gerekir. İnsan toplumunun devamı için taşıdıkları karşılaştırma kabul etmez önemi nedeniyle, bu durum, dinsel doktrinler konusunda da geçerlidir.¹⁰ Bu akıl yürütme biçimi "*Credo quia absurdum*" deyişinden çok farklı değildir. Ama ben "sanki" felsefenin talebinin, ancak bir felsefecinin ileri sürebileceği türden bir talep olduğu kanısındayım. Düşüncesi felsefenin hünerli hilelerinden etkilenmemiş olan bir insan bunu hiçbir zaman kabul edemez; böyle bir insanın görüşüne göre bir şeyin saçma veya mantığa aykırı olduğu kabul edildiği anda, söylenecek başka bir şey kalmaz. Sıradan faaliyetlerinin tümü için göz önünde tuttuğu teminatlardan en önemli çıkarlarıyla ilgili bir konudan vazgeçmesi bu insandan beklenemez. Daha çok küçükken bile diğerle-

9) "*Credo quia absurdum*" (Lat.): Saçma olduğu için inanıyorum. Bu deyiş, ilk Hristiyan yazar ve polemikçilerden (Quintus Septimus Florens) Tertullianus'a (1. S. 155/230 ?) atfedilmektedir.

10) "Sanki" felsefecisini, diğer düşünürlerle yabancı olmayan bir görüşün temsilcisi olarak sunarsam umarım haksızlık etmiş olmam: "Yalnızca kayıtsız kuramsal işlemleri değil ama aynı zamanda en soylu akılların ürünü olan, insanlığın en soylu bölümünün bağlandığı ve bunların yoksun bırakılmayı kabul edemeyecekleri düşünsel yapıları da kurgu olarak kabul ediyoruz. Zaten amacımız da onları bundan yoksun bırakmak değildir, çünkü pratik kurgular olarak onların hiçbirine dokunmuyoruz; onlar yalnızca kuramsal gerçekler olarak yok olmaktadır." (Hans Vaihinger, 1922, 68.) Hans Vaihinger (1852-1933), Alman felsefecisi. (ÇN.)

ri arasında tuhaf ve dikkat çekici bir gerçeklikle kendini gösteren bir çocuğumu anımsıyorum. Çocuklar anlatılan bir peri masalına kendilerini kaptırmış dikkatle dinlerlerken, o, ayağa kalkıp "bunlar gerçek mi?" diye sorar, olmadığı söylendiğinde de yüzünde küçümseyici bir ifadeyle, oradan uzaklaşırdı. "Sanki" felsefesinin din taraftarlığına rağmen, insanların yakın bir gelecekte dinin peri masallarına karşı da aynı biçimde davranacaklarını umabiliriz.

Ama insanlar günümüzde oldukça farklı bir davranış gösteriyorlar. Ve geçmiş zamanlarda doğruluklarının ispatı kesinlikle mümkün olmamasına rağmen, dinsel düşünceler, insanlık üzerinde mümkün olan en kuvvetli etkiyi yapmıştır. Bu yeni bir psikolojik sorundur. Biz, bu doktrinlerin içsel gücünün nereden geldiği ve mantığın yargısından bağımsız olmalarına rağmen etkinliklerini neye borçlu oldukları sorusunu mutlaka sormalıyız.

IV

Sanıyorum diğer iki soruyu yanıtlamak için yeterli hazırlığı yaptık. Bu yanıt, dikkatimizi dinsel düşüncelerin psişik kökenine yönelttiğimizde bulunacaktır. Birer öğreti olarak sunulan bu düşünceler, deneylerle elde edilmiş sonuçlar veya düşünce ürünleri değildirler; bunlar yanılsamalar, insanlığın en eski, en güçlü ve en acil arzularının doyumudurlar. Bu düşüncelerin gücünün sırrı, bu arzuların gücünde yatar. Daha önceden bildiğimiz gibi çocuklukta çaresizliğin dehşet verici izlenimi baba tarafından giderilen bir korunma -sevgi yoluyla korunma- gereksinimine yol açmıştı ve bu çaresizliğin tüm yaşam boyu sürdüğünün bilinmesi, bir babanın -ama bu kez daha güçlü bir babanın- varlığına bağlı kalmayı gerekli kılmıştır. Böylelikle ilâhi bir Tanrının iyiliksever egemenliği yaşam tehlikelerinden kaynaklanan korkumuzu bertaraf eder. Ahlaki bir dünya düzeninin kurulması, insan uygarlığında büyük oranda göz ardı edilmiş olan adalet talebinin yerine getirilmesini garanti eder ve dünyadaki varlığımızın gelecekteki bir yaşamla sürmesi bu arzu doyumlarının gerçekleşeceği zaman ve mekân çerçevesini belirler. Evrenin nasıl oluştuğu veya bedenle ruh arasındaki ilişkinin ne olduğu gibi insanı meraklandıran bilmecelerin yanıtları, bu sistemin temelinde yatan varsayımlarda uyum içinde geliştirilmişlerdir. Baba kompleksinden kaynaklanan -ve çocuğun hiçbir zaman tümüyle yenemediği- çocukluğa ait çalışmaların akıl alanından soyutlanıp evrensel kabul gören bir çözüme ulaştırılmaları bireyin ruhu için çok büyük bir rahatlık sağlar.

Bu düşüncelerin yanılsamalar olduğunu söylediğime göre bu sözcüğün anlamını da açıklamalıyım. Yanılsama, hata ile aynı şey değildir. Aristo'nun böceklerin gübreden oluştuğu biçimindeki (cahil

insanların hâlâ korudukları) inancı bir hataydı; bizden önceki hekim kuşağının *tabes dorsalis*¹¹ aşırı cinsel faaliyetin sonucu olduğu biçimindeki inancı da bir hataydı. Bu hatalara yanılsama adını vermek doğru olmaz. Öte yanda Kolomb'un Hindistan'a ulaşan yeni bir deniz yolu bulduğunu sanması bir yanılsamaydı. Bu hatada Kolomb'un arzularının oynadığı rol çok açıktır.

Dinsel doktrinlerin hangi dönemlerde ve ne türden insanlar tarafından yaratılmış olduklarını aşağı yukarı biliyoruz. Ek olarak buna yol açmış güdülerini de keşfedebilirsek din sorununa karşı tavrımızda dikkate değer bir değişiklik olacaktır.

Hint-Alman ırkının uygarlık yaratabilecek tek ırk olduğu yolunda bazı milliyetçiler tarafından ileri sürülen iddia veya çocukların cinselliği bulunmayan yaratıklar olduğu biçimindeki psikanalizin çürüttüğü inanç birer yanılsama olarak tanımlanabilir. Yanılsamalar için niteleyici olan nokta, insan arzularından kaynaklanmalarıdır. Bu yönleriyle yanılsamalar psikiyatrik hezeyanlara yakın düşerler. Ama hezeyanların yapısının daha karmaşık olması bir yana, bir başka ayırım daha gösterirler. Hezeyanlar söz konusu olduğunda, gerçekle çelişki halinde olmalarının temel bir nokta olduğu vurgulanır. Yanılsamaların yalan olması gerekmez. Yani gerçekleştirilmeleri olanaksız veya gerçekle çelişkili değildirler. Örneğin orta sınıftan bir genç kız, bir prensin gelip kendisiyle evleneceği yanılsamasına sahip olabilir. Bu mümkündür ve az sayıda da olsa böyle şeyler gerçekleşmiştir. Ama Mesih'in yeryüzüne inip altın bir çağ başlatması daha küçük bir olasılıktır. Bu inancın bir yanılsama olarak mı, yoksa hezeyan benzeri bir şey olarak mı sınıflandırılması örneklerini bulmak kolay değildir; ancak simyacıların tüm madenlerin altına dönüştürülebileceği biçimindeki yanılsaması gerçekleşmiş bir yanılsama olabilir. Çok miktarda, mümkün olduğu kadar fazla miktarda altına sahip olma arzusunun, zenginliği belirleyen şeyler hakkındaki bugünkü bilgimiz tarafından epeyce küllendirilmiş olmasına rağmen kimya bilimi madenlerin nitelik değiştirerek altına dönüştürülmesinin artık olanaksız olmadığını kabul etmektedir. Dolayısıyla, güdülenmesinde arzu doyumunu başlıca unsur olan inançlara

11) *Tabes dorsalis*: Frenginin omuriliği tutan biçimi. (Ç.N.)

yanılsama adını vermektedir. Böylelikle, tıpkı yanılsamanın doğrulanmayı hiç de değerli saymaması gibi, biz de onun gerçeklikle olan ilişkisini görmezlikten geliriz.

Tavrımızı bu şekilde ortaya koyduktan sonra, bir kez daha dinsel doktrinler sorununa dönebiliriz. Şimdi bu doktrinlerin tümünün birer yanılsama olduğunu ve kanıtlanamaz olduklarını tekrarlayabiliriz. Hiç kimse bunların gerçek olduğunu düşünmeye, bunlara inanmaya zorlanamaz. Bunların bazıları o kadar olasılık dışı, dünyanın gerçekliği hakkında çabalayarak keşfettiğimiz her şey de o kadar uyumsuzdurlar ki -psikolojik ayrımlara dikkat etmek koşuluyla- bunları hezeyanlarla karşılaştırabiliriz. Bunların çoğunun gerçeklik değeri konusunda bir yargıya varamayız, ispat edilmedikleri gibi çürütülemezler de. Bunlara eleştirel bir yaklaşımda bulunmak için halen bilgimiz yeterli değildir. Evrenin bilmecelerinin çözümü bizim incelemelerimizle çok yavaş olmaktadır; bugün bilimin yanıtlayamadığı birçok sorun vardır. Ama dışımızdaki gerçeklik hakkında bize bilgi verebilecek tek yol bilimsel çalışmadır. Sezgi ve iç gözleminden herhangi bir şey beklemek yalnızca bir yanılsamadır; sezgi ve iç gözlem bize zihinsel yaşamımızın yorumlanması güç ayrıntılardan başka bir şey veremez, dinsel doktrin çok kolayca yanıt bulduğu sorunlar hakkında ise herhangi bir bilgi sunamaz. İnsanın kendi keyfi iradesinin yardıma gelip gene kendi kişisel düşüncesine göre dinsel sistemin şu veya bu bölümünün, daha az veya daha fazla kabul edilebilir olduğunu ilan etmesi küstahça bir şey olur. Bu tür sorunlar, bu şekilde davranılamayacak kadar ciddidirler; ya da kutsaldırlar da diyebiliriz.

Bu noktada bir itirazla karşılaşma beklenebilir: "Peki öyleyse en sert kuşkucular bile dinsel iddiaların mantık yoluyla çürütülemeyeceğini kabul ettiklerine göre, bunlara neden inanmayayım? Gelenek, insanlığın genel kabulü ve sağladıkları büyük huzur gibi birçok şey şu değerlerin safında yer alıyor." Gerçekten neden inanılmasın? Hiç kimse'nin inanmaya zorlanamayacağı gibi hiç kimse de inanmamaya zorlanamaz. Ama buna benzer tartışmaların bizi doğru düşünüş yoluna götürdükleri aldatmacasıyla kendimizi tatmin edemeyiz. Kabul edilmez özür diye bir şey varsa, işte bu odur. Cehalet cehalettir; cehaletten herhangi bir şeye inanma hakkı çıkarılamaz. Akli başında hiçbir insan, diğer konularda bu derece sorumsuz davranmayacak veya görüşlerinin ve aldığı tavrın bu kadar zayıf bir temeli olmasına rıza göstermeyecektir. Aslında bunlar yalnızca, dinle olan bağlarını çoktan koparmış bir insanın dine hâlâ sıkı sıkıya bağlı olduğunu kendisine ve diğer insanlara gösterme çabalarıdır. Din sorunları söz konusu olduğunda, insanlar mümkün olan her türlü uçkağıtçılığa ve entelektüel cambazlığa girerler. Felsefeciler, özgün anlamlarından hiçbir iz kalmayınca kadar kelimelerin anlamını çekip uzatırlar. Kendileri için yarattıkları belirsiz bir soyutlamaya "tanrı" adını verirler. Bunu

yaptıktan sonra da artık tüm dünyaya karşı tanrıci (deist), Tanrıya inanç duyan kişi pozunu takınabilir ve hatta Tanrıların arık dinsel doktrinlerin güçlü kişiliği olmayıp yalnızca zayıf bir gölge haline geldiğini kavramaksızın daha yüksek ve saf bir tanrı kavramını kabul etmeleriyle övünürler. Eleştirmenler, evren karşısında insanın duyduğu önemsizlik ve güçsüzlük duygusunu kabul eden herkesi "aşırı dindar" olarak tanımlamakta ısrar ederler, oysa dinsel tavrın özünü oluşturan şey, bu önemsizlik ve güçsüzlük duygusu değil, bunu izleyen aşama, bunlara çare bulmaya çalışan tepki aşamasıdır. Koca dünyada insanların oynadığı küçük rolü alçakgönüllülükle kabul edip daha aşırıya kaçmayan kişi, umulanın aksine sözcüğün gerçek anlamıyla dinsizdir.

Dinsel doktrinlerin gerçeklik değerini saptamak bu soruşturmanın alanı içine girmez. Bu doktrinleri psikolojik nitelikleri itibarıyla yanılsamalar olarak kabul etmiş olmamız bizim için yeterlidir. Ama bu buluşumuzun, çoğu kişinin tümünden önemli olduğunu kabul edeceği soruna karşı, tavrımızı kuvvetli bir biçimde etkilediği gerçeğini de gizleyemeyiz. Dinsel doktrinlerin hangi dönemlerde ve ne türden insanlar tarafından yaratılmış olduklarını aşağı yukarı biliyoruz. Ek olarak buna yol açmış güdülerini de keşfedebilirsek din sorununa karşı tavrımızda dikkate değer bir değişiklik olacaktır. Dünyayı yaratan ve rahim ve rahman olan bir Tanrı mevcut olsaydı, evrenin ahlaki bir düzeni bulunsaydı ve ölümden sonra yaşam gerçek olsaydı ne kadar güzel olacağını kendi kendimize söyleyip duracağız; ama bütün bunların, gerçekliğini arzulamaya mecbur olduğumuz şeyler olması çok çarpıcı bir gerçektir. Zavallı, cahil ve ezilmiş atalarımızın evrenin bütün bu zor bilmecelerini çözmeyi başaramabilmeleriye daha da dikkate değer bir şey olurdu.

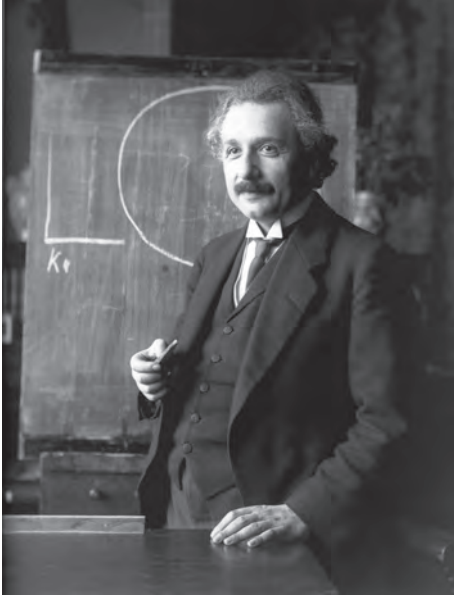
*** Bilim ve Ütopya'nın Notu:** Bu yazı Sigmund Freud'un Bir Yanılsamanın Geleceği - Bilim ve İman adlı kitabının 17. ve 43. sayfalarını kapsayan bölümleridir. Kitabın ilgili kısmını yayınlamamıza izin veren Kaynak Yayınları'na teşekkür ederiz.

Ödüllendiren ve cezalandıran bir Tanrı fikrini aklım almıyor *

Albert EINSTEIN • Çeviri: Defne DURU

Kendi yarattıklarını ödüllendiren ve cezalandıran ya da kendi içimizde idrak edebildiğimiz türden bir iradesi olan bir Tanrı fikrini aklım almıyor. Bedenen ölüme meydan okuyan bir birey fikri de benim algı sınırlarımı aşıyor. Başka türlü olsun da istemezdim doğrusu; bu tarz kavramlar güçsüz kimselerin korkuları ve saçma egoları için vardır.

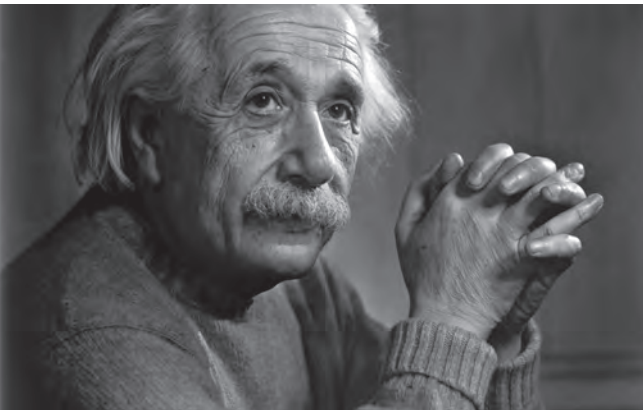
Deneyimleyebileceğimiz en güzel şey gizemli olandır. Gerçek sanatın ve gerçek bilimin beşiğindeki temel duygu budur. Bunu bilmeyen ve artık merak edemeyen, şaşkınlık duygusunu tadamayan kişi adeta bir ölüdür, sönmüş bir mumdur. Dini meydana getiren şey, korkuyla karışık olsa bile, gizemli olanı deneyimlemektir. İçyüzünü iyice kavrayamadığımız bir şeyin, bizim aklımıza yalnızca en basit biçimleriyle girebilen, en engin aklın ve en göz alıcı güzelliğin varlığına dair bilgi: Gerçek dini görüşü oluşturan şey bu bilgi ve bu duygudur. Sadece ve sadece bu bağlamda ben gerçekten dindar bir adamım. Kendi yarattıklarını ödüllendiren ve cezalandıran ya da kendi içimizde idrak edebildiğimiz türden bir iradesi olan bir Tanrı fikrini aklım almıyor. Bedenen ölüme meydan okuyan bir birey fikri de benim algı sınırlarımı aşıyor. Başka türlü olsun da istemezdim doğrusu; bu tarz kavramlar güçsüz kimselerin korkuları ve saçma egoları için vardır. Benim için hayatın sonsuzluğunun gizemi ve gerçekliğin harikulade yapısının emareleri ile kendisini doğada gösteren, hiç de küçük olmayan aklın bir kısmını anlayabilmek için gösterilen sadık bir çaba yeterlidir.

Erken olgunlaşmış genç bir adamken bile, çoğu insanı hayatı boyunca durmadan kovalayan hayatın anlamsızlığı ve mücadeleleri bilincime oldukça güçlü şekilde giriyordu. Dahası, çok geçmeden, bugünkü duruma kıyasla o yıllarda ikiye bölünmüş ve şaşaalı sözlerle çok daha dikkatli şekilde gizlenmiş olan bu kovalamacanın zalimliğini keşfettim. Yalnızca midelerinin varlığı sebebiyle herkes bu kovalamacaya katılmaya mahkûmdur. Üstüne üstlük, sadece kovalamacaya katılarak mideyi doyurmak mümkündür, ancak insan düşünen ve hisseden bir varlık olduğundan, onu doyurmak mümkün değildir. İlk çıkış yolu olarak din vardı; geleneksel eğitim makinesi tarafından her çocuğun içine yerleştirilmişti. Böylelikle, tamamen dinsiz (Musevi) ebeveynlerin çocuğu olmama rağmen, derin bir dindarlığa döndüm; ancak 12 yaşına geldiğimde bu durum ani şekilde son buldu. Popüler bilim kitapları okuduktan sonra, İncil'de anlatılan hikâyelerin birçoğunun doğru olamayacağı hükmüne vardım. Sonuç, olumlu şekilde fanatik bir serbest düşünme cümbüşü ve devletin gençleri kasıtlı biçimde yalanlarla aldattığı izlenimiydi: Kahredici bir izlenimdi bu. Her türden otoriteye duyduğum şüphe bu deneyimimden kaynaklı gelişti; herhangi bir belirli sosyal çevrede bulunan herhangi bir inanca karşı takındığım, sonradan dokunaklılığının bir kısmını, sıradan ba-

“Popüler bilim kitapları okuduktan sonra, İncil'de anlatılan hikâyelerin birçoğunun doğru olamayacağı hükmüne vardım.”

ğıntıları daha iyi kavramaya başlamamla kaybetse de, beni o zamandan bu yana bırakmamış, şüpheci bir tavırdı bu. Şu benim için açık ki, dindar gençlik cennetim, ki gençliğimi de bu nedenle kaybettim, kendimi "yalnızca kişisel" olanın zincirlerinden, dilekler, umutlar ve ilkel duygularla yönetilen bir varlık durumundan kurtarmanın ilk girişimiydi. Oysa ötede kocaman bir dünya vardı, biz insanlardan bağımsız olarak varlığımızı sürdürüyorduk ve önümüzde, bizim denetimimiz ve düşüncemizin kısmen ulaşılabilirdiği büyük, sonsuz bir bulmaca duruyordu. Bu dünya hakkındaki derin düşünceler bir azat ediliş gibi el işaretleriyle çağırıldı ve ben çok geçmeden saygı ve hayranlık duyduğum birçok adamın iç özgürlüğü ve güvenliği kendilerini buna adayıp bununla meşgul olarak bulduklarını fark ettim. Verilen ihtimaller çerçevesinde bu birey dışı dünyayı zihinsel olarak kavrayış, zihnimde yarı bilinçli, yarı bilinçsiz şekilde en büyük amaç olarak kaldı. Benzer şekilde günümüzde, geçmişte motive olmuş kişiler ve ulaştıkları anlayış, kaybedilemeyecek dostlardı. Bu cennete giden yol, dinin vaat ettiği cennete giden yol kadar rahat ve cazip değildi, ancak güvenilir olduğunu kanıtladı ve onu seçmiş olmaktan dolayı asla pişmanlık duymadım.

Din ve bilim

İnsan ırkının yapmış ve düşünmüş olduğu her şey, duyduğu ihtiyaçların giderilmesi ve acısının dinlendirilmesi ile ilgilidir. Eğer ruhani hareketleri ve

bunların gelişimi anlamak isteniyorsa bu, daima akılda tutulmalıdır. Duygu ve arzu, arzu kendisini her ne kadar büyük bir maske takarak gösterse de, insanoğlunun bütün çabasının ve yarattıklarının arkasındaki itici güçtür. Peki, insanoğlunu kelimelerin en geniş anlamlarıyla dinsel düşünceye ve inanca yönelten duygular ve ihtiyaçlar nelerdir? En değişken duyguların dinsel düşünce ve deneyimleri yönettiğini görmek için biraz düşünmek yeterli olacaktır. İlkel insanda dinsel kavramları uyandıran, her şeyden önce korkuydu: Aç kalma korkusu, vahşi hayvanlar, hastalıklar, ölüm... Varlığının bu aşamasında sıradan ilişkiler algısı genellikle az gelişmiş olduğu için, insan aklı, istekleri ve eylemleriyle bu korkunç olayların sebep olan, kendisine az çok benzer varlıklar yaratır. Kişinin amacı artık bu varlıkların lehinde olmak için, nesilden nesle aktarılan geleneğe göre onların gönlünü alacak ya da ölümlülere karşı kibar olmalarını sağlayacak eylemlerde bulunmak ve kurbanlar sunmaktır. Şu anda düşünce dünyasından bahsediyorum. O, bireysel varlığa bir tür hapisane gözüyle bakar ve evreni tek ve önemi bir bütün olarak deneyimle-

mek ister. Evrensel dinsel duyguların başlangıcı, gelişimin henüz erken aşamalarında görülmüştür: Örneğin, Davut'un birçok ilahisinde ve bazı peygamberlerde. Özellikle Schopenhauer'in harika yazılarından da öğrendiğimiz gibi Budizm, buna ait çok güçlü bir unsur barındırır. Tüm çağlardaki dini dehalar (deha-i kudsi) bu tarz dogma ve insanın aklının alabileceği bir Tanrı fikrini tanımayan dini duyguyla ayrılır. Bu nedenle merkezi öğretileri bunun temelinde kurulu olan bir kilise olamaz. Bu nedenle özellikle tüm çağlardaki tanrıtanımazlar arasında en yüce türden dini duygularla dolu olan ve çoğu zaman çağdaşları tarafından ateist, bazen de aziz olarak anılan kişiler bulunur. Bunun ışığında bakıldığında, Demokritos, Assisili Francesko ve Spinoza gibi adamlar birbirlerine çok benzerler. Evrensel dini duygu, kesin bir Tanrı ve teoloji kavramını doğuramıyorsa bir insandan diğerine iletişimle nasıl aktarılabilir? Benim fikrime göre, sanat ve bilimin en önemli işlevi, bunu yapabilenler için bu duyguyu uyandırmak ve canlı tutmaktır. Böylece bilimin dinle ilişkisine dair alışlagelmemiş bir anlayışa ulaşıyoruz. Durumu tarihsel açıdan ele alan

bir kişi, çok açık bir sebepten, bilim ve dini uzlaştırmaz düşmanlar olarak görmeye meyillidir. Evrensel nedensellik yasasından tamamen emin olan bir kişi, bir an olsun olayların akışına müdahale eden bir varlık fikri üzerine düşünemez; tabii, nedensellik hipotezini gerçekten ciddiye alıyorsa. Ödüllendiren veya cezalandıran bir Tanrı fikri, o kişi için, bir insanın hareketleri iç ve dış etkenler tarafından belirlendiğinden ötürü anlaşılmalıdır. Çünkü Tanrı'nın gözünde insan, cansız bir nesnenin başına gelen eylemlerden sorumlu olduğundan daha sorumlu değildir. Bu nedenle bilim, ahlâkı küçümsemekle suçlanır, ancak bu suçlama adil değildir. Bir insanın etik davranışı, etkili bir şekilde anlayış, eğitim ve sosyal bağlar temelinde kurulu olmalıdır; dini bir temel şart değildir. İnsan, korku ve cezalandırılmayla kendine hâkim olup ölümden sonra ödüllendirilmeyi bekleyeydi kesinlikle kötü bir yolda olurdu. İşte bundan dolayı kiliselerin neden hep bilimle savaşmış onlara gönül verenleri zulme uğrattığını anlamak kolaydır. Öte yandan, o evrensel dini duygunun bilimsel araştırmalar için en soylu teşvik olduğu kanaatindeyim. Sadece, teorik bilimde öncü çalışmaların gerektirdiği devasa çabayı ve her şeyden önce adanmışlığı fark edenler, böyle bir

çalışmanın, her ne kadar hayattaki günlük gerçekliklere uzak da olsa, insanda hissettirebileceği duygunun gücünü kavrayabilir. Kepler ve Newton, bu dünyada ortaya çıkan aklın güçsüz yansımalarını anlamak için evrenin akılsallığına ilişkin nasıl derin bir inanca ve anlama arzusuna sahiplermiş ki, göksel mekaniğin ilkelerinden kurtulmak için yılar süren bağımsız çalışmalar yapabilmişler! Bilimsel araştırmalar ile ilgili bilgisi esas olarak onların pratik sonuçlarından ibaret olanlar, etrafı şüpheli bir dünya ile çevrili olan, kendileriyle benzer fikirde olanlara, dünyaya ve yüzyıllara dağılarak bizzat doğru yolu gösteren kişilerin kafa yapılarıyla ilgili kolaylıkla yanlış bir kanıya kapılabilirler. Yalnızca hayatını benzer amaçlara adanmış bir kişi, bu insanlara neyin ilham verdiği ve sayısız başarısızlıklara rağmen amaçlarına sadık kalmaları için gereken gücü verdiği ile ilgili canlı bir farkındalığa sahip olabilir. İnsana böyle bir gücü veren, evrensel dini duygudur. Bir çağdaş, adil olmayan bir şekilde, günümüzün maddiyatçı dünyasındaki ciddi bilimsel araştırmacıların sadece çok dindar olanlar olduğunu söylemiştir.

Bilimin dindarlığı

Olağandışı türden bir dini duyguya sahip olmayan, kendini adanmış bir bilim insanı bulmanız hayli zordur. Ancak bu, sıradan insanların dininden farklıdır. Son bahsettiğim kişiler için Tanrı, kişinin, koruyuculuğundan faydalanmayı umduğu, cezalandırmasından ise korktuğu bir varlıktır. Bir dereceye kadar kişisel ilişki geliştirilebilen, ancak içten içe biraz korkuyla karışık saygı duyulabilen bir varlık olması açısından, bir çocuğun babası için duyduğu hislere benzerdir. Ancak bilim insanı evrensel nedenselliğin anlamının etkisi altındadır. Ona göre gelecek, geçmiş kadar gerekli ve belirli olan her zerredir. Ahlâkın kutsal bir tarafı yoktur, tamamıyla beşeri bir iştir. Onun dini duygusu, doğa yasalarıyla uyumlu coşkulu bir şaşkınlıkla öyle bir üstün zekâyı ortaya çıkarır ki, o zekâyı kıyaslanınca, insanoğlunun bütün sistematik düşüncesi ve hareketleri tamamıyla önemsiz bir yansıma olarak kalır. Bu duygu, kendisini bencil arzulardan uzak tutmayı başardığı sürece onun hayatının ve işinin rehber ilkesidir. Bu, hiç kuşkusuz, geçmiş çağlardaki dini dehaların da yaşadığına benzerdir.

Bir Musevi görüşü var mı?

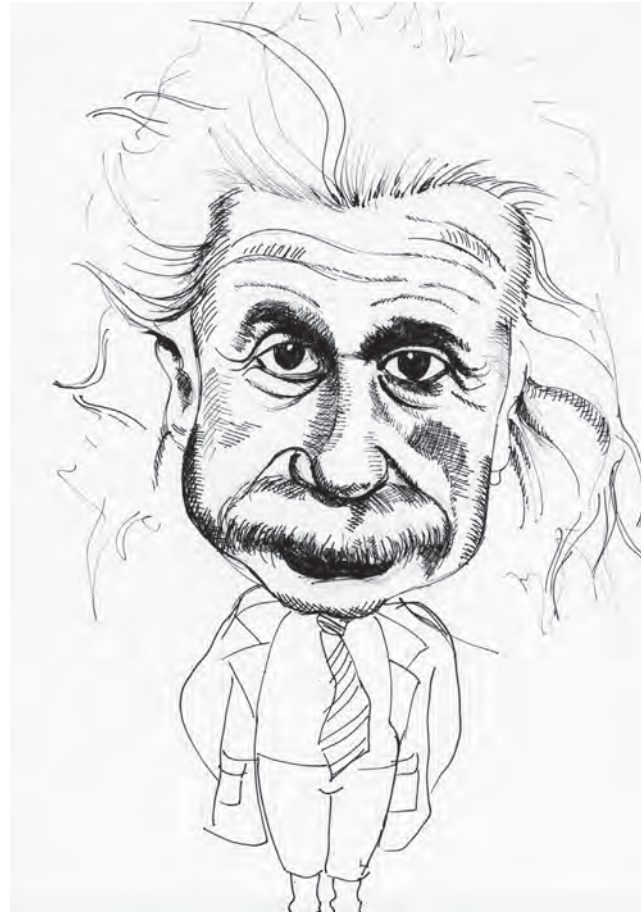
Bana göre, felsefi manada özel bir Musevi görüşü yok. Musevilik bana göre, özel olarak hayattaki ve hayata karşı ahlâki tutumla ilgileniyor. Bu duruma, Musevi Halkı'nda hayat bulan, Tora'da belirtilen ve Talmud'da yorumlanan kanunların özü yerine hayata karşı tutumun özü şeklinde bakıyorum. Bence, Tora ve Talmud, hayata karşı Musevi bakış açısının egemen olduğu erken zamanların en önemli kanıtı. Bu bakış açısının özü, bütün yaratılanların hayatına karşı olumlu bir tutum almakta yatıyor. Bir bireyin hayatı, ancak her bir canlının hayatını daha soylu ve daha güzel yapmaya yardım ettiği müddetçe anlamlı oluyor. "Hayat kutsaldır": Bu, onun en üstün değer olduğu, ona kıyasla diğer tüm değerlerin ikincil olduğu anlamına geliyor. Bireyüstü hayatın kutsallaştırılması, ruhani her şeye büyük saygı duymayı da beraberinde getiriyor. Bu,

Musevi geleneğine has bir özelliktir. Musevilik bir öğreti değildir; Musevilerin Tanrısı, basit biçimiyle anlatılırsa, batıl inancın bir olumsuzlaması, onun bertaraf edilmesinin hayali bir sonucudur. Aynı zamanda pişmanlık ve utanç verici bir ahlâk yasasını korku üzerine inşa etme girişimidir. Ancak yine de, Musevi Halkı'nın güçlü ahlâki geleneğinin, kendisini bu korkudan büyük ölçüde kurtardığını sanıyorum. "Tanrının hizmetinde" olmanın, "yaşayanların hizmetinde" olmakla eş tutulduğu da aşîkâr. En iyi Museviler, özellikle de peygamberler ve İsa, bunun için bıkmadan, yorulmadan uğraştılar. Bu nedenle Musevilik aşkın bir din değildir; yaşadığımız hayatla ilgilidir ve onu bir noktaya kadar kavrar, başka bir şey değildir. Bu nedenle, bana öyle geliyor ki, özellikle Musevilerden bir "inanç" değil de hayatı bireyüstü bir manada kutsamak beklendiğinden dolayı, buna kabul gören anlamıyla bir "din" diyebileceğimiz şüphelidir. Ancak Musevi geleneği bir şeyi daha barındırır: Bu, birçok ilahide muhteşem şekilde ifade edilen, insanın sadece belirsiz bir kavramdan ibaret olduğu, bir tür kendinden geçiren zevk ile dünyanın güzelliğine ve ihtişamına duyulan hayranlıktır. Bu, gerçek bilimsel araştırmanın ruhani olarak beslendiği, aynı zamanda kuşların cıvıldamasında da bulunan bir histir. Bunu Tanrı fikrine katmaya çalışmak, çocuksu bir saçmalaktan öte bir şey değilmiş gibi görünüyor. Anlattığım şey Museviliği diğerlerinden ayıran bir nokta mı? Başka bir yerde başka bir isim altında bulunabilir mi? Saf biçimiyle, hiçbir yerde, kitaba fazla tapınma nedeniyle öğretinin gölgelendiği Musevilikte bile bulunamaz. Yine de Museviliğin, onun en saf ve en enerjik dışavurumu olduğunu düşünüyorum. Bu, özellikle hayatı kutsallaştırmanın temel ilkesi için geçerlidir. Sebt gününü kutsal kılmak için hayvanların özellikle dâhil edildiği bilinen bir durumdur, çünkü ülkünün yaşayan her varlığın dayanışmasını istediği duygusu çok güçlüydü. Bütün insanların dayanışmasında ısrarcılık hala güçlü şekilde ifade ediliyor. Sosyalizmin taleplerinin ilk olarak Museviler tarafından oluşturulmuş olması tesadüfi değildir. Musevi Halkı'nda hayatı kutsama anlayışı-

nın ne denli gelişmiş olduğu, Walter Rathenau'nun bana bir konuşmamız esnasında söylediği bir söz ile çok güzel şekilde tasvir edilmiştir: "Bir Musevi, eğlence amaçlı ava çıkacağını söylüyorsa yalan söylüyordur". Musevilerin "hayatın kutsallığı" anlayışı daha basit biçimde ifade edilemezdi.

* **Bilim ve Ütopya'nın Notu:** Bu yazı, Albert Einstein'ın kaleme almış olduğu The World as I See It adlı kitabı ve Notes for an Autobiography başlıklı makalesinden tarafımızca derlenmiştir.

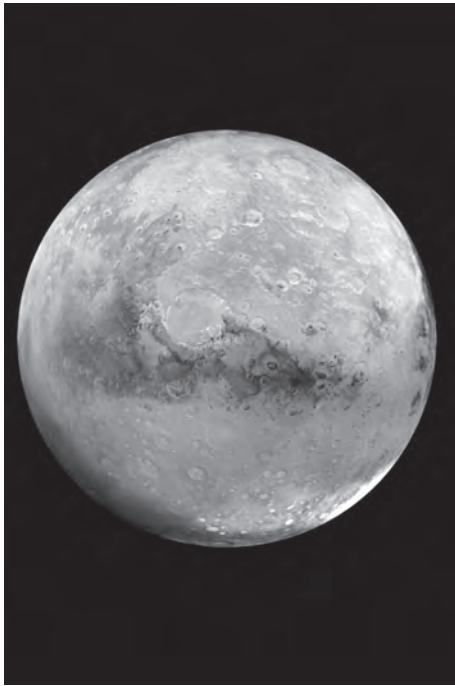

“YERDEN GÖĞE”

Gök cisimlerinin içlerine bakmak - I Gezegen ve uydular

Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM • Başkent Üniversitesi Elektrik-Elektronik Müh. Bölümü Öğ.Üyesi

Dünya yüzeyinde delik açarak yüzeyin altında neler olduğunu tespit etmek tek “doğrudan” yöntem olsa da birkaç kilometreden derine kazarak inmek hiç kolay değildir (şimdiye kadar açılan en derin deliklerle ancak yerin 10-12 km altına inilebilmiştir). Dünya’nın yarıçapının 6371 km civarında olduğu düşünülürse hem Dünya’nın hem de diğer gezegenler ve uyduların içlerini incelemek için “dolaylı” yöntemler kullanılmasının ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkar.

Gök cisimlerinin içlerine “bakışımızı” konu alan bu ilk yazıda, Güneş Sistemi’ndeki gezegen ve uyduların yapısını ortaya çıkarma serüvenini gözden geçiriyoruz.

Temmuz ayında Mars’ın güney kutbunda yüzeyin biraz altında bir yeraltı sıvı su gölü keşfedildi. Bu heyecan verici keşif nasıl yapılabildi? Daha genel sorarsak, gök cisimlerinin içyapısı hakkında nasıl bilgi edinebiliyoruz?

İtalyan bilim insanlarının başını çektiği bir ESA (Avrupa Uzay Ajansı) ekibi kısa bir süre önce Mars’ın güney kutbundaki buz tabakasına yakın bir bölgede yüzeyin birkaç kilometre altında sıvı suyun oluşturduğu bir yeraltı gölünün varlığını tespit ettiler [1]. Göl, uçtan uca yaklaşık 20 km uzunluğu ve muhtemelen bir metrenin biraz üzerindeki ortalama derinliğiyle pek de ihtişamlı sayılmazdı (kıyaslamak gerekirse Ankara’daki Mogan Gölü’nün karşılıklı en uzak iki kıyısının arasındaki mesafenin 11 km ve en derin yerinin yaklaşık 4,5 - 5 metre derinlikte olduğu hatırlatılabilir). Yine de bu keşif Mars yüzeyinin altında büyük miktarlarda sıvı su rezervi olabileceğine dair şimdiye kadarki en önemli bulgu olarak dikkat çekti.

Yeraltı gölü, ESA’nın Mars yörüngesinde yer alan Mars Express Orbiter isimli uzay sondasındaki “Marsis” radarı sayesinde tespit edildi [2]. Marsis, Mars yüzeyini ve yüzeyinin hemen altını inceleyebilmek için 1,8 ile 5 MHz frekans aralığında radyo dalgalarını yüzeye gönderiyor, bu radyo dalgalarının yüzeyden ve yüzeyin biraz altından yansımalarını “dinleyerek” Mars ile ilgili bilgi topluyor. Mütevazı büyüklükteki bu yeraltı gölünün keşfi de yüzeyin 1,5 km altındaki yansımalarındaki bölgesel artışın tespiti sayesinde oldu.

Dünya başta olmak üzere Güneş Sistemi’ndeki gezegenlerin ve uyduların içlerini incelemek için tek yöntem radar değildir. Üstelik radar kullanarak bilgi alabileceğimiz derinlik de çok kısıtlıdır.

Dünya yüzeyinde delik açarak yüzeyin altında neler olduğunu tespit etmek tek “doğrudan” yöntem olsa da birkaç kilometreden derine kazarak inmek hiç kolay değildir (şimdiye kadar açılan en

“Gezegen ve uyduların içyapısını anlamak için kullanılan dolaylı yöntemler arasında en bilinenleri sismolojik (deprem bilimiyle ilgili) yöntemlerdir.”

derin deliklerle ancak yerin 10-12 km altına inilebilmiştir [3]). Dünya'nın yarıçapının 6371 km civarında olduğu düşünülürse hem Dünya'nın hem de diğer gezegenler ve uyduların içlerini incelemek için "dolaylı" yöntemler kullanılmasının ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkar.

Gezegen ve uyduların içyapısını anlamak için kullanılan dolaylı yöntemler arasında en bilinenleri sismolojik (deprem bilimiyle ilgili) yöntemlerdir. Sismoloji, Dünya'daki ya da başka bir gezegen ya da uydudaki depremlerin analizine dayanmaktadır. Depremlerle ilgili veriler sismometre ve sismograf adı verilen ölçüm aletleriyle toplanır (sismograf için bkz. Şekil 1). Depremlerin nasıl oluştuğu ve oluşuktan sonra gök cisminin içinde nasıl ilerlediği elde edilen veriler ve oluşturulan modeller yardımıyla anlaşılmasına çalışılır. Veriler artıkça ve daha

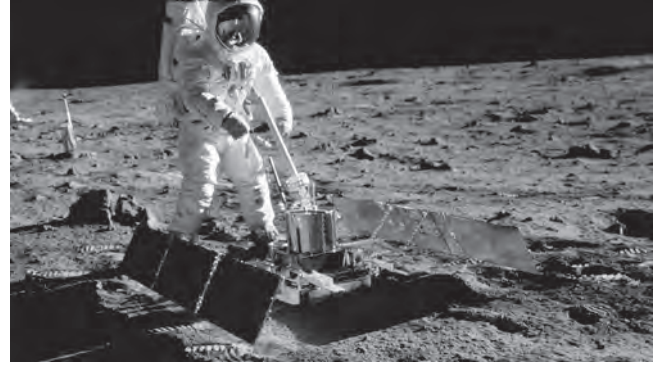

ŞEKİL 1: Düşey ve yatay doğrultulardaki yer hareketlerini ölçen sismografların şematik gösterimi [4].

iyi aletler ve yöntemler kullanıldıkça modeller de gelişir, böylece veriler daha iyi anlaşılabilir hâle gelir.

Dünya dışında üzerinde sismolojik ölçüm yapılan ilk gök cismi Ay olmuştur (örneğin bkz. [5]). Ay'a yollanan ilk sismometre Apollo 11 görevinin bir parçasıydı (bkz. Şekil 2). Daha sonra diğer Apollo görevleri de Ay'a sismometreler gönderdi. Gelecekte sadece ABD ve Avrupa'nın değil Çin ve Hindistan'ın da Ay'a sismometreler göndereceğini tahmin etmek güç değil (örneğin Hindistan için bkz. [7])

Ay'dan elde edilen sismik veriler, depremlerin varlığına işaret etmektedir [8]. Bu depremlerin bir kısmı yüzeyden 700 km kadar derinde Dünya'dan kaynaklanan gelgit etkisinin sonucu oluşmaktadır. Bir kısmı da Ay yüzeyine düşen meteoritlerden kaynaklanmakta, bir kısmı gündüz ile gece arasındaki muazzam sıcaklık farklarından kaynaklanan yüzeydeki genleşme ve büzüşmelerin sonucunda ortaya çıkmakta, mekanizması iyi bilinmeyen bir kısmı ise yüzeyden 20-30 km derinde oluşmaktadır. Ay'daki depremler Richter ölçeğine göre en fazla 5,5 büyüklüğünde ölçülmüşse de deprem sürelerinin 10 dakikanın üzerinde olabildiği de dikkate alındığında, gelecekte Ay'daki yerleşim yerlerinin bu uzun depremlere dayanaklı yapılmasının önemini açıkça göstermektedir.

ŞEKİL 2: Apollo 11 görevi tarafından Ay'a 1969 yılında gönderilen sismometre [6].

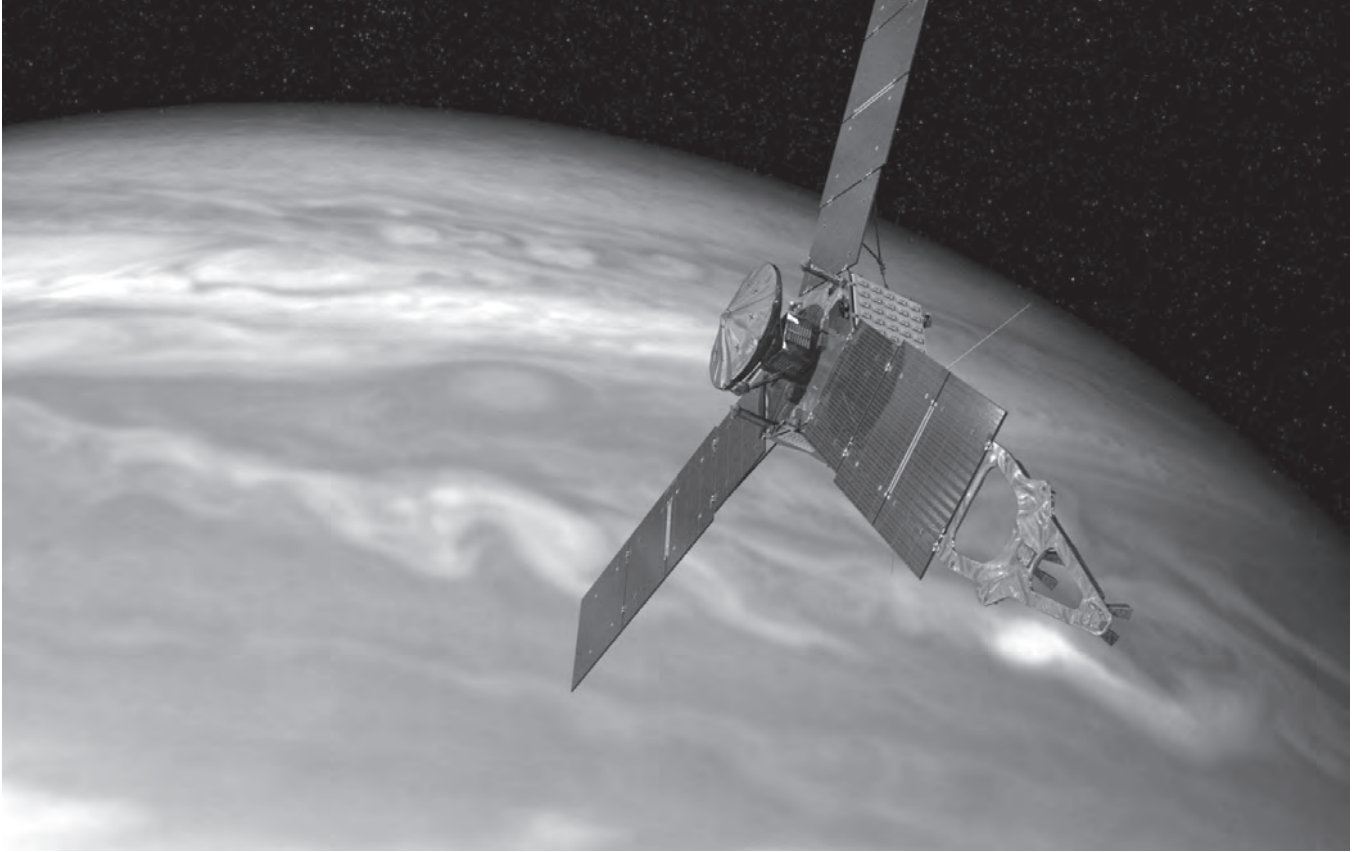
Mars'a gönderilen ve gelecekte gönderilecek uzay sondalarında da sismometreler yer almaktadır. Mars'ta Dünya'dakinden daha zayıf bir deprem etkinliği olduğu [9, 10] düşünülmektedir. NASA'nın fırlattığı ve Mars'a doğru yolculuğunu sürdüren InSight gibi uzay görevleri [11] gelecekte Mars'taki sismik etkinliklerle ilgili bilgilerimizi arttıracaktır. Ay ve Mars dışında gelecekte sismometrelerden değerli bilgiler elde etme potansiyelinin bulunduğu gökcisimleri arasında Jüpiter ve Satürn'ün uyduları önemli bir yere sahiptir. Örneğin içinde devasa büyüklükte ve derinlikte okyanuslar içerdiği bilinen Jüpiter'in Europa uydusunun daha iyi anlaşılmasında sismometrelerin önemli rolü olacağı söylenebilir [12].

Gök cisimlerinin içlerine bakmanın diğer bir yolu da yakın çevrelerindeki kütleçekim alanındaki değişimleri ölçmektir.

Newton'un Evrensel Kütleçekim Yasası'ndan yararlanarak çıkarılabilecek kütleçekim alanı için Gauss Yasası'na göre, düzgün (yoğunluğu sabit) veya yoğunluğu sadece merkezinden uzaklığa bağlı değişen küre şeklindeki bir cismin, dışında oluşturduğu kütleçekim alanı sanki tüm kütlesi merkezinde toplanmış gibi meydana gelir. "Küresel simetriye sahip" -yani düzgün veya yoğunluğu sadece merkezden uzaklığa bağlı olan- bir kürenin dışındaki ve yüzeyindeki kütleçekim alanı merkeze doğru yönde ve merkezden uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak değişir.

Hâlbuki bilimsel devrim öncesindeki idealleştirilmiş Evren anlayışının tam aksine, gerçekte gezegen ve uydular ne tam küre şeklindedir ne de küresel simetrik kütle dağılımına sahiptir. Örneğin Dünya, kutuplarından biraz basık ve ekvatordan ise biraz şişik bir "geoit" olup tamamen de küresel simetrik bir kütle dağılımına sahip değildir [13]. Dünya'nın küresel simetriden sapmasının büyük ölçeklerde tespiti Dünya çevresinde bu amaçla yerleştirilmiş uydular yardımıyla yapılabilmektedir.

Son yıllarda gezegenlerin ve uyduların çevresinde kalıcı olarak yörüngeye yerleştirilen uzay sondaları sayesinde Dünya dışında da bu gezegen ve uydula-

ŞEKİL 3: Jüpiter etrafında görevini sürdüren Juno'nun temsili resmi [14].

rın ne kadar küresel simetriden saptıklarını ölçmek mümkün olabilmiş, böylece gezegen ve uyduların yoğunluklarının dağılımı çıkarılarak içyapıları hakkında fikir sahibi olunması mümkün kılınmıştır. Bu çalışmalar arasında Jüpiter'in çevresindeki Juno sondasının (bkz. Şekil 3) kütleçekim alanı ölçümleri önemli bir örnektir [15].

Kütleçekim alanındaki anormalliklerin (yani küresel simetriden sapmanın) ölçümü özellikle Jüpiter gibi üzerine sismometre koyabileceğimiz yüzeyi olmayan gaz gezegenlerinin içyapılarını anlamamız açısından çok büyük önem taşır. Gaz gezegenlerinde ölçülen alan anormallikleri hem yüzeylerinde hem de iç bölgelerindeki gaz hareketleri hakkında bilgiler verebilecek hem de bu gezegenlerin içindeki katı çekirdeğin yapısını anlamamıza [16] yardımcı olabilecek niteliktedir.

Tüm bu yöntemler bize hem Dünya'nın hem de Dünya dışındaki gök cisimlerinin içyapılarını anlamamızın kapısını açmıştır. Gezegenler ve uydular için başlayan hikâyemiz bir sonraki yazıda daha uzaklardaki gök cisimlerinin içlerine doğru devam edecektir.

Kaynaklar

- [1] Orosei R. vd. 2018. "Radar evidence of subglacial liquid water on Mars", Science, 361, 490.
 [2] <http://sci.esa.int/mars-express/34826-design/?fbbodylongid=1601>

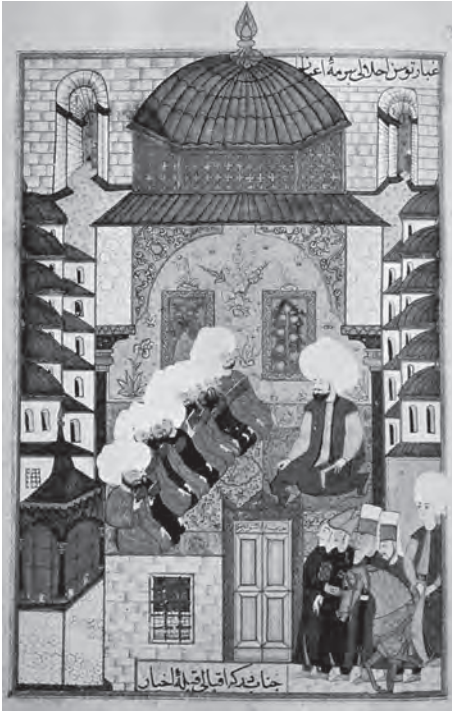
- [3] <http://www.drillingformulas.com/what-is-the-longest-deepest-and-largest-hole-ever-drilled-on-earth/>
 [4] <https://www.tech-worm.com/sismograf-nedir-ne-ise-yarar-nasil-calisir/>
 [5] Khan A. vd. 2013. "The lunar moho and the internal structure of the Moon: A geophysical perspective", Tectonophysics, 609, 331.
 [6] <https://moon.nasa.gov/resources/13/apollo-11-seismic-experiment/>
 [7] <http://www.sciencemag.org/news/2018/01/india-plans-tricky-and-unprecedented-landing-near-moon-s-south-pole>
 [8] https://science.nasa.gov/science-news/science-at-nasa/2006/15mar_moonquakes
 [9] Anderson D.L. vd. 1977. "Seismology on Mars", Journal of Geophysical Research, 82, 4524.
 [10] Lorenz R.D. vd. 2017. "Viking-2 Seismometer Measurements on Mars: PDS Data Archive and Meteorological Applications", Earth and Space Science, 4, 681.
 [11] https://www.nasa.gov/mission_pages/insight/main/index.html
 [12] <https://phys.org/news/2017-05-planetary-stethoscopes-europa-global.html>
 [13] Bowin C., 2000. "Mass anomaly structure of the Earth", Reviews of Geophysics, 38, 355.
 [14] <http://www.wbur.org/onpoint/2016/07/08/juno-jupiter-nasa-mission>
 [15] Iess L. vd. 2018. "Measurement of Jupiter's asymmetric gravity field", Nature, 555, 220.
 [16] Wahl S.M. vd. 2017. "Comparing Jupiter interior structure models to Juno gravity measurements and the role of a dilute core", Geophysical Research Letters, 44, 4649.

BİLDİĞİNİZ GİBİ DEĞİL

Cacabey Medresesi bir gözlemevi mi?

Prof. Dr. Yavuz UNAT • Kastamonu Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Bir yapıya gözlemevi diyebilmek için bazı özelliklerin olması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, o binanın tamamen astronomi eğitimi, gözlemi ve pratik astronomi uygulamaları için kurulmuş olması, ikincisi de burada yapılan gözlemlerin, eğitim amacıyla değil, bilimsel amaçlarla kaydedilmiş olmasıdır. Yani hem pratik hem de teorik alanda çalışmaların yapılacağı bir binanın kurgulanması gerekmektedir.

Medreseler Ortaçağ'ın akademileridir.

“İslam Uygarlığı daha ilk dönemlerinden beri bilimsel devamlılığı sağlamak ve bilime katkı yapmak üzere çeşitli kurumlar kurdu. Bilgelik Evi, gözlemevleri ve hastaneler bu kurumlar arasındadır.”

Bilim ve kültürün devamı ve sürekliliği bilimsel kurumlarla sağlanır. İslam Uygarlığı daha ilk dönemlerinden beri bilimsel devamlılığı sağlamak ve bilime katkı yapmak üzere çeşitli kurumlar kurdu. Bilgelik Evi, gözlemevleri ve hastaneler bu kurumlar arasındadır. Bu kurumlar dışında, eğitim kurumlarını da saymak gerekir. Medreseler bilim ve eğitimin devamlılığını sağlayan eğitim kurumlarıdır. Avrupa'da modern üniversitelerin temellerini 11. yüzyılda görmemize rağmen, bu üniversitelerin de temeli, onlardan çok daha erken dönemlerde açılan medreselerdir. Medreseler Ortaçağ'ın akademileridir.

İslam Dünyası'nda medrese kurma geleneği 840 ile 1212 yılları arasında hüküm sürmüş olan Karahanlılarla başlamasına karşın ilk büyük medrese 1067 yılında Büyük Selçuklular zamanında Alparslan'ın veziri Nizamü'l-Mülk tarafından açılan Nizamiye Medreseleri'dir. Selçuklularla birlikte medreseler tam bir bilimsel akademi niteliğine bürünmüş ve en büyüğü Bağdat'taki Nizamiye Medresesi olmak üzere İsfahan, Nişabur, Belh, Herat, Basra, Musul ve Amul'da birçok medrese kurulmuştur.

Temel olarak din, hukuk ve dil öğretimi verilen bu ilk medreseler, Sünnî mezhebin koruyuculuğu ve yayıcılığı görevini üstlenmişler ve daha çok yoksul ve yetenekli çocukların okutulup topluma kazandırılması amacıyla açılmışlardır. Medreselerde din dersleri dışında felsefe, matematik, astronomi ve doğa bilimlerine ilişkin dersler de yer almaktaydı. Tıp dersleri ise Darüşşifa adı verilen okullarda yapılmaktaydı.

Ancak fen bilimlerine ait bu dersler 11. yüzyıl sonlarında medreselerin programlarından çıkarıldı. 1258 yılında Moğolların Bağdat'ı işgal ve tahrip etmesiyle Nizamiye Medreseleri önemini kaybetti ve 1400'lerde ortadan kayboldu.

Nizamiye Medreselerinde eğitim ve bilim üst düzeydeydi. Bu medreselerin İslam bilim ve medeniyeti üzerinde büyük etkisi oldu. Selçuklulardan sonra kurulan beyliklerde de medrese kurma geleneği devam etti. 1411'de Kütahya'da Germiyanoglu Medresesi, 1461'de Kastamonu'da Candaroğlu Medresesi, 1432'de Karaman'da

Yüksek eğitim ve öğretim kurumları olan medreseler, ilk defa Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın başveziri Nizamü'l-Mülk tarafından kuruldu.

Karamanoğlu Medresesi açıldı. Hatta Batı'da 11. yüzyıldan sonra kurulan üniversitelerin de medreselerden ilham aldıkları bilinmektedir.

10. ve 12. yüzyıllarda İslam Dünyası ve Türkler bilim ve sanatta parlak bir devir yaşıyorlardı. Avrupalılar, bilim ve eğitim alanında 12. yüzyılda İslam Dünyası ile temasa geçtiler. Avrupa'nın her yanından çok sayıda öğrenci İspanya ve Sicilya'da Müslüman medreselerine gidip eğitim gördüler. Müslümanlar, medreselerine Hristiyanları da alıyorlardı. Bu etkiyle birlikte Avrupalılar, 600 yıl boyunca unuttukları ve önemsemedikleri bilim ve sanatla tanıştılar. Müslüman bilim adamları ve filozofların eserlerini Arapçadan Latinceye çevirdiler. Bu nedenle bu döneme Avrupalılar 12. Yüzyıl Rönesansı adını verirler. Bu hareket giderek Avrupa'nın bilim ve sanatta uyanmasına ve 15. yüzyılda Rönesans yaşamasına neden oldu.

Medreseler Osmanlı Türkleri zamanında yaygınlaştı, gelişti. Osmanlı Türklerinde ilk medrese 1330 yılında Orhan Bey zamanında açılan Orhan Gazi Medresesi idi. Daha sonra Bursa ve Edirne gibi birçok şehirde medreseler açıldı.

Medreseler Fatih Dönemi'nde en ileri seviyesine ulaşmıştır. Fatih'in bilime ve bilim adamlarına önem vermesi sayesinde Osmanlılar onun zamanında eğitimde ve en önemlisi bilimde büyük bir atılım gerçekleştirdiler. Fatih İstanbul'u aldıktan hemen sonra sekiz kiliseyi medreseye çevirdi ve 1463-1471 yılları arasında Sahn-ı Seman, Tetimme Medresesi, Muallimhane, Darüşşifa ve eklerinden oluşan Fatih külliyesini yaptırdı. İstanbul'a dönemin ünlü bilim adamı Ali Kuşçu'yu çağırdı ve külliyelerin programlarını ona hazırlattı. Ali Kuşçu, 1421 yılında Uluğ Bey tarafından kurulan Semerkant Medresesi'nde eğitim almıştı. Bu medrese 14. yüzyılın en önemli medresesiydi. Ancak Uluğ Bey'in

ölüm yılı olan 1449 yılından sonra medrese önemini yitirdi. Ali Kuşçu burada yetişmişti; İstanbul'a 1472 yılında geldi ve 1474 yılında İstanbul'da vefat etti. Fatih Külliyelerinde matematiksel bilimlerin yer almasını sağladı. Bu döneme kadar Osmanlı medreseleri matematiksel eğitim açısından zayıftı. Ali Kuşçu'yla birlikte matematiksel bilimlere ilgi arttı ve 16. yüzyıla kadar Osmanlı Türkleri bilim eğitimiinde yüksek bir düzey tutturdular.

Fatih, kurduğu külliyelere verdiği önemle tanınır. Bu külliyelerde dini derslerin yanı sıra matematiksel bilimler de okutulmuştur. Fatih külliyesindeki dersleri zaman zaman takip eder, notlar alırdı. Bazen de sınav heyetlerine başkanlık ederdi. Rivayete göre Fatih, medreselerinde kendi için bir oda istemiş ancak öğrenci ya da müderris olmadığı için teklifine olumsuz yanıt verilmiştir. İsteği ancak müderrisler önünde başarılı bir sınavdan geçtikten sonra yerine getirilmiştir.

Medreseler Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaygınlaştı ve gelişti. Kanuni Sultan Süleyman, genişleyen devletin eğitim, yargı, yönetim alanlarında yetişmiş görevli ihtiyacını sağlamak amacıyla Mimar Sinan'a İstanbul'da 1550-1557 yılları arasında Süleymaniye Külliyesi denen binalar topluluğunu yaptırdı. Külliye de din eğitimi için bir Darülkurra ve bir Darülhadis, tıp eğitimi için bir Darüttıp ve bir

Darüşşifa, hem din hem de matematiksel bilimlere ilişkin eğitimin verildiği dört medreseyle birlikte eczane, kütüphane, hamam, imarethane gibi binalar da bulunuyordu.

Gerek Fatih gerekse Süleymaniye Külliyesi üst düzeyde birer eğitim kurumlarıydı. Bina düzeni açısından günümüz üniversitelerindeki yerleşke biçimine benziyorlardı. Öğrencilerin tüm ihtiyaçları karşılıksız sağlanıyordu.

Ancak Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı medreseleri geriledi ve matematik, mantık, tarih, coğrafya, doğa bilimleri gibi pozitif bilimlere eğitim sistemlerinde yer vermemeye başladılar. Böylece aynı dönemde gelişen Avrupa üniversitelerinin aksine Osmanlı medreseleri daha çok din eğitimi ve

ren kurumlar haline geldi.

Medreseler Tanzimat Dönemi'nde yeni mesleki okulların açılması ile sadece din eğitimi verilen okullar haline getirildiler ve 1914 yılında Darü-l Hilafeti-l Aliyye adı altında birleştirildiler. Millî Mücadeleden sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun birinci maddesi ile Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandılar. Zamanın Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey, 13 Mart 1924 tarihli genelgeyle medreseler üzerindeki tasarruf hakkını kullanarak medreseleri kapattı.

Medreseler ve astronomi eğitimi

Yüksek eğitim ve öğretim kurumları olan medreseler, ilk defa Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın başveziri Nizamü'l-Mülk tarafından kuruldu. Kazvinî'nin bildirdiğine göre, bir gün Sultan Alp Arslan, başveziri Nizamü'l-Mülk ile Nişâbü'r'da dolaşırken, bir caminin kapısında üstleri başları perişan vaziyette bir takım gençler görür ve orada ne aradıklarını sorar. Nizâmü'l-Mülk de "Bunlar insanların en şereflipleri olup, dünya zevkleri olmayan ilim taliplileridir" deyince, Alp Arslan bunlar için bir yurt inşa edilmesini ve giderlerini karşılayacak kadar para verilmesini emreder. Böylece ilk Nizâmiye medresesi 1063 yılında Nişâbü'r'da kurulmuş olur. Bundan sonra, medreseler süratle yayılır ve sultanlar, vezirler, beyler ve hatunlar medrese inşa ettirmek için âdeta birbirleriyle yarışır. Kısa bir süre içinde Bağdat başta olmak üzere, Basra, Herat, Merv, Belh, Amul ve Musul gibi İslâm kentleri medreselerle donatılır. Bu medreselerde dini eğitimin yanı sıra bilim eğitimi de verilmekteydi. Mantık, kelâm, belâgat, tıp, lügat, astronomi, nahiv, geometri, matematik, felsefe gibi akli ilimlerin okutulduğunu biliyoruz. Ancak tıp eğitimi zaten hastanelerde ve astronomi eğitimi de gözlemevlerinde yapılmaktaydı. Ne var ki bazı önemli medreselerde astronomi eğitimine ağırlıklı

olarak yer verildiğine ilişkin bilgiler vardır. Medreselerde okutulan derslere ilişkin bilgi için Bağdat Nizamiye Medreselerinin derslerini aşağıda vermek yararlı olacaktır.

Astronomi eğitimi verilen önemli medreseler

Hunat Hatun Medresesi (Kayseri, 1237)

Hunat Hatun Medresesi, Kayseri İç Kalesi'nin doğusunda, eski şehri çeviren surların dışındadır. Cami, hamam ve türbe ile birlikte Selçuklu Hükümdarı I. Alaeddin Keykubat'ın karısı ve Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hunat Hatun tarafından 1237 yılında inşa ettirilmiştir. Sağ ve sola dizilmiş olan hücreler ile derslik hizmeti gören geniş eyvanı ile geleneksel medrese tiplerine uygun inşa edilmiştir. Kenarları yüksek revaklarla çevrili medrese avlusunun iki yanında sağ ve solunda sekizlerden on altı hücre bulunmaktadır. Giriş eyvanının karşısına büyük bir eyvan yerleştirilmiştir. Baş eyvan denilen bu bölümün sağında iç içe bölmeli bir kısım ile Hunat Hatun Türbesi girişi ve salonda kare planlı dershane bölümü bulunmaktadır.

Karatay Medresesi (Konya, 1251)

Sultan II. İzzeddin Keykavus devrinde, Emir Celaleddin Karatay tarafından, 1251 yılında yaptırılmıştır. Mimarı bilinmemektedir. Hadis ve tefsir ilimleri okutulmak üzere "Kapalı Medrese" tipinde Sille taşından inşa edilmiştir. Tek katlıdır. Giriş doğudan gök ve beyaz mermerden yapılmış kapı ile sağlanmaktadır. Kapı Selçuklu Devri taş işçiliğinin şaheser bir örneğidir. Kapıdan bir avluya, buradan da bir kapı ile medreseye girilir. Medrese salonunun üzeri, merkezinde fener bulunan ve mozaik çinilerle kaplı kubbe ile örtülüdür.

Bağdat Nizamiye Medreselerinin Dersleri			
Din ve Hukuk Dersleri	Dil ve Edebiyat Dersleri	Felsefe Dersleri	Pozitif Bilimler Dersleri
Kuran Okuma Tefsir Hadis Fıkıh Kelam	Arap Edebiyatı Fars Edebiyatı Nahiv Hitabet Sarf Cerh ve Tadil Tarih Edep	Felsefe Mantık	Tıp Cerrahi Hesap Hendese Müsellesat Nücûm Heyet Tabiiyat

HUNAT HATUN MEDRESESİ
GÖK MEDRESE

KARATAY MEDRESESİ
VECİDİYE MEDRESESİ

Gök Medrese (Sivas, 1271)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli eserlerinden biri olan Gök Medrese 1271 yılında Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından Mimar Konyalı Kaluyan'a yaptırılmıştır. Çifte minareli taç kapısı ve kapının üzerindeki süslemeler, yapının en görkemli bölümüdür. Süslemelerde 12 tür hayvan başı, yıldız ve hayat ağacı motifleri kullanılmıştır. Girişin solundaki kubbeli oda ise Darü'l-Hadis bölümüdür. Yapının içinde bu havuzun mermer taşları hâlâ durmaktadır. Anadolu'da bilinen en büyük Selçuklu havuzudur. Burada astronomi dersleri veren en önemli bilim insanı Kutbeddin Şirazi'dir. Sivas'ta 1236-1311 yıllarında kadılık görevinde bulunmuş ve burada ders vermiştir.

Vacidiye Medresesi (Kütahya, 1314/15)

"Demirkapı" veya "Molla Abdülvacit" medresesi olarak da tanınmaktadır. Kesme taştan, kapalı avlulu, tek katlı, iki eyvanlı bir medresedir. Gözlemevi olarak kullanılmış olduğu hakkında bilgiler mevcuttur. Kitabesinden anlaşıldığına göre 1314-1315 tarihinde Germiyan beylerinden II. Yakup Bey'in büyükbabası, beyliğin ileri gelen emirlerinden Mübarezeddin Umur bin Savcı tarafından, Alaşehir cizyesinden yaptırılmıştır. Sonradan Molla Abdülvacit' in burada uzun süre ders vermesi ve ölümünde buraya gömülmesiyle halk arasında Vacidiye adı ile anıl-

maya başlanmıştır. Bu medresede de bir kuyu vardır. Bu kuyunun da gözlem (rasat) kuyusu olduğu söylenmektedir. Burada astronomiyle ilgili olarak bazı pratik uygulamaların yapıldığına ilişkin bilgiler varsa da gözlemevi olduğunu söylemek doğru olmaz. Buraya adını sonradan veren Molla Abdülvacit (ö. 1434) aynı zamanda bir astronomdur.

Caca Bey Medresesi (Kırşehir, 1272)

Caca Bey Medresesi 1272 yılında Gıyasüddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan zamanında Kırşehir valisi Nureddin Cibril b. Caca tarafından yaptırılmıştır. Mimari tarzı dikkate değer olan bu medresenin bir astronomi medresesi hatta bir gözlemevi olduğu söylenmektedir. Sayılı ve Ruben konuyla ilgi bir araştırma yapmışlar ve bu araştırmayı yayımlamışlardır. Ancak kesin bir sonuca varamamışlardır. O dönemde medreselerde astronomi derslerinin okutulduğu aşikârdır. Ancak bu yapı bir gözlemevi olabilir mi? Her şeyden önce medresenin ortasında bir gözlem kuyusu olduğu söylenmektedir. Sayılı ve Ruben'in bulgularına göre bu kuyu, üst çapı 180 cm, alt çapı 260 cm olan 6 - 7,5 metre derinliğindeki bir kuyudur. Söylendiğine göre bu kuyunun dibinde su vardır ve gökyüzünden gelen gök cisimlerinin ışınları buraya yansıtılarak gözlem yapılmaktadır. Sayılı ve Ruben suyun olabileceğine dair işaretler de bulmuşlardır. Ancak kuyunun derinliği dikkate alındığında 180 derecelik bir ufuk çemberinin kuyunun

Caca Bey Medresesi'nin içi ve gözlem kuyusu olduğu düşünülen kuyu

içindeki suya yansımayacağı açıktır. Dolayısıyla kuyu bu tür bir gözlem için hiç pratik değildir. Buna karşın bazı İslam rasathanelerindeki araçlar incelendiğinde rasatların bu şekilde değil de içine gözlemcilerin girerek gözlem yaptığını söyleyebiliriz. Nitekim bu şekilde kullanılan bir aracı 11. yüzyılda İbn Sina'nın kurduğu Hameden Gözlemevi'nde, 13. yüzyılda Nasirüddin Tusi'nin kurduğu Merâgâ Gözlemevi'nde ve 1575 yılında Takiyüddin tarafından kurulan İstanbul Gözlemevi'nde görmekteyiz. Ne var ki, Caca Bey Medresesi'nde yapılan gözlemlere ve gözlem araçlarına ilişkin hiçbir kayıt yoktur. İslam dünyasındaki bütün gözlemevlerine baktığımızda gözlemevlerine tümüne ilişkin kayıt, rasat aletlerine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Ayrıca burada yapılmış rasatlara ilişkin bir zîc kaydı da yoktur.

Selçuklu medreselerinde ve özellikle de yukarıda adı geçen medreselerde ağırlıklı olarak astronomi eğitiminin verildiği, hatta pratik astronomi uygulamalarının yapıldığı açıktır. Ancak bu medreselerin birer gözlemevi olduğunu söylemek zordur. Zira bir yapıya gözlemevi diyebilmek için bazı özelliklerin olması gerekmektedir.

Bunlardan birincisi, o binanın tamamen astronomi eğitimi, gözlemi ve pratik astronomi uygulamaları için kurulmuş olması, ikincisi de burada yapılan gözlemlerin, eğitim amacıyla değil, bilimsel amaçlarla kaydedilmiş olmasıdır. Yani hem pratik hem de teorik alanda çalışmaların yapılacağı bir binanın kurgulanması gerekmektedir. Ancak şunu söylemek gerekir ki, bu gibi medreselerin birçoğunda

astronomi dersleri verildiği gibi muvakkithane olarak da kullanılmışlardır.

Kaynaklar

1. Aydın Sayılı, "The Observation Well", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 11, Ankara 1953, s. 146-159.
2. Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
3. Aydın Sayılı, "Vâcidiyye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi", *Belleten*, XII (47), Ankara 1948, s. 655-657.
4. Aydın Sayılı ve Walter Ruben, "Türk Tarih Kurumu Adına Kırşehir'de Cacabey Medresesinde Yapılan Araştırmanın İlk Kısa Raporu", *Belleten*, XI (43), Ankara 1946, s. 673-681.
5. Yavuz Unat, *Tarih Boyunca Türklerde Gökbilim*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.
6. Yavuz Unat, "Selçuklularda Astronomi Bilimi", *II. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu Bildirileri, Selçuklularda Bilim ve Düşünce* (19-23 Ekim 2011), Cilt - 3, Tabii Bilimleri, Editörler: Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen, Sefer Solmaz, Konya 2013, s. 3-28.

MAKRO ve MİKRO BOYUTTA EVREN

“Zamanın Kısa Tarihi” üzerinden evren modelleme sorunsalı

İrem Ö. ALP • Gazi Üniversitesi Fizik Bölümü Araştırma Görevlisi

Hawking, bilimin iki ana probleme odaklandığını söylemektedir: Evrenin başlangıcı ve tüm evreni tasvir edebilecek tek bir kurama ulaşmak. Aynı zamanda biliyoruz ki, hareket denklemlerinin çözümü başlangıç koşulları ile anlam kazanmaktadır. Bu şekilde tek bir denkleme ulaşıldığında, çözmek için evrenin başlangıç koşullarına ihtiyaç duyacağız. Her iki yönelimin birbirini tamamlayacağı açıkça ortadadır. Bu zahmetli yolda ilerleyebilmek, kuantum kütle çekim kuramının elde edilebilmesi ile mümkün gözükmektedir. Karşımıza çıkan en büyük problem ise görelilik ve kuantum yaklaşımları arasındaki uyumsuzluklardır.

Merhaba! Hayır, o tarafta değilim. Daha yakınındayım. Biraz yaklaş ve kayalıklardan aşağı bak lütfen. Tamamdır, işte el sallayan benim. Artık tanıştığımıza göre, şimdi beni boşver ve kafandaki tüm düşünceleri gecenin gündün sıyrılması gibi çıkar at bir köşeye. Ufuk çizgisine yönelt bakışlarını ve Güneş'in doğuşunu beraber seyredelim. Ne kadar harikulade değil mi? Eğer cesaretini toplayıp yanıma gelebilirsen, burada işler çok daha güzel. Pek kimse yok, su derin ve biraz soğuk farkındayım; yine de, seni bu manzaraya çeken bir şeyler olduğuna göre denize atlamana yakındır. Sen olasılıkları gözden geçirirken, yeni uyanmış bir çocuğun çekiştirip durduğu pijamasına dönen şu soruları aklından çıkarmana yardım edeyim ben de. Hey, karar verdin bile. Bu ne hız, muhteşemsin! O halde kaldır kollarını; başlıyoruz.

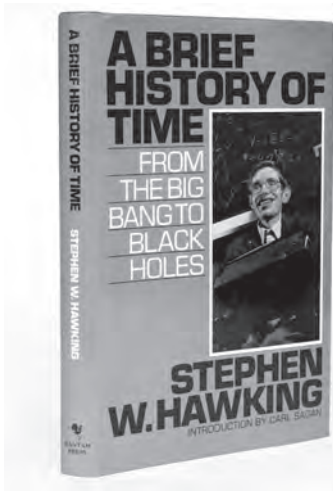
Yaklaşık 16 yıl önce senin şu anda bulunduğun noktada ben duruyordum ve aslında dışarıdan bakıldığında aramızdaki mesafe hiç de fazla görünmüyor. Gücüne, yeteneğine ve azmine bağlı olarak sen bu yolu çok daha kısa sürede kat edebilirsin; ancak yüzmeyi bilen her insan çok iyi öngörecektir ki, hatırı sayılır bir çabadan bahsediyorum. Kulaç attıkça birbirine destek olan, birbiri ile rekabet eden ve birbirini batırmaya çalışan -şurada, şurada, şurada, şurada, ... ve şurada olduğu gibi- kişiler ile karşılaşacaksın. Her yerde durum aynı anlayacağın. Neyse, en iyisi onları kendi hallerine bırakalım. Sen bana kulak ver ve bir taraftan da suyun tadını çıkar.

“ Geçen haftalarda oğlumla gezerken bir kitabevine girdiğimizde ne zamandır aklımda olan bir kitabı almak istiyordum; fakat Stephen Hawking'in yazdığı “Zamanın Kısa Tarihi”nin güncellenmiş baskısı birden dikkatimi çekti. Gayet olağan ve sade kapağı, başlığının zenginliğini daha da görünür kılıyordu. ”

Geçen haftalarda oğlumla gezerken bir kitabevine girdiğimizde ne zamandır aklımda olan bir kitabı almak istiyordum; fakat Stephen Hawking'in yazdığı “Zamanın Kısa Tarihi”nin güncellenmiş baskısı[1] birden dikkatimi çekti. Gayet olağan ve sade kapağı, başlığının zenginliğini daha da görünür kılıyordu. Belki o hissi bilirsiniz; tıpkı yemekler gibi kitapların da tatları hakkında fikir sahibi olmanızı sağlayan kokuları vardır ve elimde tuttuğum 52 kez pişirilip servis edilmiş yaklaşık 250 sayfalık bu yapıt kesinlikle lezzet kokuyordu. Zaten Hawking'ten de aksi beklenemezdi. Kasaya doğru yürürken bir mahcubiyet hissettim. Vincent Van Gogh'un döneminde yaşayıp eserlerinden haberdar olduğunuz halde; tablolarından birini ölü-

münden sonra almanızın verdiği türden bir vefasızlık duygusu... Eve döndüğümde büyük bir merak ve heyecan içinde okumaya başladım hemen.

Özgün 1996 basımında Hawking'in kendi kaleme aldığı önsözü, daha ilk paragraflardan derin mizah anlayışını yansıtıyor. Her cümlede açıkça görülen bilgiye hâkimiyet, güveninizi kazanarak zihninizi akıntıya bırakmanızı sağlıyor. Sizi hiç yormadan yol ayrımlarına kadar getiriyor ve bu kısımlarda uyararak hangi yoldan gitmeyi seçerse seçsin, kaçırduğunuz manzaranın da tüm detaylarını veriyor. "Evren Betimlemeleri"nin sunulduğu birinci bölüm Aristoteles, Ptolemaios, Nicolaus Copernicus (Kopernik), Johannes Kepler ve Galileo Galilei'nin evrenin modellenmesine ilişkin ortaya koyduğu fikir, kuram ve hipotezler ile açılışı yapıyor. O kapıdan içeriye adım atmadan, bir iki şey söylemek istiyorum.

Bu aşamalara gelmeden önce şu felsefi soru insanın en başta kendi varlığını sorgulamasına yol açmıştır: "Ben kimim"? William Shakespeare'in ünlü trajedyasındaki "Olmak ya da olmamak, işte bütün mesele bu!" sözü şüphesiz bu soruya verilen en güzel yanıtlardan biridir. Bildiğimiz evrenin temelinde işte bu iki kavramın yattığını düşünmekteyiz. Varlık ve hiçlik. Hiçlik, yani var olmama durumu öncesinde ya da sonrasında onu algılayabilen bir varlık durumu olmadığı sürece bir anlam taşımamaktadır. Klasik çerçeveden bakıldığında bizim anladığımız kadarı ile durum bu şekilde. Bununla birlikte 1935 yılında ileri sürülen ve kuantumsal bir bakış sergileyen meşhur Schrödinger'in kedisi düşünce deneyi, ikisinin aynı anda bulunabilme olasılığını ifade etmektedir. Bu beyin yakan kısmı şimdilik göz ardı edersek, burada bahsedilen varlığın mutlak -bağımsız, tekil, sınırlandırılmamış ve durağan- olması gerektiği savunulmaktadır.

İkinci olarak, tıpkı az önce tepede iken senin sordüğün "Ben neredeyim?" sorusu ve akabinde çevrene bakınman gibi, insanlar yüzyıllardır gökyüzünü ve gök cisimlerinin hareketini inceleyerek evini tanıma çabasıdır. Kitapta da belirtildiği üzere, fikirler ile gözlemleri karşılaştırarak oluşturdukları mo-

delleri belirli bir zemine oturtmaya çalışmışlardır. Aristoteles ve sonrasında Ptolemaios Dünya'nın; modern astronominin kurucusu Kopernik, bunun dışında Kepler ve modern bilimin kurucusu Galilei ise Güneş'in durağan olduğunu ve diğer gezegenlerin onların etrafında döndüğünü söylemişlerdir. Ayrıca Kepler, gezegenlerin dönüş yörüngelerinin daire değil elips şeklinde olduğunu öne sürmüştür. Rivayete göre Ortaçağ'da atın kaç dişi olduğunu merak edenlerin, bir atın dişlerini saymak yerine Aristoteles'in yazılarını araştırdıkları göz önüne alınırsa, Kopernik ortalığı fena sarsmıştır. Artık yeni bir düşünce akımı doğmuştur.

Burada durup bir nefes alalım; ne dersin? Çünkü felsefeden pozitif bilime uzanan basamakları biraz hızlı çıktık. Aslında epey bir kestirmeden desek daha doğru olur. Yine de üzerinde durulması gereken yerler var. Hawking'in de dediği gibi iki ana konu ile ilgileniyoruz: Mutlaklık ve hareket. Gördüğün gibi mutlaklık arayışı hep sürüyor. Dünya ve Güneş evrenin merkezine oturtulup sabit olduğu öngörülüyor ya da daha sonraları uzay, zaman ve evren mutlak kabul ediliyor. Tabii, şu anda hepsi çürütülmüş durumda. Hareket ise değişim kavramını içeriyor ve dolayısıyla tekillikten uzaklaşıyor. Aynı zamanda az önce sözünü ettiğimiz makroskobik döngüler de periyodik tekrarlar karşılık geliyor. Bir, iki... Bir, iki, üç, dört. Hey, sayılara merhaba de! Gözlerini bir saniye kapat ve sonsuz değişken alt kümelerini içeren bir küme düşün ya da zihninde daha iyi canlanması için üçboyutlu sonsuz bir hacim hayal et. Geometrik şekiller çizebilmek için ne yapmalısın? Kesinlikle, değişkenler arasında bir bağ kurmalısın. Peki, bu bağı ne ile tanımlarsınız? Evet, doğru cevap: Fonksiyonlar. (Zamanında bu konuda aydınlanmamı sağladığı için kardeşime teşekkürlerimi sunuyorum.) Son olarak, bunun için neye ihtiyacın var? Tabii ki denklemlere...

Hawking'in de dediği gibi iki ana konu ile ilgileniyoruz: Mutlaklık ve hareket.

Örneğin; bir kürenin hacim fonksiyonu $V(r)=\frac{4}{3}\pi r^3$ denklemi ile verilir. Burada r , kürenin yarıçapıdır ve üç boyutta kürenin merkezine r ve r 'den daha az uzaklıkta bulunan noktaları birbirine bağlayarak sonsuz hacim içinde sınırlandırılmış bir bölge oluşturmuş oluruz. Bunu bir sanatçının taslak çalışması olarak ele alabiliriz. Bütünün içinde zaten var olan bir figürün genel hatlarının ortaya çıkarıl-

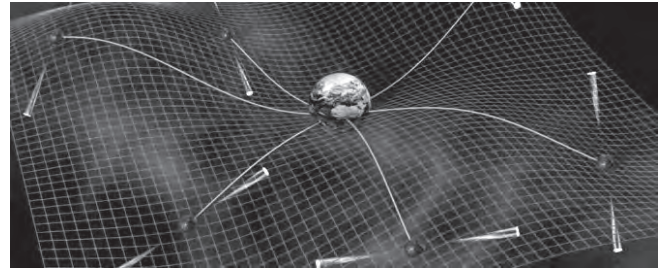
ması gibi... O halde, denklemler matematiğin cümleleridir ve ifade ettiği şey sınırlanmıştır; bu sayede de bir anlam ve kimlik kazanmıştır. Böylece, bizim algılayabildiğimiz ve tanımlayabildiğimiz bir forma indirgenmiş olmaktadır.

Senin de çok rahatlıkla görebileceğin üzere "Neredeyim?" sorusu cisimlerin hareketlerinin gözlenmesi ile artık "Nasıl?" sorusuna evrilmiş, geometri ve matematikten yararlanılarak yukarıda sözü edilen evren modelleri ortaya konmuştur. İşte tam bu noktada asıl soru cevabı ile birlikte gelmiştir. 17. yüzyılın sonlarına doğru, klasik fiziğin kurucusu kabul edilen Sir Isaac Newton, ışık hızından düşük hızlardaki görünür cisimlerin hareketini açıklamış, analiz etmeyi sağlayan matematiği geliştirmiş ve bir adım daha ötesine geçerek aynı denklemlerde "Neden" sorusunun yanıtını da vermiştir[2]: "Kuvvet". En sade biçimi ile $F=ma$ değişkenlerin fiziksel niceliklere (somut olarak ölçülebilen, sayısal değerlerin ete kemiğe büründüğü özelliklere) karşılık geldiği bir ifadeyi betimlemektedir. Burada F , konumun bir fonksiyonu olarak kuvvet; a , cismin ivmesi (cismin hızının ve konumunun zamana bağlı değişimlerini içerir); m ise kütle (denklemin orantı sabiti) olarak verilmiştir. Yani, kütle değişmezdir! Kuvvet ve ivme de vektörelidir (yönlüdür). Evrensel bir yasadan bahsediyoruz, çok heyecan verici. Çünkü iki değişken arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Şöyle ki; gözümüzde canlandırabilmek adına, üçboyutlu uzaydaki bir ressamın çizdiği resim için kullandığı ikiboyutlu kâğıtta ilerlemenin dinamiği çözülmüştür diyebiliriz. Bir hareket varsa ya da sahip olunan harekette bir değişim varsa sorumlusu kuvvettir; konum, hız ve ivmenin zamana göre nasıl değiştiği ya da izlenilen yörünge cisme uygulanan kuvvetin büyüklüğü, yönü ve türüne bağlıdır.

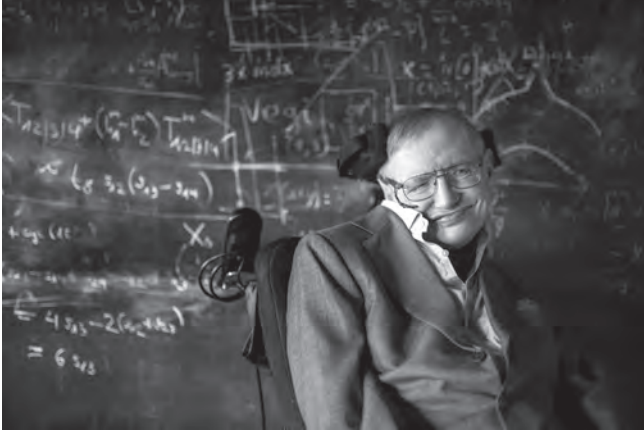
Newton, bunun haricinde evrensel kütle çekim yasasını da ortaya koymuştur. "Buna göre evrendeki her cisim tüm diğer cisimlere doğru belirli bir kuvvet tarafından çekilmektedir." [1] Bu kuvvet cisimlerin kütleleri ile doğru, aralarındaki uzaklığın karesi ile ters orantılıdır. Dolayısıyla, cisimler birbirine yaklaştıkça ve cisimlerin kütleleri arttıkça çekim kuvveti de artacaktır. Söz konusu yasa, yerçekimi kuvvetini de, gezegenlerin izlediği eliptik yörün-

geleri de başarı ile izah edebilmektedir. 19. yüzyılda Michael Faraday, Joseph Henry ve James Clerk Maxwell klasik elektromanyetik teori üzerine yaptıkları çalışmalarda parçacıklar arasındaki elektiriksel ve manyetik kuvvetleri evrensel kütle çekim yasasına benzer şekilde ters kare yasaları ile açıklamışlardır. Bunu yaparken de elektrik ve manyetik alan kavramlarından yararlanmışlardır. Durgun yükler kendi elektrik alanlarını taşıırken, hareketli yükler de manyetik alan oluşturmaktadırlar. Bu iki parçacık arasındaki etkileşme olarak kendini gösteren kuvvetleri izah etmenin başka bir yoludur ve nedeni tek bir kaynağa indirgemektedir: Parçacığın kendisine. Alanlar, aynı bir örümceğin ördüğü ağ gibi uzayda yayılırlar ve parçacıklar ağa takılan bir böcek misali alana girdikleri anda ilgili kuvvete maruz kalırlar. Neyse ki, onlar kurbanlarını yemiyorlar (!); sonuçta oyunu kuralına göre oynamak zorundalar. Gerçekten öyle mi? Makro evrene sıçrarsak, kara delikleri unutmuyor muyuz? Albert Einstein, henüz 20. yüzyılın başlarında önerdiği genel görelilik teorisinde, Maxwell'in elektromanyetik denklemlerinden yola çıkarak Newton'un evrensel kütle çekim yasasının farklı bir yorumu olan gravitasyon alan kuramını ileri sürmüştür. Daha çok yakın bir tarihte de nihayet gravitasyonel dalgalar gözlemlenmiştir. Başlı başına esaslı bir konudan bahsediyoruz. O yüzden gel biraz sığlara çıkalım.

Fazla mı derinlere daldık? Deminden beri ayağımı çekiştirmenden anlamalıydım. Tamam, nerede kalmıştık? Newton diyorduk; tanımladığı uzay ve zamanın mutlak olduğunu söylemekteydi. Hatta bu hipotezle ilgili bir kova deneyi öne sürmüştü. Eğer su dolu bir kova, sapından iple bağlanarak bir tavana sabitlendikten sonra döndürülüp serbest bırakılırsa, ilk başta su yüzeyi durgun iken kova ile arasındaki sürtünmeden dolayı su da dönmeye başlar ve sonunda yüzey içbükey bir hal alır. Kova yavaşlayıp durduğunda bile su, bu biçimini korur[3]. Newton hareketi incelerken Rene Descartes'in çalışmalarından da yararlanmış; ancak problemdeki pek çok düğümü çözmediğini görmüştü. Temel soru suyun neye göre döndüğüdür. Göreliliğin şimdiki formundan uzak da olsa yavaş yavaş kendini göstermeye başladığını görebilirsin. Şu an için henüz karşılaştırmalara dayalı bir kavramdan bahsediyoruz. Su kovaya göre hareket ediyor olsaydı, burada gerçekleşenin tam tersi bir durumu beklerdik. Mesela, kova ile aynı hızda olduğunda suyun yüzeyi durgun kalmalıydı. Bu yüzden deneyi biraz daha geliştirerek bu referans çerçevesini mutlak uzay olarak tanımladı. Bu durumda ele alınan sonsuz durağan bir

evren, yıldızların birbirini çekmesi nedeniyle aynı noktaya çökme ihtimallerini de beraberinde getiriyordu. Edwin Hubble'ın 1929 yılındaki keşfi uzakta-ki galaksilerin hızla Dünya'dan uzaklaştığını, yani evrenin genişlediğini belirtiyordu. Böylece "Büyük Patlama" -evrenin sonsuz küçük ve yoğun bir noktadan doğduğu fikri- ortaya çıkmış oldu.

Hawking, bilimin iki ana probleme odaklandığını söylemektedir: Evrenin başlangıcı ve tüm evreni tasvir edebilecek tek bir kurama ulaşmak.

Hawking, bu andan itibaren bilimin iki ana probleme odaklandığını söylemektedir: Evrenin başlangıcı ve tüm evreni tasvir edebilecek tek bir kurama ulaşmak. Aynı zamanda biliyoruz ki, hareket denklemlerinin (hareketi tanımlayan matematiksel cümlelerin) çözümü başlangıç koşulları ile anlam kazanmaktadır. Bu şekilde tek bir denkleme ulaşıldığında, çözmek için evrenin başlangıç koşullarına ihtiyaç duyacağız. Her iki yönelimin birbirini tamamlayacağı açıkça ortadadır. Bu zahmetli yolda ilerleyebilmek, kuantum kütle çekim kuramının elde edilebilmesi ile mümkün gözükmektedir. Karşımıza çıkan en büyük problem ise görelilik ve kuantum yaklaşımları arasındaki uyumsuzluklardır. Hawking, her şeyin birbiri ile bağlantılı olduğunu sezdiğimizi dile getirmekte ve tam yerinde gerçekten kayda değer şu soruyu sormaktadır: "Tam birleşik bir kuram varsa, kuramın kendisi onu arayışımızın sonucunu da belirliyor olacaktır! Yani, önümüzdeki kanıtlardan yola çıkarak doğru ve yanlış sonuca varma ya da sonuca ulaşamama olasılıklarını da içeriyor olmalı değil mi? Peki, bunun evreni anlama amacımıza bir katkısı olacak mı?"

Hawking bu soruyu da yanıtızsız bırakmıyor; ama biz şimdilik burada bırakalım. Başka bir sefere bunu da tartışabiliriz. Yorulduk; çok güzel bir yolculuktu. Umarım sen de keyif almışsındır. Nereye kadar geldiğine hiç bakma, inanılmaz mesafeler kat etmişken bir dalga ile başladığın noktaya geri dönebilirsin. Deli gibi tüm gücünle çabalayıp bir kulaç bile ilerleyemediğini fark edebilirsin. Fizik! Biliyor musun, hiç önemi yok eğer denize âşıkısan. Onunlasın, daha ötesi var mı? Şimdi derin bir nefes al. Sırt üstü suya uzan ve nefes alıp vermeye devam et. Bir yandan da kendini dinle. Ait olduğunu hisset,

bir parçası olduğunu... Fonda Yüksek Sadakat'in "Döneceksin Diye Söz Ver" şarkısı olsun. Ben çok severim. Belki bir gün bu sonsuz ağın gerçekten bir ögesi olduğunu idrak ettiğin o müthiş an gelir ve işte ilham dedikleri belki de budur.

"Tam birleşik bir kuram varsa, kuramın kendisi onu arayışımızın sonucunu da belirliyor olacaktır! Yani, önümüzdeki kanıtlardan yola çıkarak doğru ve yanlış sonuca varma ya da sonuca ulaşamama olasılıklarını da içeriyor olmalı değil mi?"

Kaynaklar

- 1.Stephen Hawking, "Zamanın Kısa Tarihi" (Barış Gönülşen, Çev.) (52. Baskı), Alfa Basım Yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul (2012).
- 2.Isaac Newton, "The Principia, Mathematical principles of natural philosophy, a new translation" by I. Bernard Cohen and Anne Whitman, preceded by "A Guide to Newton's Principia" by I. Bernard Cohen, University of California Press (1999).
- 3.Brian Greene, "Evrenin Dokusu" (Murat Alev, Çev.), II. Bölüm: Evren ve Kova, Tübitak Yayınları, Ankara (2010).

PARANTEZ

İki ayrı epistemik cemaat,
iki farklı epistemik eğilim

Prof. Dr. Remzi DEMİR • Ankara Üniversitesi DTCF Bilim Tarihi ABD Öğretim Üyesi

Bütün bir Osmanlı Düşünce Tarihi'ni Âlimler Topluluğu ile Ârifler Topluluğu arasındaki çatışma üzerinden okumak mümkündür; çünkü bu toplulukları teşkil eden üyelerin, amaçların, yöntemlerin, bilgilerin ve kurumların farklılığı böyle bir çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır.

XVIII. yüzyıla gelmeden önceki dönemde, Osmanlı Epistemik Cemaati, esasen "Âlimler Topluluğu" ve "Ârifler Topluluğu" olmak üzere iki epistemik gruba ayrılmıştı. Bütün bir Bilgi Âlemi'ne ve bununla irtibatlı Yönetim Sistemi'ne egemen olmak için birbirleriyle kıyasıya çatışmışlardı.

[Orta Çağ İslâm Dünyası'nda temelleri atılan] "İlim" ve "İrfan", bu çatışma sırasında daha da somutlaşmış ve yerleşmiştir.

Ancak farklı türden "iki episteme" ile bunları teşkil eden "iki epistemik cemaat" arasındaki ilişkileri derinden kavrayabilmek için, bu cemaatlerin üyelerine, amaçlarına, araştırma yöntemlerine, bilgi türlerine ve eğitim kurumlarına kısaca bakmak gerekir.

Bu çalışmanın maksadı, söz konusu meseleye ilişkin kısa bir bilgi vermek ve Osmanlı Epistemik Cemaati'nin Batı'da, özellikle de XVII. yüzyıldan itibaren türemeye başlayan "Bilginler Topluluğu"ndan farklı yönlerini açıklığa kavuşturmaktır.

Âlimler Topluluğu

Osmanlılar Dönemi'nde "muktedir cemaat" yani İktidar'ı yönlendiren grup, Âlimler Topluluğu'dur. *Üyeleri*

Âlimler Topluluğu, esasen müderris, müftü ve kadılardan oluşmuştur. Kazasker ve Şeyhül-İslâm da bu kadroya dâhil edilebilir.

Amaçları

Devlet'in ve daha sonra İmparatorluk'un tedrisî, hukukî, idarî ve beledî gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan bilgiyi, yani "ilm"i üretmek ve uygulamaktır.

“Âlimler Topluluğu'nun amacı Devlet'in ve daha sonra İmparatorluk'un tedrisî, hukukî, idarî ve beledî gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan bilgiyi, yani "ilm"i üretmek ve uygulamaktır.”

Yöntemleri

Kuran, Hadis, İcma ve Kıyas'tan istifade ederek hüküm inşa ve icra etmektir; yani, bilginin iki kaynağı vardır: Vahiy ve Akıl.

Yaklaşımları skolastiktir.

Bilgileri

"İlm"in temeli, "itikad" açısından Kelâm, "amel" açınsındansa Fıkıh'tır. Osmanlı Âlimleri, itikâdî yönden Matürîdî (bazıları Eş'arî), amelî yönden de

Hanefidir.

İlmi icraate sokanlar kadılar olduğu için fıkıh, yani İslam Hukuku diğer aklî veya naklî ilimlerin önüne geçmiştir.

Matematik ve astronomi gibi Aklî İlimler, aslında fıkıhın araçlarıdır ve bu nedenle medreselerde ihtiyaç ölçüsünde okutulur ve öğretilir.

Kurumları

Eğitim kurumları medreselerdir. Müfredat çağlar boyunca pek değişmemiş, Matürîdî [Eş'arî] itika-

dının ve Hanefî muâmelâtının standart metinleri okutulmuştur.

Ârifler topluluğu

Tasavvuf öğretisi, "Vahdet-i Vücûd" (Varlığın Birliği) biçimiyle esasen Kurân-ı Kerîm'de mevcut olmayan bir teosofi olduğu için, özü gereği muhalif bir hareketin paradigmasıdır.

Zühd ve takva esasına dayanan tarikatlar, sûfî hareketi içinde anılmayabilir.

Üyeleri

Şeyh ve müritlerden oluşur.

Şeyh, mutlak hâkimdir; bu nedenle, Ârifler Topluluğu, Âlimler Topluluğu'na göre daha anti-demokratik bir örgütlenme yapısına sahiptir.

Amaçları

Yerleşik İslâm Algısı'ndan bağımsız özgür bir dinî yaşam sürmek ve "vecd" halinde "Marifetullah"a (Allah'ın Bilgisi'ne) ulaşmaktır.

Yöntemleri

Öğretileri gereği "Zâhirî Bilgi"yi, yani fıkıhı değil de "Bâtînî Bilgi"yi, yani tasavvufu önemsedikleri için aklı (muhtelif eğilimlere ve mekteplere göre ya kısmen ya da tamamen) reddederler. Bilginin iki temel kaynağı vardır: Vahiy ve Hads.

"Hads", bir tür sezgidir; "ilham" veya "keşf" olarak da adlandırılır. "Vahy"den farkı, bir nebî bilgisi değil, velî bilgisi olmasıdır.

Yaklaşımları mistiktir.

Bilgileri

"İrfan"ın temeli, esasen Muhyiddin ibn el-Arabî'nin (1165-1240) Fusûs el-Hikem ve el-Fütûhât el-Mekkiyye adlı eserlerindeki Vahdet-i Vücûd Öğretisi'dir.

Bu öğreti, Ortodoks ve Heterodoks türevleriyle bütün bir Ârifler Topluluğu'na hâkim olmuştur.

İrfanın Aklî İlimler'le hiçbir alâkası yoktur; çünkü sonradan Batı'da ortaya çıkacak "Bilimler"le müsterek kökleri bulunan Aklî İlimler tamamen rasyonel bir bilgi türüdür.

Kurumları

Eğitim kurumları tekkelerdir. Müfredat, tarikat kurucusunun tasavvufî yorumuna ve temel metnine bağlı olarak değişmiştir. Bu durum, Ârifler Topluluğu'nun çeşitlenmesine yol açmıştır.

Topluluklar arası ilişkiler

(XVIII. yüzyıla kadar) Bütün bir Osmanlı Düşünce Tarihi'ni Âlimler Topluluğu ile Ârifler Topluluğu

arasındaki çatışma üzerinden okumak mümkündür; çünkü yukarıdaki belirlemeden de anlaşılacağı üzere, bu toplulukları teşkil eden üyelerin, amaçların, yöntemlerin, bilgilerin ve kurumların farklılığı böyle bir çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Bu bir hâkimiyet savaşıdır; politik sebeplerle uzlaşma eğilimlerinin güçlendiği dönemlerde ise, ilmin ya da irfanın özünden taviz verilmiş ve bu iki epistemenin arasını bulan senkretik öğretiler geliştirilmiştir. İktidar, genellikle âlimleri desteklemiştir; ancak bütün İmparatorluk çapında örgütlenmiş olan tarikatların halk üzerindeki etkisini yabana atamayacağı için (Nizâm-ı Âlem gereği) Âriflere de gereken hürmeti göstermiştir.

Buna karşın yukarıda da belirttiğim üzere, Ârifler Topluluğu, esasen muhalif bir gruptur ve bu nedenle İktidar'la ihtilafa düşen toplumsal kesimler ve şahıslar, özellikle de heterodoks tarikatlarda toplanarak bunları birer "muhalif parti" haline getirmişlerdir. Bunlardan en meşhur örneklerden birisi, hiç şüphe yoktur ki Bektaşî Tarikatı'dır.

Bilimle ilişkiler

XVII. yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen Bilim Devrimi sırasında (sonradan) "scientia", yani "bilim" adı verilecek yeni bir episteme türü ortaya çıkmış ve teknikle bütünleşebildiği için Dünya'nın kaderini büyük ölçüde değiştirmiştir.

Bu türden bilgiyi üreten Bilginler Topluluğu'nun üyeleri, amaçları, yöntemleri, bilgileri ve kurumları, yerli epistemik cemaatlerinkinden çok farklıdır ve Avrupa Milletleri'nin kapitalist sosyal ve iktisadî koşulları çerçevesinde şekillenmiştir. Üstelik yeni bilgi, asırlardan beri bağımsız olarak gelişim göstermiş teknik ile etkileme-etkilenme döngüsü çerçevesinde olumlu bir etkileşim içine girme kapasitesine de sahiptir.

Bu nitelikleri "bilim"i, diğer bilgi türlerinden, bu arada elbette "ilim" ve "irfan"dan daha avantajlı bir konuma taşımıştır!

Âlimler Topluluğu'nun bilimle irtibatı (Fıkıhın gereksinim duyduğu Aklî İlimler münasebetiyle) yüzeyselken, Ârifler Topluluğu'nun bilimle irtibatı yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla yerel bilgi topluluklarının, Batı'dan bu yeni epistemenin aktarımı ve kavranımı sürecine (birkaç âlim istisna tutulacak olursa) ciddi bir katkıda bulunmaları mümkün olmamıştır. Bu yüzden savaş ve toprak yitirmeye başlayan Osmanlı İktidarı, bu görevi XVIII. yüzyılda giderek güçlenen "lâ-dinî" askerî ve siyasi bürokrasiye vermek zorunda kalmıştır.

Türkiye'de, modern bilimleri ve teknikleri, "mütefenninler" adını verdiğim bu yeni topluluk tanıtmaya ve uygulamaya başlamıştır.

ANTROPOS

Üçağızlı günlüğü

Prof. Dr. Erksin SAVAŞ • Paleoantropolog

Anadolu'da insan yerleşiminin tarihini hatırlayacak olursak, kazımız ziyaretçilerine 43 bin yıl öncesi dediğimizde "Ne kadar eski" sözlerine gülümsediğimizi anımsayıp Üçağızlı Mağarası sakinlerinin bu süreçte ne denli yeni olduklarını görürüz. Son günlerde Çin'de bulunan taş aletler insanların kuzey yarım kürede bilinenin çok öncesinde; 2,1 milyon yıl öncesinde yaşamış olduğunu gösterdi. Bu durum bize Anadolu'da rahatlıkla 2,5 milyon yıllık fosiller bulabileceğimizi müjdelemekte. Günümüzde iyi tarihlendirilmiş buluntular Anadolu'da insanların 1 milyon yıl öncesinde var olduğunu göstermektedir. Yeni çalışmaların bu tarihi çok aşağılara çekeceği açıktır.

Geçen yazımızda son derecede geniş bir skalaya sahip olan antropolojinin ilgi alanlarına kısaca değinmeye çalışmıştık. Bu skalanın en az 65 milyon yıl öncesinde başlayan primat evriminden günümüz insanına uzayan bir zaman sürecini kapsadığını düşünürsek, yazılarımıza bu sürecin neresinden başlayalım diye düşündüğümüzde, bu geniş zaman aralığının sonlarına denk gelse de bu günlerde yoğun bir şekilde süren Üçağızlı Mağarası Kazısı çalışmalarını anlatmanın ilginç olacağını düşündük.

Konuya girmeden önce Anadolu'da insan yerleşiminin tarihini hatırlayacak olursak, kazımız ziyaretçilerine 43 bin yıl öncesi dediğimizde "Ne kadar eski" sözlerine gülümsediğimizi anımsayıp Üçağızlı Mağarası sakinlerinin bu süreçte ne denli yeni olduklarını görürüz. Son günlerde Çin'de bulunan taş aletler, insanların kuzey yarım kürede bilinenin çok öncesinde; 2,1 milyon yıl öncesinde yaşamış olduğunu gösterdi. Bu durum bize Anadolu'da rahatlıkla 2,5 milyon yıllık fosiller bulabileceğimizi müjdelemekte. Günümüzde iyi tarihlendirilmiş buluntular, Anadolu'da insanların 1 milyon yıl öncesinde var olduğunu göstermektedir. Yeni çalışmaların bu tarihi çok aşağılara çekeceği açıktır. Detayıyla inceleyeceğimiz bu konuyu bir başka yazımızda ele alacağız.

“Üçağızlı, Akdeniz'in en doğusunda, Suriye sınırına kuş uçuşu yaklaşık 3-4 km. uzaklıkta, deniz seviyesinden 18m. yükseklikte yer alan Mağara ilk modern insanların dünya üzerindeki dağılımlarına ilişkin görkemli bilgiler sunmaktadır.”

Tekrar Üçağızlı'ya dönecek olursak, Akdeniz'in en doğusunda, Suriye sınırına kuş uçuşu yaklaşık 3-4 km. uzaklıkta, deniz seviyesinden 18 m yükseklikte yer alan mağara ilk modern insanların dünya üzerindeki dağılımlarına ilişkin görkemli bilgiler sunmaktadır. Çok bol miktarlarda bulunan deniz yumuşakçalarının kabuklarını da kol-ye, bilezik ve halhal olarak kullanmış olmaları. Bu tür olasılıklara ilişkin ipuçlarını günümüz Afrikasının yerli kabilelerinde süs eşyalarının kullanım amaç ve şekillerindeki çeşitlilikten elde etmekteyiz. Boncuk ve benzeri objelerden elde edilen süs eşyalarının farklı yansıması kabileler arasındaki farklılığa, cinsiyete ve medeni duruma ilişkin mesajlara işaret etmektedir. Örneğin ileride değinmeyi planladığımız Etiyopya'daki Afar yerlilerinde baş ve boyna takılan süs eşyaları bireyin bekâr mı, evli mi, çocuklu mu olduğunun ilk ba-

Kazı alanından çalışmalar.

kışta anlaşılabilmesini sağlamaktadır.

Süs eşyası kullanımı Afrika'da 130 bin yıl öncesi-ne kadar uzanıyor. Boncuk yapmak için devekuşu yumurtası, deniz kabukları ve taşlar kullanılmış. Dünya genelinde olduğu gibi Üçağzılı'da da kırmızı renkli aşı boyası kullanımına rastlanıyor. Deniz kabukları sadece süs eşyası olarak toplanmamış; muhtemelen dal veya odun şekillendirmede de kullanılmış.

Üçağzılı Mağarası, yaklaşık 23 bin yıl boyunca avcı toplayıcı olan 20-25 kişilik gruplar tarafından mevsimsel olarak kullanılmış. Mağara çökellerinde bol miktarda mutfak artığı kemiklere rastlanıyor. Alt tabakalarda rastlanan ve görece daha iri olan yaban sığırlarının omuz yüksekliğinin iki metreye ulaştığı hesap ediliyor. Burada tüketilen et çeşitliliği günümüzden daha fazla. Alageyik ve yaban keçisi en çok avlanan hayvanlar. Kızıl geyik ve karaca, yaban domuzu tüketilen diğer otçullar. Mağarada boz ayı, kurt, tilki, leopar, vaşak, kaya sansarı, tavşan, kaplumbağa, balık ve kuş kemikleri de bulundu. Midye ve salyangoz da besin olarak çokça tüketilmiş. İşlenmiş kemikler ve kemik aletlerin sayısı daha az. Mağara sakinlerinin görece bir temizlik anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çöpler daha çok mağara duvarlarına doğru süpürülmüş, en güzel buluntular bu alanlardan bulunuyor. Taş aletler üzerindeki aşınmalar, et parçalama ve kesme işleminin yanı sıra hayvan derilerinin işlendiğini de ortaya çıkardı. Deri, kıyafet olarak kullanıldığı gibi, soğuk havaya ve neme karşı örtü olarak da kullanılmış olmalı. Çimentolaşmış ocak külleri, yoğun ateş kullanımını gösteriyor ve ocaklarda hayvan kemiklerinin yanı sıra taş alet artıkları ve boncuklar da bulunuyor. Farklı kültürel tabakalardaki hayvanların varlığı ve yoğunluğu, o dönemin ekolojik yapısına da ışık tutuyor. Örneğin geyikler ve yabandomuzu bir ormanın varlığını işaret ediyor, yabankeçisi az ağaçlıklı ve kayalık alanlarda yaşıyor, yabansıgırı için geniş otlaklara ihtiyaç var. İnsanlar o dönemde çok uzun mesafeleri yürümek zorunda kalmış. Amik Ovasına, Yayladağı'na ve Şenköy'e kadar gittiklerini biliyoruz, çünkü oralardan çakmaktaşı ve yumuşakça kabuğu getirmişler. Deniz kıyısı o dönemde mağaraya daha uzakmış, deniz kabukla-

rı ve midye toplamak ve balık yakalamak için 2-5 km kadar yürüyerek sahile ulaşmışlar, boncuk yapmak için istedikleri boyutlardaki kabukları seçmişler, muhtemelen sığ deniz kayalıklarından midye toplamışlar ve işleri bittikten sonra mağaraya geri dönmüşler. Salları var mıydı, ya da yüzebiliyorlar mıydı? Bilmiyoruz. Olta olarak kullanılmış kemik ya da taş buluntumuz yok. Bu da deniz ürünlerinin daha farklı metotlarla toplandığını düşündürüyor.

Deniz kabukları.

Üçağzılı Mağarası'nın diğer bir önemi, Afrika'daki Rift Vadisi sisteminin kuzey ucunda yer alması. Güney Afrika'dan başlayarak Afrika'nın doğusunda devam eden Rift Vadisi, Mısır'dan geçerek kuzeye uzanıyor ve Levant koridoru adını alarak Filistin, İsrail, Lübnan ve Suriye üzerinden geçerek Hatay'da sonlanıyor. Levant koridoru hem Erectus'ların hem de modern insanların Afrika'dan çıkıp Avrasya'ya yayılmasındaki anahtar göç rotalarından biri. Hatay'da bulunan Alt, Orta ve Üst Paleolitik buluntu yerleri de yörenin paleolitik kültürler açısından zenginliğinin en önemli göstergesi.

“Peki, kazıda bir günümüz nasıl geçiyor? Okurlar, bir mağara kazısında bir günün nasıl geçtiğini merak ediyor olabilirler. Meraklılar için öğrencilerimizden Kardelen Kaya-türk, kazıdaki bir günü kaleme aldı. İşte o günlük:

“Kazı çalışmasının yapılacağı sabah kazı ekibinden günün nöbetçisi iki arkadaşımız saat 06.00'da uyanıyor ve kahvaltıyı hazırlamaya başlıyor. Kahvaltı hazırlandıktan sonra gün içerisinde mağarada ihtiyacımız olan su, diğer içecekler, yiyecekler ve konservele mağaraya çıkacak olan çantalara yerleştiriliyor. 07.00'da tüm ekip olarak kahvaltımızı yaptıktan sonra mağaraya doğru yola çıkıyoruz. İlk hazır olan arkadaşlarımız çantaların hepsinin ağırlıklarını kontrol ettikten sonra daha hafif olan çantaları taşıma şansına sahip oluyor ve en ağır çanta en son evden çıkana kalıyor. Mağaramıza giden yol yaklaşık 2.5 km uzaklıkta zorlu ve yorucu bir dağ yolu olmasına rağmen, tam yanımızda bize tüm yol boyunca eşlik eden büyüleyici deniz manzarası tüm zorlukları aşmamıza yardımcı oluyor. Yaklaşık yarım saat kırk dakikalık dağ yürüyüşünün

ardından 43.000 yıllık doğal mirasımız olan Üçağzılı Mağarası'na ulaşıyoruz. Yol yorgunluğunu atmak için oturduğumuz ilk yer mağaraya iner inmez kendimizi ortasında bulduğumuz üç ağzın ortası oluyor.

Her yerinin büyük öneme sahip olduğu mağaramızın manzarası, binlerce yıl önce insanların neden burayı tercih ettiklerini gösteriyor gibi. Kazı malzemelerinin hazırlanması, fotoğraf çekimlerinin yapılması ve ekip içerisinde günlük iş bölümünün yapılmasının ardından kazı çalışması-na başlıyoruz. Binlerce yıl önce burada yaşamış olan insanların ürettikleri ve kullandıkları aletleri bulmak, nasıl ve ne ile süslendiklerini, nasıl bir diyete sahip olduklarını öğrenmeye çalışmak dönem insanların yaşam biçimlerinin aydınlatılmasında önemli bir yol gösterici olduğu gibi bizleri de her yeni kazı gününde heyecanlandırıyor. Kazı çalışmaları daha önceden oluşturduğumuz kareleme sistemi içerisinde fırça, mala, kürek gibi kazı malzemeleriyle devam ederken çeşitli tabakalarda karşımıza çıkan sert toprak yapısı, bu kareyi kazan arkadaşlarımıza zor anlar yaşatabiliyor. Bu durumla karşılaşan arkadaşlarımız erkenden yapmaya başlıyorlar. Kazı çalışması sırasında ortaya çıkan her yeni buluntuyu kayıt altına alıyor ve kazı evine götürmek için gereken şekilde hazırlıyoruz. Hiçbir buluntunun gözden kaçırılmaması için kazılan toprak da elekten geçiriliyor. Elek işini yapan arkadaşımız sabah daha az eleğimiz olduğu için bir yandan da çay demleyip bizleri saat 09.30 gibi çay molasına çağırıyor. Hem heyecanlı hem de biraz yorucu olan sabahın ardından yarım saatlik bir çay molası veriyoruz. Ardından tüm ekip çalışmaya devam ediyoruz. Saat 12.00'da öğle yemeği için yanımızda getirdiğimiz konserveleri açarken hepimizin aklında burada yaşamış olan insanların nasıl avlandığı sorusu gizemini koruyor. Bulduğumuz taş aletler ve hayvan kemikleri, bu insanların avlandıklarını kanıtıyor. Kazı alanında belirli tabakaların kül tabakası olması, mağaranın belirli alanlarının ocak olarak kullanıldığını bizlere gösteriyor. Yemeğin ardından mağarada yaşamının nasıl olduğunu tam olarak anlamak

ve tabii ki yorgunluğumuzu atmak için kısa bir öğle uykusuna yatıyoruz. Topladığımız tüm enerjimizle kazı çalışmasına öğleden sonra 15.30'a kadar devam ediyoruz. Çalışmamız bittiğinde kazı alanını temizledikten ve kazı malzemelerini topladıktan sonra her birimiz sıcaktan ter içinde, topraktan toz içinde kalmış olsak da, yüz binlerce yıldır devam eden insanlık tarihinin bir parçasına bu kadar yakın olmak neşemizi yerine getiriyor. Gün içerisinde bulduğumuz buluntular taşınacakları çantalara yerleştikten ve her şey tekrar kontrol edildikten sonra kazı evine doğru ufak bir patikadan yola çıkıyoruz. Eve dönüş yolu sabahkinden biraz daha sıcak olmasına rağmen güzel deniz ve dağ manzaramız ve elde ettiğimiz buluntuların incelenmeye gidiyor oluşu sıcaklığı ve yorgunluğumuzu unutturuyor. Eve ulaştığımızda tatlı yorgunluğumuzu birer soda ile üzerimizden atıyoruz. Daha sonrasında sırası bazen bir saati bulabilen ya da eğer o günün şanslıysanız hiç beklemeden girebileceğiniz duşlarımızı alıyoruz. Akşam saat 19.00'da dört gözle beklediğimiz Sevim Ablamızın güzel yemekleri evimize geliyor. Sevim Abla akşam için bize birbirinden lezzetli yemeklerimizi hazırlayan, Hatay'ın yöresel tatlarını en iyi restoranlardan daha güzel yapan, karnımızı tika basa doyuran kurtarıcımız. Bundan sonraki süreç laboratuvarında devam ediyor. Her akşam gün içerisinde kayıt altına aldığımız her buluntu, her fotoğraf ve günlük olarak tutulan notlar bilgisayarlara aktarılıyor. Her biri ayrı bir öneme sahip olan, insanlıkla ilgili yeni bilgileri gün yüzüne çıkarabilecek buluntular çeşitlerine göre ayrılıyor. Buluntuların incelenmeye tam olarak hazır olması için haftanın bir gününü kazı evinde çalışarak geçiriyoruz. Evde kaldığımız gün sabah saat 08.00'da kahvaltı yaptıktan sonra günlük iş bölümünü yapıyoruz. Gruplara ayrıldıktan sonra bir grup elekten gelen buluntuları taş alet, kemik ve deniz kabuğu olarak ayırırken, diğer gruplar taş aletlerin ve kemiklerin temizliğinden sorumlu oluyor. Her bir buluntu temizlendikten sonra buluntunun ne olduğuna veya ne için kullanıldığına dair kafalarımızda merak uyandıran sorular daha da artıyor. Özellikle deniz kabuklarının üzerinde küçük delikler açılarak bundan 43.000 yıl önce takı olarak kullanılmaya başlanması, o zamandan bu zamana kültürün gelişimiyle ilgili birçok ipucunu ve bilgiyi bizlere veriyor. Buluntular temizlendikten sonra markaj çalışması yapılıyor ve tam olarak incelemeye hazır hale getiriliyor. Üçağzılı Mağarası kazısı anlattığım şekilde sistemli ve iş bölümü öncelikli olarak ilerliyor. Burada hem yorucu hem de heyecanlı bir sürecin parçası oluyoruz."

Üçağzılı Mağarası Kazısı ile varlığına kısaca değindiğimiz İlk Modern İnsanlarla başladığımız insanlık serüveninin diğer aşamalarına gelecek yazılarımızda değinmek üzere sevgi ve bilimle kalın.

DOĞA TARİHİNDEN NOTLAR

Süperpozisyon

Prof. Dr. Nurdan İNAN • Mersin Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi

Nicolas Steno'nun (1638-1686); mineraller, kristaller, kireç oluşumları, kireç kabukları, damarlar gibi tüm kaya oluşumları üzerinde araştırmalar yapan isim olarak tanındığı yıllarda (1666), Livorno (İtalya) açıklarında çok büyük bir köpekbalığı yakalanıyor. Toskana Grandükü bunun incelenmesi için Steno'yu görevlendiriyor. Steno, bu incelemeden elde ettiği bulguları 1667 yılında yayımlıyor. Özellikle köpekbalığı dişlerinin, kaya oluşumları içinde gördüğü belirli taş nesnelerle şaşırtıcı derecede benzerlikler taşıdığını fark ediyor. Bu durumda, diş gibi katı bir nesnenin, kaya gibi başka bir katı nesnenin içine nasıl gelmiş olduğu sorusu üzerinde çalışmaya başlıyor.

Steno, bu konudaki çalışmalarını 1669 yılında *"katı bir nesne içinde doğal olarak kaplanmış bulunan katı bir vücut hakkındaki teze dair bir ön söylem"* adlı kitabında yayımlıyor. Fosillerin eskiden yaşayan organizmaların taşlaşmış kalıntıları olduğunu belirtiyor. Bunu belirten ilk kişi Steno değil zaten. 1500'lü yıllarda Leonardo da Vinci Apeninler'de (İtalya) yüzeyleyen tortul kayalardaki fosillerin eski organizma kalıntıları olduğunu savunarak, bunların eskiden orada bulunan denizlerde yaşamış canlılara ait olduğu sonucuna varmış. Robert Hooke (1635-1703) ve John Ray (1627-1705) gibi doğa bilimciler de fosillerin bir zamanlar yaşayan organizmaların kalıntıları olduğunu savunmuşlar.

Bu çalışmaları Steno'yu çökelleme üzerindeki araştırmalara götürüyor ve 1669 tarihli *"dissertationis prodromus"* adlı kitabında, stratigrafi biliminde bugün de geçerli olan; süperpozisyon prensibi, orijinal yataylık prensibi ve yanal devamlılık prensibi

olarak üç ana prensibi belirliyor.

Bunlardan süperpozisyon prensibi altta bulunan kaya tabakalarının, üstte bulunan kaya tabakala-

rından daha yaşlı olduğunu belirten istiflenme ilkesi. Arazi- de görülenle, jeolojik zamanın sıralanması arasında bağlantı kurmayı sağlayan bu ilke, kaya tabakalarının göreceli olarak yaşlarını belirlemede çok önemli. Ancak bu ilkenin kabul görmesi 19. yüzyılda gerçekleşebilmiş.

Orijinal yataylık prensibi, tüm çökel tanelerinin yerçekiminin etkisiyle çökelerken ilksel olarak temelde yatay tabakalar halinde depolandığı, yataydan eğimlenen tabaka istiflerinin ancak depolanma veya katılaşma sonrasında eğimlendiğine dayanıyor.

Yanal devamlılık prensibi ise, çökellerin depolanma havzasının kenarında incelenene, sıkışana ya da sönümlenene kadar

tüm yönlerde yanal olarak yayıldığı ilkesine dayanıyor.

Steno'nun kurguladığı ilkeler, daha sonra William Smith'in biyostratigrafi ilkelerini oluşturmasının (1815) yolunu açmış. William Smith, Somerset Kanalı'nda (İngiltere) yaptığı çalışmalarda Steno'nun ilkelerini belirlediği gibi katmanların derinden yükseğe doğru, eskiden yeniye (yaşlıdan gence) sıralı olduğunu belirtmiş, bunları başka bir bölgede yaptığı çalışmayla karşılaştırarak (korelasyon), aynı organizma kalıntıları içeren katmanların iki bölgede de aynı olduğunu, üzerlerine de yine birbirinin aynı organizma kalıntıları içeren katmanların geldiğini belirterek "biyostratigrafi ilkeleri" ni oluşturmuştur.

Nicolas Steno (1638-1686)

KONDOR'UN GÜNCESESİ

Küba'da değişen sadece anayasa mı?

Özgür UYANIK • Gazeteci - Yazar

Küba'da içerideki mülkiyet çeşitlenmesi ve dışarıdan girecek sermaye baskısı kaçınılmaz olarak yeni temsil biçimleri dayatacaktır. Bir de modelin sosyoekonomik hedeflerine ulaşamaması durumunda bozulan dengelerin devlet ve toplum için sonuçları olacaktır. Yarım asırdan uzun süre güçlü ve karizmatik bir liderlik altında varlığını sürdürmüş ve artık ondan yoksun olan Küba sistemi bu sorunlara nasıl cevap verecek, bilinmiyor.

20 10 Eylül başında iki Amerikalı gazeteci Jeffrey Goldberg ve Julia Sweig Küba'ya giderek Fidel Castro'yla toplamda on saati aşan görüşmeler yaptı. Bir kısmı "The Atlantik" dergisinde yayımlanan röportajda Fidel'in eşcinsellere yönelik geçmiş hatalı politikalarını kabul etmesinden dönemin İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın Yahudiler aleyhine konuşmalarını eleştirmesine kadar ilginç ifadeleri yer aldı. Fakat en ilgi uyandıran kısmı Goldberg'in Fidel'e yönelttiği "Küba modeli başka ülkelere örnek olabilir mi?" sorusuna verdiği yanıtı. Devrim liderinin ağızından şu sözler döküldü: "Artık Küba modeli bizim için bile işlevsel değil."

Julia Sweig'in yorumuna göre Fidel devrimin ideallerinden bahsetmiyordu. Onun kastettiği şey devletin ülke ekonomisi üzerinde mutlak bir rolü olduğu Küba modelinin hedefine ulaşmadığıydı. Amerikalı gazeteci Fidel'in yerine geçen kardeşi Raul'a gerekli reformları yapmak için "alan açmaya" çalıştığı yorumunda bulundu. Gerçi birkaç gün sonra Küba cephesinden yapılan açıklamayla Fidel'in sözlerinin yanlış yorumlandığı, asıl olarak ABD'deki sistemin kimseye faydası olmadığı söylene de gelişmeler Sweig'i haklı çıkardı. Küba, Raúl Castro'nun liderliği tam olarak ele aldığı 2008'den bu yana çok değişti. Raúl bir yandan halkın iktisadi hayata katılımını engelleyen bazı düzenlemeleri ortadan kaldırırken, diğer yandan da "eski" kadroları emekliye sevk etmeye başladı. İlk olarak en güçlü iki bakanı Felipe Roque ve Carlos Davilá'yı görevden aldı. Tasfiye en aşağıya kadar ilerledi. Geçmişin ünlü isimleri kısa sürede devlet idaresinden uzaklaştırıldılar.

“ Goldberg'in Fidel'e yönelttiği "Küba modeli başka ülkelere örnek olabilir mi?" sorusu üzerine devrim liderinin ağızından şu sözler döküldü: "Artık Küba modeli bizim için bile işlevsel değil."

2009 Ocak ayında Sosyal Güvenlik sisteminde bazı reformlar gerçekleştirildi. Emeklilik yaşı kadınlarda 60, erkeklerde 65'e yükseltildi. Tek tip maaş sistemi kaldırılarak birden fazla işte çalışma ve çalıştığı kadar ücret alma serbest bırakıldı. Aynı yıl işçi yemekhaneleri kapatıldı ve onun yerine çalışanlara 15 Küba Pesosu aş parası verilmeye başlandı. Erzak karnesi kaldırılarak bu yardımın yalnızca emeklilere ve düşük gelirliyle yapılacağı açıklandı. Ekim sonunda beş yıl içerisinde bir milyon iş sağlamayı hedefleyen iki yüze yakın özel teşebbüse izin verildi. Aralık ayında Küba hükümeti bir milyon hektar toprağı tarım işletmesi olarak kişilere tah-

sis etti. İnternete ulaşım da aynı yıl serbest hale getirildi. Fakat ambargo sebebiyle bu pratik olarak pek mümkün değildi. 2011 yılında Chávez Venezuela'sının adaya ulaştırdığı optik kablolar sayesinde internet kullanımı kitleselleşebildi.

Miguel-Diaz'ın (solda) Raúl (sağda)'dan sonra devletin başına adaylığı kesinleşti.

Küba Komünist Partisi (KKP) 6. Kongresini 2011 Nisanında gerçekleştirerek ekonomik reformları kısa ve uzun vadeli programı haline getirdi. Böylece, kendi ifadeleriyle, "partinin sosyal ve ekonomik çizgileri" oluşturuldu. Diyebiliriz ki yeni anayasanın temelinde bu çizgiler vardır. 2016 Nisanında yapılan 7. Kongrede ise yeni anayasanın hedeflediği ekonomik-sosyal planın nasıl işleyeceğine dair bir yol haritası oluşturuldu. Buna da "Sosyalist ilerleme için Küba sosyal ve ekonomik anlayışının yorumlanması: Devrim ve Partinin sosyal ve ekonomi politik çizgileri" adını verdiler.

6. Kongreden itibaren tarımsal alanların işletmesi hızla özel teşebbüse geçerken, esnafılık gibi işlerle kendi hesabına çalışma teşvik edildi. Devlet hizmet ve küçük üretim alanından uzaklaşarak yerini kooperatiflere bırakmaya başladı. ABD ile resmi düzeyde ilişkiler de aynı döneme denk düştü. 17 Aralık 2014'te ABD Başkanı Obama Küba'yla diplomatik ilişkilerin yeniden başladığını ilan etti. İki ülke karşılıklı olarak ellerindeki ajanları serbest bıraktı.

7. Kongrede Fidel bir veda konuşması yaptı. Raúl Castro 2018'de Devlet Başkanlığını bırakacağını açıkladı. Miguel-Diaz da Devlet ve Bakanlar Konseyi başkanlığını sürdürdü. Böylece Miguel-Diaz'ın Raúl'dan sonra devletin başına adaylığı kesinleşti. Buna karşın Raúl, Parti sekreterliği görevini 2021'e dek sürdürecektir. Politik Büro'ya beş yeni genç kadro eklendi. Merkez Komite üye sayısı 116'dan 142'ye çıkarıldı ve yaş ortalaması 54'e düştü. Merkez Komite'ye girme yaşı en fazla 60'la sınırlandırıldı ve 70 tüm devlet görevleri için emekliliğe ayrılma yaşı olarak belirlendi.

7. Kongreden bir ay sonra ABD Başkanı Barack Obama Küba'yı ziyaret etti. Obama 1959 Devriminden bu yana adayı ziyaret eden görevdeki ilk ABD Başkanıydı. Bu tarihten sonra Avrupa Birliği'yle Küba

arasında birçok anlaşma imzalandı. Yani Küba iç idaresinden başlayan değişim, emperyalist ülkelerle olan ilişkilerine kadar uzandı.

ABD ile Obama döneminde kurulan ilişki, Trump yönetiminde durmamış, sadece yavaşlamıştır. Trump "Islak ayak, kuru ayak" adı verilen yasayı yürürlükten kaldırarak ABD'nin Küba'dan kaçışa verdiği en büyük desteği ortadan kaldırmıştır. Trump ülkesinden adaya turistik uçuşlara tamamen son vermemiş, kısıtlamaya gitmiştir.

Temel neden iktisadi

KKP resmi yayın organı Granma'da (<http://www.granma.cu/cuba/2018-07-05/diez-puntos-clave-de-la-actual-reforma-constitucional-en-cuba-05-07-2018-17-07-53>) yapılan açıklamaya göre amaç "tüm geçen yıllarda gerçekleşen sosyoekonomik dönüşüme uygun anayasayı" yapmaktır.

Bu ifadenin bir "Komünist Parti" için sorunlu bir yaklaşım olduğunu kabul etmeleri gerekir. Zira mevcut bir sosyalist anayasa varken bunu tamamen aşan bir sosyoekonomik dönüşümün gerçekleştiğini kabul etmek, o anayasanın kadük olduğunu itiraf etmektir. Sosyalist anayasa bir devletin sosyalist paradigması olduğuna göre, bu itiraf Küba'daki sosyalist paradigmanın iflas ettiği anlamına gelebilir. Üstelik bütün bu değişimin KP'nin kontrolü altında gerçekleşmesi Partinin tarihsel sorumluluğunu yerine getirmedeği sonucunu doğurur.

Oluşturulan yeni anlayış ve son on yıllık politikalar toplumsal mülkiyetten özele doğru hızlı bir kayışı gösteriyor.

Şimdi buradaki soru şudur: Bahsi geçen sosyoekonomik dönüşüm iddia edildiği gibi toplumun ihtiyaçları ve sosyalizmin ilerlemesi fikrine mi yoksa tek parti yönetimi politikalarının tükettiği konjonktürlerin sonucuna mı dayanmaktadır?

"Sosyalist ilerleme için Küba sosyal ve ekonomik anlayışının yorumlanması ve Devrim ve Partinin sosyal ve ekonomi politik çizgileri" adı verilen yeni anayasanın dayandığı plan "eşitsizlikten kaçınma prensibi altında" var olan ve oluşacak pazarın dü-

Anayasaya Komünist topluma taşıma hedefi de ancak 17 Aralık 1975'ten sonra girmiştir. Yani sanıldığı gibi Küba devrimi kucağında Komünizme ulaşma hedefiyle doğmamıştır.

zenlenmesini hedeflemektedir. Burada farklı tipte mülkiyetler tanımlanmaktadır. Tamamen halka ait Sosyalist mülkiyet, kooperatif ve bu ikisinin karması, sosyal ve kitlesel politik örgütlenmelere ait mülkiyetler, özel ve kişisel mülkiyet. Bu tanımlama Bolivya anayasasında belirlenen tanımlara benzerdir. Burada tek farklılık orada yerli otonom mülkiyetleri benzeri etnik tanımlamaların olmamasıdır. Plan açıkça yakın zaman kadar geçerli olan tüm mülkiyetin kamuya ait olması ilkesinin toplum ve bireyler lehine değiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu kuşkusuz zorunlu hallerde kamulaştırma ilkesini taşıyan kontrollü bir değişimdir. Fakat yine de kapitalist yönde bir gidiştir.

Küba'daki sistemi toplumun üzerinde bir tek parti diktatörlüğü olarak tanımlamak mümkün değil.

Oluşturulan yeni anlayış ve son on yıllık politikalar toplumsal mülkiyetten özele doğru hızlı bir kayışı gösteriyor. "Bütünüyle Reform" diye kavramlaştırılan anayasa değişikliğinin iktisadi gerekçelere dayandığı açıkça ifade ediliyor. Küba Modeli uzun yıllar ekonomik zorunluluklara rağmen sosyalist bir toplum inşa etme idealine göre sürdürülmüştü. Şimdi ise bunun tam tersi yönde ekonomist bir yaklaşımla doktrin terk ediliyor. Yeni model başarılı olsa da olmasa da eski sistem üzerinden sürdürülme olasılığı var mıdır? Örneğin küçük mülkiyet ve çıkarlara bölünmüş bir Küba'da tek parti sistemi muhafaza edilebilir mi?

Tek parti sisteminin Küba'ya istikrar, düzen ve devamlılık getirdiği herkes tarafından kabul ediliyor. Küba toplumu en küçük birimlerden yukarıya doğru işleyen siyasi mekanizmalara sahipti. Yani Küba'daki sistemi toplumun üzerinde bir tek parti diktatörlüğü olarak tanımlamak mümkün değil. Ancak içerideki mülkiyet çeşitlenmesi ve dışarıdan girecek sermaye baskısı kaçınılmaz olarak yeni temsil biçimleri dayatacaktır. Bir de modelin sosyoekonomik hedeflerine ulaşamaması durumunda bozulan dengelerin devlet ve toplum için sonuçları olacaktır. Yarım asırdan uzun süre güçlü ve karizmatik bir liderlik altında varlığını sürdürmüş ve artık ondan yoksun olan Küba sistemi bu sorunlara nasıl cevap verecek, bilinmiyor.

Yapılan tüm bu değişiklikler "burjuva sistemi" ya da batı modeli demokrasilere doğru yaklaşıldığı izlenimi uyandırmaktadır.

Eski anayasadan bugüne "Komünizm" hedefi

Yeni anayasa uluslararası basında "Küba, anayasasından komünizmi çıkarıyor" başlığıyla servis edildi. Her ne kadar bu işin emperyalist propaganda kısmıysa da küresel egemenleri memnun ettiğine kuşku yok.

Küba tarihine baktığımızda anayasa konusuna çok da önem verilmediğini görürüz. Fidel'in komutasındaki 1959 Devrimi, yıktığı Batista iktidarında yapılan anayasayı esas almıştır. Bunun nedeni sosyalist ve bağımsızlık yanlılarının 1940 Anayasasına yeterince katkıda bulunmuş olmasıdır. Ayrıca 1940 Anayasası güçlü bir demokratik niteliğe sahip olduğundan, kısa süre sonra Batista tarafından askıya alınmıştır. Dolayısıyla o zamanki adıyla Devrimci Direktörlük devrimden sonra da bu anayasayı esas almıştır. Fakat devrimin sürmesi zorunluluğu ve sonrasındaki ABD istilaları nedeniyle Küba uzun yıllar bir tür savaş hükümeti tarafından yönetilmiştir. Bu nedenle devrim sonrası ilk anayasa 1976'da yapılmıştır. Sovyet etkisiyle devrimden 6 yıl sonra kurulan Küba Komünist Partisi ise ilk kongresini 17 Aralık 1975'te gerçekleştirmiştir. Anayasaya Komünist topluma taşıma hedefi de ancak bu tarihten sonra girmiştir. Yani sanıldığı gibi Küba devrimi kucağında Komünizme ulaşma hedefiyle doğma-

mıştır.

Mevcut anayasadaki hüküm şöyledir:

Madde 5: Marksizm-Leninizm ve Martí'nin fikirlerinin takipçisi ve Küba ulusunun örgütlü öncüsü olan Küba Komünist Partisi, toplumun ve devletin en yüksek liderliğini temsil eder. Parti, sosyalizmin inşası ve komünist topluma doğru ilerleme hedeflerine yönelik ortak girişimleri örgütler ve yönlendirir.

Tarihin bir cilvesi; komünizm ibaresi anayasaya girdikten sonra Küba 1977-78'de bankacılık ve özel işletme gibi uygulamalara alan açmaya başladığı için kendi "doğal komünizmi"nden uzaklaşmıştır. Daha da ilginç "devletin sosyalist ve rejimin sosyal devrimci karakterinin değişmezliği" anayasaya ancak 2002 yılında yapılan bir değişiklikte eklenmiştir. O zamana kadar anayasada sosyalizm değiştirilemez ilkeler arasında bulunmuyordu. Bu tarihten sonra da mülkiyet sahipliği, taşınmazların alım-satımı, bireysel ticaret yapma serbest bırakılmıştır. Bu sayede devrimden sonra halka dağıtılmış evler içinde oturan ailelerin mülkü haline dönüşmüştür. Küçük işletmeler yaygınlaşmış, tarımsal üretim için 90 dönüme kadar devlet arazilerini kiralama hakkı tanınmıştır. Piyasaya dolar girmiş ve ikili para birimine geçilmiştir. Bugün Küba'da çalışan nüfusun %13'ü kendi işletmesine sahip durumdadır. Ayrıca başkent yakınlarında dev bir serbest ticaret bölgesi de vardır.

Anayasadan “komünizm”in çıkarılması doğrudan toplumsal bir sonuç doğurmayacaktır ama Komünist Parti’nin önemli bir dayanağı ortadan kalkacaktır. Bu durumda yerini Jose Martí’nin Küba Devrimci Partisi’ne bırakması gayet mümkündür. Veya bir Fidelist Parti’nin kurulması gayet meşru görülebilir. Nihayetinde tek partili rejim de bu ortamda anlamını yitirecektir.

Eşcinsel evlilik batıya uzatılan şeker mi?

Küba’nın beş asırdır tarihi sürekli değişimler üzerine kuruludur. Zira bu ada Amerika ile Avrupa ve Afrika arasındaki en önemli limandır. Yalnızca idaresi değil, demografik yapısı da sürekli değişmiştir. 1959 devriminin bu kadar istikrarlı olma nedeni biraz da demografik yapının korunmasından gelmektedir. Devrim sonrası Küba disiplinli bir doğum kontrolü uygulayarak nüfus oranını denetlemiştir.

Bugün Havana sokaklarında LGTB festivalleri, karnavalları, yürüyüş ve toplantıları devlet tarafından organize ediliyor.

Ayrıca devrim sonrası dışarıya göçler de içerideki sistemin taşıyabileceği kadar yüke sahip olmasına yardımcı olmuştur.

Devrimden sonra toplumsal kültürün çalışan ve savaşçı bireyler üzerine kurulması hedeflenmişti. Yaratılan idoller, mitler, kahramanlar hep buna hizmet etmekteydi. Eşcinselliğe tolerans aynı oranda azalmıştı. Bunda eşcinselliğin Karayip bölgesinde önemli bir toplumsal mesele olması da etkendi. Rejim 1980’lere kadar uzun saç bırakmayı bile eşcinsellik belirtisi olarak değerlendiriyordu. Eşcinsellik, tembellik ya da asalaklık gibi düzeltilmesi gereken bir sosyal sorun olarak görülüyordu. Hatta bu tarz kişiler için “düzeltme kampları” oluşturulmuştu. 1990’lardan sonra yavaş yavaş bu konudaki önyargılar kırıldı. 2002’den beri Raul Castro’nun kızı Mariela Castro yönetimindeki devlet kurumu CENESEX, yeni adıyla “LGBT bireyler”le ilgili çalışmalar yapıyor. Bugün Havana sokaklarında LGTB festivalleri, karnavalları, yürüyüş ve toplantıları devlet tarafından organize ediliyor. Hatta LGTB hakları, müzakerelerde garantör olan Küba yönetimi tarafından FARC-Kolombiya hükümeti arasında varılan anlaşma metnine bile sokuldu. Yani Küba bırakalım kendi topraklarında, başka Latin Ameri-

Tüm bu değişim adı altında olan bitenler devrim liderliğinin yönlendiriciliği altında gerçekleşmiştir.

ka ülkelerinde bile LGTB hakları savunuculuğu yapıyor.

Aslında uluslararası basında yazıldığı gibi yeni anayasada eşcinsellere evlilik hakkı gibi bir tanımlama bulunmuyor. Orada yazan şey cinsiyet belirtmeksizin “evliliğin iki kişi arasında varılan bir sözleşme” olduğudur. Bu doğrudan LGTB bireylere evlilik hakkı tanınacağı anlamına gelmiyor. Böyle bir şeyin uygulanması önce mahkemelerin anayasayı bu yönde yorumlaması sonra da medeni kanunda ve bir dizi yönetmelikte değişiklikten sonra gerçekleşebilir. Ancak Küba’nın bu eşcinsellik konusunu yeni imajı için politika haline getirdiğine kuşku yok. Artık Küba’dan bu yönde daha sık haberler gelecektir. Hatta Küba’da turistik bir kentin LGTB belediye başkanı seçildiğini dahi duyabiliriz.

Devlet idaresinde değişiklik

Asıl önemli değişiklik devlet idaresinde gerçekleşiyor. Castro’lar sonrası devletin tepesinde yönetim organlarına eşit temsil hakkı tanınmış durumda. Devlet Başkanı artık her şeyin hâkimi değil. Artık hükümete ve Bakanlar Kuruluna bir Başbakan liderlik edecek. En üst düzeyde kararları alan Devlet Konseyi’nde Meclis Başkanı, yardımcısı ve sekreteri bulunacak. Üstelik Devlet Konseyi’ne Meclis Başkanı başkanlık yapacak.

Belediyelerin yetkileri ve özerklikleri artıyor. İl meclisleri yerine ilçe meclis başkanı, belediye başkanı ve idare konseyi başkanından oluşan bir il konseyi oluşturulması hedefleniyor. Bunun anlamı artık Küba sisteminde belediyecilik diye yeni bir alanın açılması demek.

Artık hükümet üyeleri ve bakanlar Devlet Konseyi’ne üye olamayacak. Ayrıca yüksek yargıçlar, seçim kurulu üye ve başkanları ile devlet kontrol kurullarında bulunanlar da Devlet Konseyi’ne giremeyecek. Bu devlet denetleme organları ile hü-

Küba Latin Amerika'daki güvenlik-uyuşturucu terörü, eğitim-sağlık-sosyal güvenlik, gelir eşitsizliği gibi üç temel sorunun en az olduğu ülkedir.

kümet mekanizması arasında bir denge oluşturmayı amaçlıyor.

Cumhurbaşkanı ya da Devlet Başkanı beş yıllık süre ile meclis tarafından seçilecek. İki defa üst üste seçilme hakkı var. İlk seçimde 60 yaşını geçmemiş olması gerekiyor.

Yeni sistemde Başbakan, yardımcısı ve bakanlar hükümet görevini üstlenecek. Cumhurbaşkanı'nın önerisi üzerine meclis tarafından seçilecekler. Yüksek mahkeme üyeleri meclis ya da Devlet Konseyi tarafından seçilecek.

Yapılan tüm bu değişiklikler "burjuva sistemi" ya da batı modeli demokrasilere doğru yaklaşıldığı izle-

nimi uyandırmaktadır. Partinin ve liderin topluma öncülük etme iddiası bu koşullarda tarihsel değil konjonktürelidir.

Hukuk sisteminde değişiklikler

"Habeas Corpus" kavramı anayasaya girdi. Bu hukuksal terim yurttaşlara önlem olarak tutuklanmaya itiraz hakkı tanıyor. Tutukluların hakları, yurttaşların arşivlerdeki kişisel bilgilerine erişme ve bilgi edinme hakları da anayasada yer aldı. Tüketici hakları da anayasaya girdi.

Yeni anayasa taslağında 1976 Anayasasından farklı olarak görünen şey bireysel haklar üzerinde durması; etnisite, engelli bireyler ve farklı cinsel eğilimlere alan açmasıdır. Ayrıca yurttaşlara yeni anayasada devlete karşı dava açma hakkı tanınıyor. Bu devlete karşı bireyin haklarının savunulmasıyla ilgili yargıya yeni bir rol tanıyor. Yeni hukuk düzeni tek parti rejimiyle beraber nasıl yürütülecek bu bilinmiyor.

Peki, Küba'da işler nasıl yürüyor?

Küba, Latin Amerika genelinde siyasal süreçlere katılımın en yüksek olduğu ülkedir. Mesela Şili, Kolombiya gibi ABD gözdesi olan ülkelerde sandığa

gitme oranı %30-40 arasında seyrederken, Küba'da %80'in üzerindedir. Fakat diyelim ki bu, rejimin "totaliter" karakterinden kaynaklanmaktadır. Yine de siyasal mekanizmaların istikrarlı biçimde çalıştığı nadir ülkelere biridir. Meclise kadar çıkan tüm siyasal basamaklar Mahalle Komiteleri'nden başlayarak usulüne uygun biçimde işlemektedir.

Devrimin gerçekleştiği 1959'dan bu yana liderlik değişmemiştir. Bu da asıl karar alıcı mercileri belirleyen güçtür. Hemen her şey devlet güvenlik çatısı altında biçimlenmiştir. Her birimde liderler inisiyatif sahibidir. Ancak siyasal mekanizmaların işleyişinde kurallar katı biçimde uygulanmaktadır. Burada makam sahibi inisiyatifi bazı konularda kendi

çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedir. Ancak bu küçük gündelik çıkarlar ya da siyasal geleceği için faydalı olabileceğine inandığı kariyerist adımlar olabilir. Daha ötesine pek geçilmez.

Sendikaların, çiftçi birliklerinin, kadınlar federasyonunun, üniversite öğrenci federasyonunun, sanatçı ve meslek odalarının, lise öğrencileri birliğinin, köylülerin, yerel ve genel örgütlenmelerin 6 yıldır anayasayı gündemlerine aldıkları biliniyor. Fakat hiç kimse anayasa değişimi gibi konularda tabandan bir inisiyatifin geliştirilerek yukarıya doğru geliştirildiğini iddia edemez. Yahut da rejim dışında yer alan herhangi bir örgütlenmenin de katkıda bulunma olasılığı yoktur. Yani tüm bu değişim adı altında olan bitenler devrim liderliğinin yönlendiriciliği altında gerçekleşmiştir. Değişimin yönü, ana yolu tamamen devrimin liderliği tarafından belirlenir. Daha aşağıdaki birimler ancak oraya giden bilgilerin biriktiği ve analiz edildiği aşamalardır.

Küba'da siyasal süreçler yavaş ilerlemektedir. Rejim de anayasayı değiştirme konusunda aceleci davranmamış, özellikle ABD tehdidinin boyutunu ölçerek adım aralıklarını belirlemiştir. Zaten bu herhangi bir rejim altında daha demokratik biçimde de gerçekleştirilemezdi. Kaç kişinin oy verdiği, anayasanın uzun örgütsel ve bürokratik süreçlerden geçmesi de sonucu pek değiştirmez.

Yeni anayasa yarım asırlık sorunlara çare mi?

Küba'da kaynaklarını halkı için kullanan, ulusal çıkarlarını her şartta savunan bir yönetim bulunmaktadır. Küba Latin Amerika'daki güvenlik-uyuşturucu terörü, eğitim-sağlık-sosyal güvenlik, gelir eşitsizliği gibi üç temel sorunun en az olduğu ülkedir. Hatta bu üç sorunda "gelişmiş" batılı ülkelerle bile karşılaştırılacak kadar iyidir. Ancak bu sorunların temelden çözüldüğü anlamına gelmiyor. Rejim tüm kaynaklarını o yönde kullandığı için sorun yoktur. Yarın rejim kaynaklarını farklı biçimde yönlendirirse bu sorunların ortaya çıkma olasılığı yüksektir.

Bağımsız ve kendine yeten bir ekonomi yaratmak her ulusun hayali ama bunu yaratabilmek için öncelikle kaynağa ve yeterli sermaye birikimine sahip olmak gerekiyor. 1959 devrimi bu ikisinden de yoksundu. Tek gelir kaynağı olan şeker üretimini artırmaya çalıştı ama bu da yeterli sermayeyi sağlamadı. ABD istilasından kaçınmak ve kendi ayakları üzerinde durmak isterken Sovyet gücüne bağımlı hale geldi. Sovyetler yıkılınca da çaresizce turizme sarıldı.

Turizm devrimin her türlü prensibine aykırıydı, fakat "özel dönem" olarak adlandırılan 1990'larda açlıktan kurtulmak için tek yoldu. Devrimin daima

yüksek bir ulusal onurla yetiştirdiği Kübalılar bu süreçte batılı zenginlere hizmet etmeyi öğrendiler. Aldıkları maaşların düşüklüğü sebebiyle başka yollardan para arayışına yöneldiler. Seks ticareti, dilencilik, hırsızlık, turist dolandırma, devlet kaynaklarını kullanma vb. sosyalist etik dışı faaliyetler toplumun gözü önünde gerçekleşmeye başladı. Özellikle Havana gibi turistlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde toplumsal yozlaşma diğer kapitalist ülkelerden farksız bir boyuta ulaştı.

2000'lerde açlık tehdidi ortadan kalktığına bile Küba bu yıkıcı ticaretten vazgeçemedi. Zira en büyük döviz geliri turizmdi. Ayrıca Kübalılar otantik evlerinin odalarını turistlere kiraya verdiğinden bu gelirin önemli bir kısmından halk doğrudan faydalanıyordu. Şimdi Küba yönetimi öncelikle ABD'den turist ziyaretlerini tamamen serbest bırakmasını talep ediyor. Eğer bu gerçekleşirse Küba'ya ABD'den milyonlarca turist adaya akacak. Her yer bu turistleri ağırlamak için oteller ve eğlence merkezleriyle dolacak. Şüphesiz onlarla beraber yanki kültürü, uyuşturucu ve dolar hâkimiyeti gelecek.

Kübalılar gururlu ve inatçı insanlar. Güçlü bir tarihleri ve bunun için ödedikleri büyük bedeller var. Ancak koskoca Aztek İmparatorluğunu bir İspanyol sömürgecinin getirdiği çiçek mikrobunun çökerttiğini unutmamak gerekiyor. Çağımızda ise emperyalizm Kübalıların hiç tanımadığı en ölümcül hastalıkların kaynağı oldu. Ne kadar güçlü ve direngen de olsa bir halk böyle bir tehlide açık hale geldiğinde sonunun ne olacağını kimse kestiremez. Hiçbir anayasa reçetesi de ölümcül bir salgını durdurmaya yetmez.

SBKP'nin XIX. Kongresi'ndeki TKP heyeti ve Nâzım'ın Pekin ziyareti

Dr. Mehmet PERİNÇEK • İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ar. Gör.

Nâzım'ın Pekin'de özel davetli olarak katıldığı Asya ve Pasifik Okyanusu Ülkeleri Barış Kongresi, 2-12 Ekim 1952 tarihleri arasında gerçekleşir. 37 ülkeden 367 delege kongrede hazır bulunmuştur. Türk şair, 6 Ekim günü Kongre'nin sabah oturumunda ilk konuşmacı olarak kürsüye çıkacaktır. Nâzım, yüzde 60'ının okuma-yazma bilmediği ve bir coğrafya kitabına bile sahip olmayan Türk halkının Kore'nin adını ilk kez savaşla birlikte duyduğunu belirterek başlar konuşmasına.

Stalin, SBKP'nin XIX. Kongresi'nin kapanış oturumunda ölmeden önceki halka açık son konuşmasını yaparken, 14 Ekim 1952. (Pravda, No. 289 (12491), 15 Ekim 1952, s.1)

“ SBKP'nin XIX. Kongresi, 5-14 Ekim 1952 tarihleri arasında Moskova'da yapılmıştır. On üç sene sonra (XVIII. Kongre 1939'da) İkinci Dünya Savaşı'nın da ardından ilk kez toplanan kongrede Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevik) (VKP (b)) isminin SBKP olarak değiştirilmesi kararı da alınmıştır. Bu, İ. V. Stalin'in liderliğindeki son kongredir.

19 52 yılının Ekim ayında Moskova ve Pekin, uluslararası önemli iki büyük toplantıya ev sahipliği yapıyordu. Moskova'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) XIX. Kongresi toplanırken, aynı tarihlerde Pekin'de ise Asya ve Pasifik Okyanusu Ülkeleri Barış Kongresi gerçekleşmişti. 1951 Tevkifatı'na daha yeni maruz kalan Türkiye Komünist Partisi (TKP) Moskova'daki toplantıda iki kişilik bir heyetle temsil edilmiş; Pekin'deki toplantıya TKP üyesi de olan ama Dünya Barış Konseyi üyesi sıfatıyla Nâzım Hikmet katılmıştı.

SBKP'nin XIX. Kongresi, 5-14 Ekim 1952 tarihleri arasında Moskova'da yapılmıştır. On üç sene sonra (XVIII. Kongre 1939'da) İkinci Dünya Savaşı'nın da ardından ilk kez toplanan kongrede Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevik) (VKP (b)) isminin SBKP olarak değiştirilmesi kararı da alınmıştır¹. Bu, İ. V. Stalin'in liderliğindeki son kongredir. Stalin, ölmeden (5 Mart 1953) önceki halka açık son konuşmasını bu kongrenin kapanış oturumunda (14 Ekim 1952) yapmıştır².

1) XIX. Kongre ve kararlarıyla ilgili bkz. KPSS v Rezolyutsiyah i Reşeniyah Syezdov, Konferantsiy i Plenumov TsK (1946-1955), c.8, Genişletilmiş ve Düzeltilmiş 9. Basım, İzdatelstvo Politicheskoy Literaturı, Moskva, 1985, s.261-301.

2) Stalin'in kongrede yaptığı konuşmanın tam metni için bkz. İ. V. Stalin, Reç Na XIX Syezde Partii (14 Oktyabrya 1952 g.), Gosudarsvennoe İzdatelstvo Poli-

İsmail Bilen ve Nâzım Hikmet. (Refik Erduran, Gülerlek: Gençlik Anıları, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992)

Kongreye 44 kardeş komünist ve işçi partisinin heyetleri katılmıştır. Bunlar arasında TKP de bulunmaktadır. Kongrede bulunan TKP heyeti, Moskova'daki temsilcisi İsmail Bilen ve Sabiha Sertel'den (kayıtlarda A. Eren olarak geçmektedir) oluşmaktadır³.

İsmail Bilen'in konuşması

Kongre'nin 11 Ekim tarihli akşam oturumunda İsmail Bilen de bir konuşma yapmıştır⁴. Bilen, konuşmasının başında kongrenin Türk halkının Amerikan köleliğine karşı verdiği milli bağımsızlık, barış ve demokrasi mücadelesinin yolunu aydınlatıldığını vurgulamıştır. Bilen'e göre Türk halkı, Milli Kurtuluş Savaşı'nın en zor günlerinde Sovyetler Birliği'nin yardım elini uzattığını ve her zaman Türkiye'nin milli bağımsızlığına ve milli onuruna saygı gösterdiğini unutmamıştır. Türkiye'nin artık bağımsızlığını yitirdiğini ve Türk hükümetinin de yardımıyla Amerikan yayılcılığının kontrolü altına girdiğini ifade eden Bilen, ABD'nin Türk Ordusu'nu petrol şirketlerinin Ortadoğu'daki çıkarlarının bekçisi olarak kullanmak istediğinin altını çizmiştir. Ülkenin kötü ekonomik durumunu sergileyen TKP Temsilcisi, hükümetin komünistlere, yurtseverlere ve halk hareketine karşı uyguladığı terörü dile getirmiş, Kore'ye asker gönderilmesini de sert bir şekilde eleştirmiştir⁵.

Sabiha Sertel'in SBKP'ye mektubu

TKP adına Kongre'de hazır bulunan bir diğer isim

tişeskey Literatürü, Leningrad, 1953.

3) Katılan partiler ve heyet üyeleri için bkz. "Dnevnik Syezda", Pravda, No. 282 (12484), 8 Ekim 1952, s.1.

4) "Dnevnik Syezda", Pravda, No. 286 (12488), 12 Ekim 1952, s.3.

5) İsmail Bilen'in konuşmasının tam metni için bkz. "Privetsvennoe Vstuplenie Ot Kommunističeskey Partii Turtsii Tov. İ. Bilena (Predstavitel Tsentralnogo Komiteta Kommunističeskey Partii Turtsii)", Pravda, No. 286 (12488), 12 Ekim 1952, s.7.

Sabiha Sertel'dir⁶. Sertel de Kongre'den sonra SBKP

6) Sertel'in biyografisi 1943 yılına ait SBKP kayıtlarında şu şekilde geçmektedir:

"Çok gizli

İ L M Ü H A B E R

SABIHA SERTEL – KEYK [Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu] Personel Şubesi'nde hakkında bilgi yoktur.

MARAT Yoldaş'ın [İsmail Bilen] bildirdiği üzere Sabiha Sertel Türktür. 45 yaşlarındadır. Selânik doğumludur. Küçük burjuva ailesindendir.

Liseden mezun olduktan sonra, bir Amerikan misyonunun yardımıyla, diğer öğrencilerle birlikte ABD'ye gitmiş, gazetecilik enstitüsünü bitirmiştir. ABD'de enstitüde birlikte okuduğu Mustafa Zekeriya Sertel ile evlenmiştir.

Türkiye'ye döndükten sonra partimizin sempatisanı olarak dikkati çekmiş ve 1935 yılında TKP saflarına alınmıştır. 1924 yılından itibaren kocasıyla birlikte ilerici 'Resimli Ay' dergisini çıkarmıştır. İlerici yazılarıyla derginin çalışmalarına faal olarak katılmıştır. Dergiyi çıkardığı için kocası mahkûm olmuş ve iki buçuk yıl hapis yatmıştır.

Kocası hapiste bulunduğu sürece Sabiha Sertel derginin niteliğini değiştirmiş, sayfalarında işçi hareketinin sorunlarına geniş yer vermeye, halk yığınları yararına birçok demokratik talepte bulunmaya başlamış ve bu yüzden dergi daha sonra Türk hükümetince kapatılmıştır.

1934 yılında Türkiye Komünist Partisi'nin talimatı üzerine Türkiye Millet Meclisi'nde milletvekilliği için adaylığını koymuş ve İstanbul'un işçi bölgelerinden oldukça oy kazanmıştır.

1935 yılında TKP MK'nin kararı üzerine 'Projektör' dergisini çıkarmıştır. Bir süre sonra hükümet tarafından yasaklandığı için, derginin hayatı kısa sürmüştür.

Türk hükümeti onun yazılarının basında yer almasına izin vermediği için çeviri işleriyle meşgul olmaya başlamış, Marx'ın, Lenin'in, Stalin'in eserlerini ve Sovyet Anayasası'nı Türkçeye çevirmiştir.

TKP MK'nin kararıyla birkaç kez yeni bir dergi çıkarmayı denemiş, ancak Türk hükümeti yeni dergiye izin vermediğinden, bu başarısız olmuştur. O [Sabiha Sertel], 'Tan' gazetesinin sayfalarında yazılar yayımlamıştır.

1937 yılında TKP MK'nin kararıyla 'Tan' gazetesi muhabiri sıfatıyla Fransa'ya gitmiş, oradan da ABD'ye geçmiştir. Bu geziyle bağlantılı olarak TKP için özel görevler yapmıştır. Üç ay sonra tekrar Türkiye'ye dönmüştür. Fransa ve ABD'de kaldığı sürece 'Tan' gazetesine İspanya'daki olaylara ışık tutan düzenli haber ve yazılar göndermiştir.

Partinin talimatı üzerine yeniden bir gazete çıkarmayı denemiş, ancak hükümet izin vermediği için, bunu başaramamıştır.

Komünist olarak bilindiğinden hükümet Sabiha Sertel'in yazılarının Türk basınında yayımlanmasını sürekli engellemiştir.

Sabiha Sertel, Türkiye'de işçiler ve aydınlar arasında iyi bilinmektedir. 1932 veya 1933 yılında Atatürk'e karşı 'Şef Nedir' başlıklı yazısından ötürü hakkında dava açılmış, ancak beraat etmiştir. Bu sebeple çok ünlü olmuştur. Dürüst ve TKP'nin davasına sadık biri olarak bilinmektedir.

Kocası Mustafa Zekeriya Sertel, Tan gazetesi yazarı ve sahibi ilerici bir gazetecidir.

Kızı 25 yaşlarındadır. ABD'de okumuş ve ABD komsomol [komünist gençlik örgütü] teşkilatına girmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra bir Amerikan muhabiriyle evlenmiştir.

TKP yönetimi ona [Amerikalı kocasına] belirli bir kuşkuyla yaklaşmaktadır. O, [Sertel'in kızı] gazetecidir, "Tan" gazetesinde yazılar yayımlamıştır. Her şeyden önce Sovyet kadınları, Kızıl Ordu vb. konuları işlemiştir.

İmza /BELOV/

6 Ocak 1943"

Rusça aslından Rüstem Aziz'in çevirdiği belge için bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 23, yaprak 2 ve 2 arkası. Sertel hakkında daha sonraki yıllarda tutulan iki ayrı bilgi notu ise şu şekildedir:

"Çok gizli.

Savçenko yoldaşın 8/IX-51 tarih 13/20157 nolu Bildiriminden

(Girdi OP 8670 / 8/IX-51)

Ö Z E T

SABİHA SERTEL 1897 Selânik doğumludur, milliyeti Türk-tür, Türkiye uyrukludur, Türkiye Komünist Partisi üyesidir. Selânik'te lise öğrenimini bitirdikten sonra Sabiha Sertel ABD'ye gitmiş ve Columbia Üniversitesi'nin gazetecilik fakültesini bitirmiştir. Yine Columbia Üniversitesi'nde okuyan 1890 doğumlu Zekeriya Sertel ile orada evlenmiştir. Sabiha Sertel (anadili Türkçeden başka) İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Marksizm-Leninizmin klasikleri üzerinde çok çalışmaktadır. Marx, Lenin ve Stalin'in birçok eserini ve SSCB Anayasası'nı Türkçeye çevirmiştir.

1937 yılında Türk gazetelerinden Tan gazetesinin muhabiri sıfatıyla defalarca Fransa'ya ve ABD'ne gitmiştir.

İlerici Tan gazetesi matbaası polis tarafından tarumar edildikten sonra, Aralık 1945'te Sabiha Sertel ve kocası tutuklanmıştır. Mart 1946'da 1 yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır. Yaptıkları savunmalarında Türk hükümetini demokrat kişileri kovuşturmak ve ülkede faşist yöntemler uygulamakla suçlamışlardır.

Eylül 1950'de Sabiha Sertel kocası ve küçük kızıyla birlikte büyük kızı Sevim'in yanına, İtalya'ya gitmişlerdir. Sevim ABD'de okumuş, yine orada Türkiye, Bulgaristan ve İtalya'da muhabirlik yapan Associated Press ajansı muhabiri Amerikalı Frank O'Brian'la evlenmiştir.

1951 yılı başında Sabiha Sertel kocasıyla birlikte Paris'te yaşamış, Haziran veya Temmuz ayında kendisi Çekoslovakya'ya, kocası ise Türkiye'ye gitmiştir.

Aslına uygundur!

RKP(b) MK Raporlar Bölümü Destekçisi

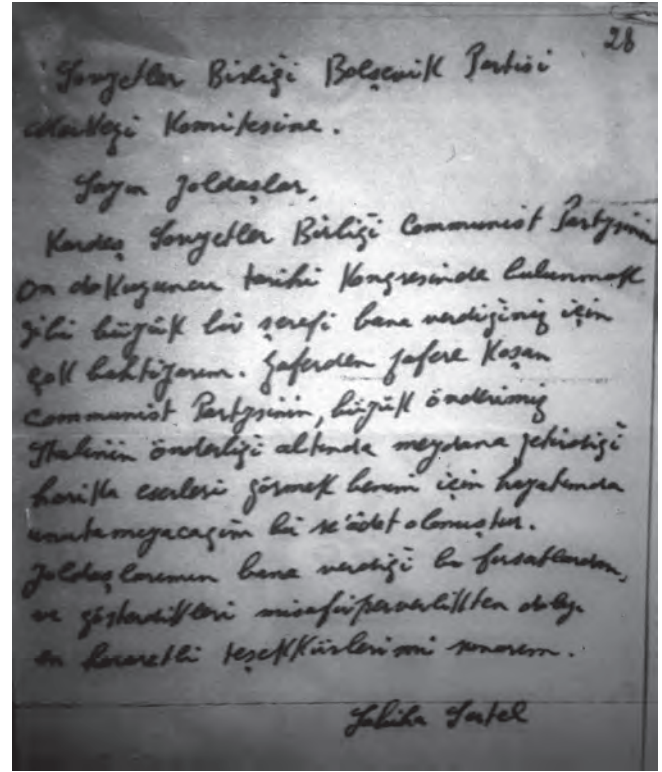
İmza (Varakina)

6 Ekim 1951." Bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 23, yaprak 27.

"SABİHA SERTEL - 1933'ten beri komünist partisi üyesidir. Mesleği gazeteciliktir. Komünist partisinin yayımcılık işlerine faal olarak katılmıştır. Türkiye'deki gerici rejime karşı yazılarından dolayı ve SSCB ile dostça ilişkiler kurmak gerektiğini propaganda ettiği için adli kovuşturmayla uğramış ve bu yüzden 1950 yılında Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Hâlihazırda Budapeşte'de yaşamakta, radyoda Türkiye'ye yönelik yorumlar yapmakta ve Türkçe çıkan 'Barış Yolu' dergisinin basılmasına katılmaktadır.

Sabiha Sertel Marx'ın, Lenin'in ve Stalin'in birçok eserini Türkçeye çevirmiştir.

Ekim 1952'de RKP(b)'nin Moskova'daki XIX. Kongresi'nde hazır bulunmuştur." Bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 23, yaprak 28a. Bu iki belge de Rüstem Aziz tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Sabiha Sertel'in SBKP Merkez Komitesi'ne mektubu. (Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi (RGASPI) fond 17, liste 137, dosya 958, yaprak 28)

Merkez Komitesi'ne bir mektup göndermiştir. Sabiha Sertel'in aşağıdaki el yazısı Türkçe mektubu Sovyet makamları tarafından 17 Kasım 1952 tarihinde alınmış ve aynı gün Rusçaya çevrilerek bir üst yazıyla SBKP Merkez Komitesi Sekreteri M. A. Suslov'a (1902-1982) iletilmiştir⁷.

Mektubun Türkçe aslı SBKP'nin Merkez Arşivi'ni de kapsayan Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPI) fond 17, liste 137, dosya 958, yaprak 28 numaralarıyla kayıt altındadır ve ilk kez yayımlanmaktadır:

"Sovyetler Birliği Bolşevik Partisi Merkezi Komite-sine.

Sayın yoldaşlar,

Kardeş Sovyetler Birliği Communist Partisinin on dokuzuncu tarihi kongresinde bulunmak gibi büyük bir şerefi bana verdiğiniz için çok bahtiyarım. Zaferden zafere koşan Communist Partisinin, büyük önderimiz Stalin'in önderliği altında meydana getirdiği harika eserleri görmek benim için hayatımda unutamayacağım bir se'âdet olmuştur. Yoldaşlarımdan bana verdiği bu fırsatlardan ve gösterdikleri misafirperverlikten dolayı en hararetli teşekkürlerimi sunarım.

Sabiha Sertel"⁸

7) SBKP MK Yabancı Komünist Partilerle İlişkiler Komisyonu Başkanı V. Grigoryan'ın M. A. Suslov'a üst yazısı ve mektubun Rusça çevirisi için bkz. RGASPI fond 17, liste 137, dosya 958, yaprak 26, 27.

8) RGASPI fond 17, liste 137, dosya 958, yaprak 28.

Sabiha ve Zekeriya Sertel. (Sertel Ailesi. Selanik'ten Sılaya: Tan Baskını'nın 70. Yılında Sergi, 4 Aralık 2015, İstanbul)

Zekeriya Sertel'in Nâzım Hikmet'e mektubu

Nâzım Hikmet ise o günlerde Moskova'da olmadığından Kongre'ye katılamamıştır. Türk şair, aynı tarihlere denk gelen Asya ve Pasifik Okyanusu Ülkeleri Barış Kongresi'nde bulunmak üzere Pekin'e gitmiştir. Sabiha Sertel Moskova'da onu bulamayınca eşi Zekeriya Sertel⁹, Nâzım'a 13 Ekim 1952 tarihli

9) Sovyet yetkilileri, parti üyesi olmayan Zekeriya Sertel'le ilgili de farklı yıllarda biyografik bilgi notları tutmuşlardır. Tarihsiz bir bilgi notunda "ilerici, demokrat, Komünist Partisi'ne sempatiyle yaklaşan, Sovyetler Birliği'yle yakın dostluk taraftarı" biri olarak nitelenirken, hükümet karşıtı faaliyetlerinden dolayı birkaç kez tutuklandığı ve hapishane komünistlerle ilişki içinde bulunduğu da belirtilmiştir. 6 Ekim 1951 tarihli, "Çok Gizli" ibareli başka bir bilgi notunda da zamanında çok sayıda taşınır ve taşınmaz mal varlığını elinde bulundurduğu, tipik bir burjuva ve ilkesiz bir liberal olarak tanımlandığı, görüşlerini rahatına ve kişisel çıkarlarına göre değiştirdiği ifade edilmiştir. 22 Kasım 1962 tarihli başka bir belgede de Türk komünistleri tarafından Türk gericiliğine, faşizme ve emperyalizme karşı yorulmak bilmeyen ve sağlam bir savaşçı, Sovyetler Birliği'nin samimi bir dostu olarak karakterize edildiği yazılmıştır. SBKP Arşivi'ndeki Zekeriya Sertel şahsi dosyasında bulunan ilgili belgeler için bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 48, yaprak 24, 29, 37. TKP üyesi ve Nâzım Hikmet'in arkadaşı da olan Anjel Açıkgoz, seneler sonra verdiği röportajda Zekeriya Sertel için "Burjuvaydı. Dürüst adamdı ama komünist değildi ve hatta biraz antikomünistti" demektedir. Bkz. M. Melih Güneş, Suyun Şavkı: Leipzig'de Bir Aile ve Nâzım Hikmet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2017, s.117.

Mari İhmalyan, Veli Gündüz, Anjel Açıkgoz, Zekeriya Sertel, Nâzım Hikmet ve Jak İhmalyan, Varşova, 1955. (M. Melih Güneş, Suyun Şavkı: Leipzig'de Bir Aile ve Nâzım Hikmet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2017, s.146)

bir mektup gönderir:

"Üstat. Yahu biz seni Moskova'da bulacağız diye sevinirken sen nerelere kaçtın. Bizim hatun şimdi Moskova'da. Seni görüp birçok meseleleri halledecek diye seviniyorduk. Fakat bu vaziyette görüşmeniz biraz şüpheli. Onun için ben de her ihtimale karşı şu mektubu yazıyorum. Son günlerde Stare'den¹⁰ alarm mektupları alıyorum. Ben şahsen hakiki durumu bilmiyorum. O sana yazmış, ben de bir mektubumda buna temas etmiştim. Amma bizim hatun herhalde yazı ile anlatmış olsa gerektir. Çocuk pek sıkışmış vaziyette. Benim burada itibarımı iade edecek bir şeyler yapılması lazım, deyip duruyor. Ne yapılacaksa acele yapılsın, yoksa işini kaybetmesi tehlikesi var galiba. Eğer benim anladığım doğru ise bu mesele o delikanlı ile görüşmesi meselesidir. Bu bizim muhaberemiz için zaruri bir şey. Yahut başka bir yol bulunsun. Her halde aklımın erdiği iş değil. Sen biliyorsan icabını yapıver vesselam. Yahu buralara ne vakit teşrif edeceksin? Sen her iki ayda bir gelirim diye söz vermişsin. Herkes dört gözle seni bekliyor. Herhalde Viyana'ya giderken buradan geçersin artık. Ha, şunu da aklımda iken söyleyeyim. Eğer bizim kızın işini orada halledemezsen, buraya gelmesini temin et. Burada onun yardımına şiddetle ihtiyaç var. Buradakiler böyle bir tekliften çok memnun olurlar. Çünkü pertavsızla¹¹ adam arıyorlar.

Gözlerinden öperim. Memleketten hiçbir haber alamıyoruz. Onun için sana verecek haberim yok. Selam"¹²

10) Sabiha-Zekeriya Sertel'in kızı Yıldız Sertel'in takma adı. (TÜSTAV TKP Arşivi, 18/9/1953 tarihli ve 953-17 Sayılı Son Tahkikat Kararı ve İddianame, Teksir, s. 51.)

11) Büyüteç

12) Mektubun Türkçe aslı için bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (II), yaprak 79. Rusça çevirisi için bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (II), yaprak 78.

Nâzım'ın kongre konuşması

Nâzım'ın Pekin'de özel davetli olarak katıldığı Asya ve Pasifik Okyanusu Ülkeleri Barış Kongresi, 2-12 Ekim 1952 tarihleri arasında gerçekleşir. 37 ülkeden 367 delege kongrede hazır bulunmuştur¹³. Nâzım, Kongre'nin 22 Eylül'de yapılan Hazırlık Komitesi toplantısına da katılmıştır.¹⁴ Türk şair, 6 Ekim günü Kongre'nin sabah oturumunda ilk konuşmacı olarak kürsüye çıkacaktır. Nâzım, yüzde 60'ının okuma-yazma bilmediği ve bir coğrafya kitabına bile sahip olmayan Türk halkının Kore'nin adını ilk kez savaşla birlikte duyduğunu belirterek başlar konuşmasına:

Nâzım Hikmet, Pekin Konferansı'nın kapanış töreninde konuşma yaparken.

"Türk halkının evlatlarını Amerikan askeri üniforması giymeye zorladılar ve onları katile dönüştürmek için geçilmez dağların ve engin denizlerin arasından Kore'ye ölüme gönderdiler.

Türk halkı, Kore'de ölen evlatlarına ağlıyor ve onların katillere dönüşmesi düşüncesiyle içlerini yakan bir utanç duyuyor. Türkiye ve diğer ülkelerin örneğinde yeryüzünde kendini güvende hissedebilen, sadece şimdiye kadar savaş görmemesi ya da savaş alanından uzakta bulunması sebebiyle barış hareketine katılmama lüksü bulunan tek bir halkın ol-

madığını görüyoruz. Bunun tersi her türlü düşünce, tüm dünyanın halklarına ve bizzat insanın kendisine ihanet olurdu."

Nâzım, bu sözlerinin ardından dünyayı elmaya benzetir ve kurdun elmanın bir yerinde yuva yapmasıyla her yanını sarabileceğinin altını çizer. Dünya, her halka mutluluk, özgürlük, milli bağımsızlık ve kardeşlik verecek kadar büyüktür. Ancak Nâzım, dünyanın artık küçüldüğünü, savaş yangınının komşu evin çatısına kolay bir şekilde sıçrayabileceğini ve barış taraftarlarının bunu halklarına anlatmakla yükümlü olduğunu da ifade eder.

Türk şair, konuşmasına Türk hükümetini sert bir şekilde eleştirerek devam edecektir:

"Satılık Türk hükümeti, Türk birliklerini Kore'ye gönderme kararı aldığı zaman Türkiye'deki barış taraftarları bunun vatana ihanet ve milli bağımsızlığa ve barışa karşı suç olduğunu belirttiler. Hükümet, başlarında sosyoloji profesörü Bayan Behice Boran'ın bulunduğu barış hareketinin bütün yöneticilerini tutukladı. 15 yıl hapis cezasına çarptırıldılar, ancak daha sonra kamuoyunun baskısıyla bu ceza üç yıla indirildi.

Şu an 1300'den fazla yurtsever ve barış taraftarı Türk hapishanelerinde çile çekiyor. Ancak yurtseverlere ve barış taraftarlarına yönelik baskılar, tehditler ve idam cezası talepleri Türk halkını ve onun savaşçılarını korkutmadı."

Nâzım Hikmet ve Çinli devrimci şair Aimei Xiao (Siyau), Pekin, Ekim 1952. (G. Kolesnikova, *Sem Let s Nazimom Hikmetom*, İPM UrO RAN, İjevsk, 1999, s.305)

Nâzım Hikmet, Marshall Planı'nın milli sanayiye ve zanaatkarları çökerttiğini vurgularken işsizliğin ve hayat pahalılığının korkunç bir tempoda arttığının altını çizmiştir. İstanbul Ticaret Odası'nın verdiği rakamlara göre beş kişilik bir ailenin aylık asgari masrafı 480 lirayken, bir işçi ayda ortalama 45 lira kazanmaktadır. Bir köylünün aylık değil, yıllık ortalama kazancı ise 100 liradır. Nâzım, Ankara'da Meclis'te milletvekillerinin bazı bölgelerdeki köylülerinin hayvan gibi otla beslendiğini itiraf etmek zorunda kaldıklarını da söylemiş ve Türk halkının

13) Kongre'de kabul edilen karar ve bildiriler için bkz.

"Yedinstvo Narodov Stran Azii i Tihogo Okeana v Borbe za Mir: Obraşenie Kongressa Storonnikov Mira Stran Azii i Tihogo Okeana K Organizatsii Obyedinennih Natsiy", Pravda, No. 289 (12491), 15 Ekim 1952, s.10; "Materialı Kongressa Storonnikov Mira Stran Azii i Tihogo Okeana", Pravda, No. 290 (12492), 16 Ekim 1952, s.4; "Materialı Kongressa Storonnikov Mira Stran Azii i Tihogo Okeana", Pravda, No. 292 (12494), 16 Ekim 1952, s.4.

14) Kongre Hazırlık Komitesi'nin 21 Eylül 1952 tarihli bildirim yazısı için bkz. Rusya Edebiyat Sanat Devlet Arşivi (RGALİ) fond 2250, liste 1, dosya 300, yaprak 3.

Nâzım Hikmet, Pekin Konferansı'nda. (En arka sırada sağdaki kolonun solunda) (G. Kolesnikova, age, s.334)

yüzde 70'inin verem olduğunu da eklemiştir.

Nâzım, daha sonra Marshall Planı sonucunda bu hale gelen Türkiye'nin hainlerin eliyle Amerikan emperyalizminin askeri üssüne çevrildiğini vurgulamıştır. Nâzım'ın ifadesiyle devlet bütçesinin yüzde 75'i askeri harcamalara gitmektedir. Bir zamanlar SSCB'nin maddi ve manevi desteğiyle emperyalistleri denize dökken Türkiye, yeniden Amerikalı emperyalistlerin sömürgesi haline gelmiştir. Nâzım, sözlerini şöyle sürdürecektir:

"İşte bu yüzden barış mücadelemiz, en sıkı biçimde milli bağımsızlık mücadelesiyle bağlıdır. İskenderun Limanı'nda Türk işçileri, Amerikan askeri malzemelerinin karaya indirilmesini protesto etmek için greve gittiler. Onlar, aynı anda barış ve milli bağımsızlık için mücadele ettiklerini biliyorlardı. Kore'ye gitmek istemeyen Türk köylüleri, askerden kaçıyor, dağlara çıkıyor ve gerilla oluyor, ayrıca barış ve milli bağımsızlık için mücadele ettiklerini biliyorlar. 1952 yılında İzmir Limanı'nda Kore'ye gönderilmek için görevlendirilmiş bir askeri birlik, ayaklanma başlattı. Bu birliğin askerleri, barış ve milli bağımsızlık için mücadele ettiklerini biliyorlardı.

Türk halkı, barışın arkasında sadece diğer ülkelerin iç işlerine karışmayan, onların milli bağımsızlığını ezmeyen ve diğer ülkeleri sömürgesi yapmak istemeyen devletlerin durduğunu anlıyor. İşte bu yüzden Türk halkı, Sovyetler Birliği'ni dünya barışının en sağlam kalesi olarak görüyor.

Türk halkı, geçmişte sömürge ya da yarı sömürge olan ve bugün gerçek özgürlüğü ve milli bağımsızlığı elde etmiş devletlerin de barışın arkasında durduğunu biliyor. İşte bu yüzden Türk halkı, Çin Halk Cumhuriyeti'ni barış savaşçıları için umut kaynağı sayıyor.

Türk halkı, Afrika, Yakın ve Ortadoğu halklarının, Asya ve Pasifik Okyanusu ülkelerinin milli bağımsızlığı için savaşırken, aynı zamanda barışı da savunduğunu biliyor. İşte bu yüzden Türk halkı, kardeşlerinin Tunus'ta, Cezayir'de, Kara Afrika'da, Mısır'da, Suriye'de, İran'da, Irak'ta, Lübnan'da, İsrail'de, Latin Amerika'da, Malaya'da [bugünkü Ma-

lezya], Burma'da [bugünkü Myanmar], Vietnam'da, Japonya'da ve kahraman Kore'deki bağımsızlık mücadelesini dünya barışı mücadelesinin en parlak örneği olarak görüyor."

"Renmin Wenxue" (Halk Edebiyatı) dergisinde çıkan "Devrimci Türk Şairi Hikmet" başlıklı yazının ilk sayfası. (Renmin Wenxue, No. 4, Nisan 1951, s.75)

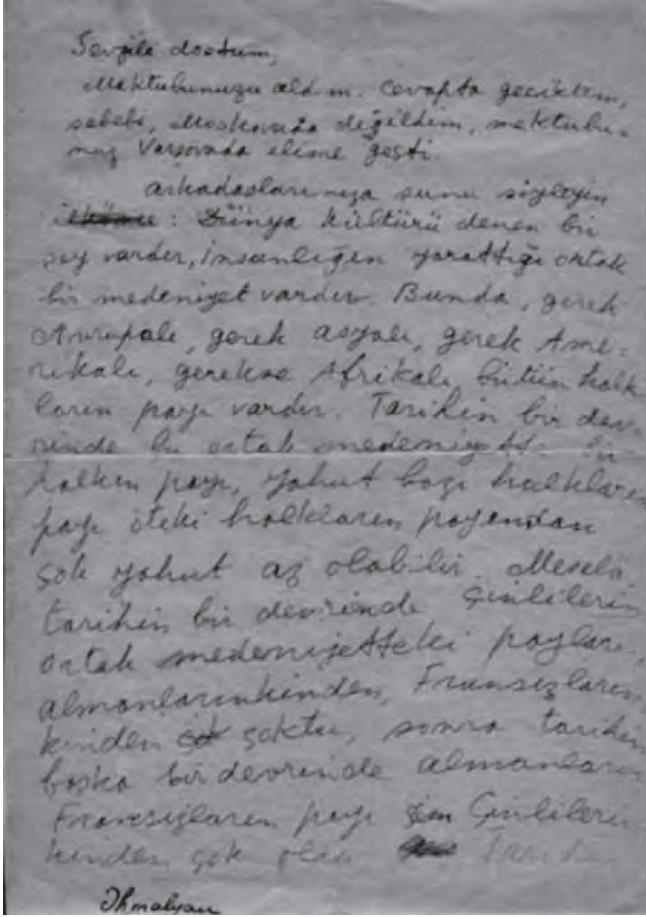
Büyük Türk şairi, devamında konferansı barış ve dostluk bahçesi olarak gördüğünü, bu bahçede farklı çeşit ve renkte çiçekler açtığını ve tüm yeryüzünün de bu bahçe gibi olacağını belirtmiştir. Nâzım Hikmet, konuşmasının sonunda katılımcıları milli bağımsızlık ve barış mücadelesinde hayatlarını kaybedenler için saygı duruşuna davet etmiştir. Ardından bütün delegeler, ayağa kalkıp bir dakika boyunca hayatlarını bu uğurda feda edenler için saygı duruşunda bulunmuşlardır¹⁵.

Kongrenin son günü Asya ve Pasifik Okyanusu Ülkeleri Barış İletişim Komitesi de kurulmuştur. Nâzım da bu komiteye Pablo Neruda, Paul Robeson, Go Mo-jo gibi isimlerle birlikte seçilmiştir¹⁶.

Nâzım'ı en çok ne etkiledi?

15) Nâzım Hikmet'in konuşması için bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (II), yaprak 80-82; G. Kolesnikova, Sem Let s Nazımom Hikmetom, İPM UrO RAN, İjevsk, 1999, s.228-231. Sovyet haber ajansı TASS ve Pravda gazetesinin ilgili haberleri için bkz. RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (II), yaprak 83; "Na Kongresse Storonnikov Mira Stran Azii i Tihogo Okeana", Pravda, No. 281 (12483), 7 Ekim 1952, s.8. Dünya Barış Konseyi üyesi Avusturyalı hukukçu Heinrich Brandweiner (1910-1997), Pekin'deki kongreye dair izlenimlerini kaleme alırken Nâzım'ın konuşmasının son cümlelerinin unutulmaz olduğunu belirtip o bölümleri okuyucularla paylaşmıştır. Bkz. Heinrich Brandweiner, "Razmişleniya Posle Kongressa v Pekine", Literatur-naya Gazeta, No. 129 (3002), 23 Ekim 1952, s.4.

16) "Sostav Komiteta Svyazi Storonnikov Mira Stran Azii i Tihogo Okeana", Pravda, No. 288 (12490), 14 Ekim 1952, s.8.

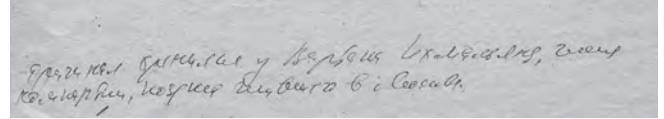

Nâzım'ın Çin'e mektubunun ilk sayfası. ("Hasretle" – Nâzım Hikmet Mektupları, Hazırlayan: M. Melih Güneş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.88)

Nâzım Hikmet, Pekin Konferansı'ndan neredeyse tam bir sene sonra "Moskovskaya Pravda" gazetesine verdiği mülakatta uzun uzun Çin ziyaretinden de bahsedecektir. Nâzım, bayramını kutlayan Pekin'i ve yeni Çin'in harika insanlarını her zaman hatırladığını vurgular. Türk şaire göre hiçbir gazete röportajının, hiçbir sinema karesinin ve hiçbir radyo haberinin Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkentinde o günlerde yaşananları tam anlamıyla yansıtmaması mümkün değildir.

Pekin Konferansı'nda birçok delegeyle tanıştığını ve çok sayıda ilginç konuşma dinlediğini ifade eden Nâzım, ama en çok kendisini karşılıklı anlayışın şaşırttığının altını çizer. Pekin Konferansı'na sadece farklı milliyet ve ırklardan insanlar gelmemiş, orada ayrıca Katoliklerden Protestanlara, Budistlerden Müslümanlara tüm inançlar temsil edilmiş, farklılıkların ötesinde zıt dünya görüşlerinden insanlar buluşmuştur. Ancak bu ayrımlar, adım adım arka plana geçmiştir.

Konferansın ilk başında delegelerdeki çekingenlik de birkaç gün içinde yerini samimi ilişkilere bırakmıştır. Fransız sosyalisti Çinli sendikacıyla, İngiliz din adamını Vietnamlı komünistle sohbet ederken görmek mümkündür. Nâzım, Pekin'de farklı millî kostümler içindeki yüzlerce insanın meşale ve havai fişeklerin aydınlattığı büyük bir alanda el ele

Vera Tulyakova Hikmet'in özel arşivinde bulunan Nâzım'ın mektubunun sayfalarının arkasına el yazısıyla düştüğü not: "Orijinali, Komünist Partisi üyesi, daha sonra Moskovada yaşamış olan Vartan İhmalyan'da saklı kalmıştır."

vererek halka oluşturup dans ettiklerine de şahit olmuştur. Farklı milletlerden insanlar, kendi ana-dillerinde barış ve dostluk şarkıları söylemişlerdir. Nâzım'ın ifadesiyle bu, ruh birliğinin ve kardeş dayanışmasının doruğu olmuştur.

Türk şair, röportajında Pekin'e doğal olarak önyargılarıyla gelen kişilerin de olduğunu, ancak olguların onları ikna ettiğini belirtir. Nâzım, bu gözlemini bir örnekle sürdürür. Koreli askerler kürsüye çıktıklarında salonda bulunan herkes hep birden ayağa kalkarak Kore halkının kahraman temsilcilerini selamlamışlardır. Sadece konferansta gözlemci olarak bulunan Kanadalı bir gazeteci alaycı bir ifadeyle oturmaya devam etmiştir. Nâzım, sonrasında onunla konuşmuş ve onunla konferans delegeleri arasında karşılıklı anlayışa ulaşılmasını mümkün görmediğini anlamıştır. Diğer taraftan gazeteci, konferansın komünist amaçlarla toplandığı düşüncesindedir.

Ancak kısa bir süre sonra Kanadalı gözlemcinin bu şüpheleri ortadan kalkacaktır. Konferansta millî bağımsızlık üzerine bir karar metni kabul edileceği zaman Avustralyalı bir din adamı bu karara katılmamıştır. Ancak tek aleyhte oy kullananın Avustralyalı delege olmasına rağmen bir komisyon toplanmış ve onun da kabul edebileceği bir metin hazırlanmıştır. Bu durum, Kanadalı gazeteciye oldukça etkilemiş ve o, konferansta bulunan farklı görüşteki insanların istedikleri takdirde ortak bir noktada buluşabileceklerini anlamıştır. Ayrıca farklı görüşten insanların kendi fikirlerini kürsüden özgürce savunduklarını ve delegelerin barış ve karşılıklı anlayış konusundaki çabalarının samimi ve kararlı olduğunu gözleriyle görmüştür¹⁷.

Pekin Kongresi Nâzım'ın şiirinde

Nâzım, kongre günlerini Stalin'in ölümü (5 Mart 1953) üzerine yazdığı "Hatırlıyorum..." şiirinde ise şöyle anacaktır:

"(...)

Kısa bir süre önce de

17) "Pravda Puteşestvuet Bez Viz: Beseda s Laureatom Meydunarodnoy Premii Mira Nazımom Hikmetom", Moskovskaya Pravda, No. 235 (10222), 4 Ekim 1953, s.3. İlgili bölümde Nâzım'ın röportajının kısaltılmamış ham daktilo metninden de yararlanılmıştır. Bkz. Rusya Edebiyat Sanat Devlet Arşivi (RGALİ) fond 2250, liste 1, dosya 142, yaprak 1-7.

Pekin'deyken,
biz, kongre delegeleri,
gördük
onun son fotoğrafını
XIX. Kongre'nin kürsüsünde.
Duruyordu yanımda –
kolsuz Koreli bir asker,
Fransız bir dizgici
ve Hintli bir şair.
Dedim ki:
'Babamız genç!'
'Gördüm onu Moskova'da, - dedi Fransız, -
delikanlı gibi çıkıyordu merdivenleri!'
Ardından mahcup bir şekilde dedi ki
genç Koreli asker:
'O,
insanlığın hayali.
Hayal dediğin
yaşlanır mı hiç?'
Hintliye dedi ki:
'O, komünizm gibi
ülkesinin çoktandır yol aldığı;
ve komünizm
sonsuz hayattır,
sonsuz gençliktir,
sonsuz bahardır.'"¹⁸

Devrimin yıldönümü töreni

Nâzım ve delegeler, Kongre başlamadan bir gün önce 1 Ekim'de Mao Zedung'un da yer aldığı Çin Devrimi'nin 3. yıldönümü törenlerine de katılmıştır. Nâzım, Tiananmen Meydanı'nda yapılan töreni kürsüden izlemiştir¹⁹. Şair, o güne dair Pekin'de "1.10.52 ve Bolşevik İvan" başlığı altında şu dizeleri yazacaktır:

"Pırıl pırıl insan aktı Tyan-Min meydanından.
En çorak topraklar bu nehirle bereketlenir.
Bayramı muhabbetle seyretti Mao'nun yanından
kışlık sarayın ilk şehidi bolşevik İvan"²⁰.

18) Şiirin tamamı için bkz. Mehmet Perinçek, "Stalin'in Cenaze Törenine DP Hükümeti Heyeti: Ölümünün 65. Yılı", Toplumsal Tarih, No. 291, Mart 2018, s.54.

19) Rady Fış, Nâzım Hikmet, "Molodaya Gvardiya", Moskva, 1968, s.275.

20) Nâzım'ın bu şiiri ilk kez Pekin'den döndükten hemen sonra Rusça olarak "Komsomolskaya Pravda" gazetesinde yayımlanır. Ardından 1953 Moskova baskısı "Seçme Eserler"de yer alacaktır. Türkçe olarak ise ilk kez 1954 Sofya baskısı "Seçilmiş Şiirler" kitabında çıkar. Bu şiirin Ekber Babayev'in Türk şairin ölümünden sonra yayına hazırladığı "Nâzım Hikmet-Bütün Eserler"inde ve Türkiye'deki basımlarında diğerlerinden farklı olarak "Mao" yerine "Sun Yat Sen" ifadesi kullanılmış, "muhabbetle" kelimesine de yer verilmemiştir. Bkz. Nâzım Hikmet, "1.X-52 g. i Bolşevik İvan", Komsomolskaya Pravda, No. 264 (8436), 6 Kasım 1952, s.4; Nâzım Hikmet, İzbrannoe, İzdatelstvo İnostrannoy Literaturı, Moskva, 1953, s.251; Nâzım Hikmet, Seçilmiş

Nâzım Pekin'de, Ekim 1952. (Rusya Edebiyat Sanat Devlet Arşivi (RGALİ) fond 2250, liste 1, dosya 503, yaprak 1)

Nâzım'ın "Mektup" şiirinin ilk dizeleri de o günü anlatmaktadır:

"Bugün Çarşamba, Kasımın biri.
Bugün beş bin yıllık Çin bastı dört yaşına.
Pekinde geçilmiyor türkü sesinden.
Yollara döküldü millet
yediden yetmişine,
hepsi de mavi işbaşı elbiseli.
Pekinde fağfur kulelerde güneş
kırmızı sütunlarında ak güvercinler"²¹.

Zaten Nâzım'ın Çin Devrimi'ne ilgisi yeni değildir. Bursa'da hapisanede yattığı dönemde Uzak Asya'daki bu devrimi "Çin Halk Orduları Bir Gün Beni De Kurtardı" (1949) başlıklı şiiriyle karşılamıştır²². Çin Devrimi, ona ilham, umut ve güç vermiş, hapisanede içinde bulunduğu sıkıntılı ruh halinden kurtulmasını sağlamıştır. 1920'li yıllardan beri devrimci Çin'i görmek Nâzım'ın hayalidir²³. 1951 yı-

Şiirler, "Narodna Prosveta" Devlet Neşriyatevi, Sofya, 1954, s.80; Nâzım Hikmet, Bütün Eserleri, c.2, Yayına Hazırlayan: Ekber Babayev, Sofya, s.15; Nâzım Hikmet, Bütün Şiirleri, 4. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s.1505.

21) Nâzım Hikmet, Bütün Şiirleri, s.1508.

22) Nâzım Hikmet, Seçilmiş Şiirler, "Narodna Prosveta" Devlet Neşriyatevi, Sofya, 1954, s.79. Nâzım'ın bu şiirinin başlığı, Türkiye baskılarında aynı yukarıda dikkat çektiğimiz "Mao"nun "Sun Yat Sen"e dönüşmesi gibi "Bir Nehre Atılan Cenaze"ye çevrilmiştir. Bu değişiklik, şiirin anlamını da tamamen değiştirmektedir. Bkz. Nâzım Hikmet, Bütün Şiirleri, s.932.

23) Rady Fış, Razum Serdtsa: Lirik Nazıma Hikmeta, İzdatelstvo "Hudojestvennaya Literatura", Moskova, 1977, s.113; Rady Fış, "Slujenie İstine Nesovmestimo so Slujeniem Vlasti", Voprosı Literaturı, No. 2, Mart 2000, s.228.

lında “Sen Çin’sin/ben – Mao Çe Tung’un ordusu.” dizelerini yazmıştır²⁴. Yeni devrimci Çin de hapsede yıllarında Nâzım’a kayıtsız kalmamıştır. Ülkenin yayın organları bu durumu protesto eden, Türk şairden haberler veren yayınlar yapmış, şiirlerinin çevirilerini basmıştır²⁵.

Kore Savaşı esir kampında

Kongre katılımcılarının önde gelenleri, Çin-Kore sınırındaki Türk savaş esirlerinin de kaldığı kamp da götürülmüşlerdir²⁶. Türk savaş esirleriyle karşılaşan Nâzım, hem barış kongresindeki yoğun Kore Savaşı gündeminin hem de kampın etkisiyle Pekin’de “Mektup” şiirini yazacaktır:

“(...)

Nâzım’ın Çin’den getirdiği halk sanatı örneklerinden. (Galina Kolesnikova’nın hayatının son yıllarını yaşadığı Rusya’nın Votkinsk şehrindeki evi) (Fotoğraf: M. Melih Güneş)

24) Bkz. Nâzım Hikmet, Bütün Şiirleri, s.1493.

25) Özellikle 25 Ekim 1949 tarihinde Çin Yazarlar Birliği’nin yayın organı olarak çıkmaya başlayan, Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilk kültür dergisi “Renmin Wenxue” (Halk Edebiyatı) bunların başında gelmektedir. “Devrimci Türk Şairi Hikmet”, “Gerici Türk Hükümetini Halk Şairi Hikmet’e Zulüm Ettiği İçin Protesto Ediyoruz”, “Yiğit Türk Şairini Serbest Bırakın”, “Hikmet Artık Özgür”, “Devrimci Türk Şairi Hikmet’in Üç Şiiri” gibi başlıklara imza atan derginin ilgili sayıları için bkz. Renmin Wenxue, No. 4 Nisan 1950, s.47, 62; No. 7, Temmuz 1950, s.48-49; No. 9, Eylül 1950, s.11; No. 4, Nisan 1951, s.66-68, 75-79.

26) Soner Yalçın, “Nâzım Hikmet’in Bilinmeyen Ziyareti”, Hürriyet, 27 Ocak 2008.

Ve onların en ucuz ölüm âleti sendin, Ahmet,
vebalı farelerinden de ucuz.
Korede yağmur mu yağıyor?
Dinecek.
Ya defolup gideceksiniz,
ya denize dökecekler sizi.
Ne halt edeyim? deme Ahmet,
teslim ol.

Hâneni,
köyünü,
memleketini seviyorsan şu kadarcık,
teslim ol.
Hâneni,
köyünü,
memleketini,
seni celebe satanlara
söylenecek bir çift sözün varsa Ahmet,
teslim ol.

Yitirmedinse insanlığını
çoluk çocuk naşıyla dolu bir çukurda
teslim ol.
Biz Türkler yiğitizdir.
Yiğitliğin zerresi kaldıysa sende,
teslim ol.
Teslim ol ananın başı için,
teslim ol Türk halkı adına
Ahmet, kardeşim,
kardeşlerine teslim ol.²⁷

Nâzım’ın bu şiiri, bildiri olarak hazırlanıp Kore’de Türk askerlerinin bulunduğu bölgeye uçaklarla atılmıştır²⁸.

Çin kültür-sanatıyla tanışma

Nâzım, Çin’deyken kongre programı dışında kültür-sanat etkinliklerine de katılmış, Çinli aydınlarla da buluşmuştur. Bunların en önemlileri arasında ise 1920’lerin başında Moskova’da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi’nde (KUTV) birlikte okudukları, eserlerinde birçok kez ismini andığı Çinli devrimci şair Aimei Xiao (Siyau) (1896-1983) gelmektedir²⁹. Nâzım, ziyaret ettiği yaşlı bir Çinli ressamın

27) Şiirin tamamı için bkz. Nâzım Hikmet, Bütün Şiirleri, s.1508-1513.

28) Altınur Kılıç, Kılıç’tan Kılıç’a: Bir Dönemin Tanıklığı, Remzi Kitabevi, İstanbul, Nisan 2005, s.174; G. Kolesnikova, age, s.231.

29) G. Kolesnikova, age, s.233. Nâzım’ın “Jokond ile Si-Ya-U” şiiri için bkz. Nâzım Hikmet, Bütün Şiirleri, s.75-90. Nâzım’ın “Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim” isimli romanın önemli karakterlerinden biri Si-Ya-U’dur. Bkz. Nâzım Hikmet, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2002. Nâzım, çevresine Çinli şairle öğrencilik yıllarındaki tanışıklıklarını anlatırken onun için “kısa boylu, Çinli bir aristokratın oğlu” demekte, Çin’den Fransa’ya kaçıp oradan da okumak için Moskova’ya geldiği-

resmini Moskova'ya da götürecektir ve bu resmi gösterdiği arkadaşlarına "Gerçek Çin sanatıyla tanıştıktan sonra, bizim için her şeyin temeli olan tüm Akdeniz kültürü kaba görünüyor bana" diyecektir³⁰. Türk şair, Çin'den Moskova'ya Çinli ressamların taş baskı resimlerini, renkli tiyatro maskaları, eliş minik biblolar vb. da götürmüştür. Bunlar, Moskova'daki evini ve Peredelkino'daki daçasını (sayfiye evi) süslemiştir.³¹

Дорогой друг!

Я получил ваше письмо. Но меня не было в Москве и потому я западал с ответом. Ваше письмо попало в мои руки в Варшаве.

Если бы обстоятельства позволили мне приехать в Китай и принять участие в важном для коммунистов разговоре, то мои тезисы сводились бы к следующему: существует нечто, именуемое мировой культурой, существует цивилизация, созданная усилиями всего человечества. В банк ее сокровищ внесли свой бесценный вклад все народы земли: европейцы и азиаты, американцы и африканцы. При этом мы знаем, что на определенном историческом этапе один народ давал мировой культуре больше новых идей, открытий, примеров революционного переустройства жизни, чем другие народы. Так например, в одну историческую эпоху вклад китайцев в общую культуру был куда значительнее вклада немцев и французов, а жиды в иные времена немцы и французы обогатили мировую культуру больше, чем китайцы. Или вот еще пример. На каком-то отрезке истории ценности внесенные в общую культуру татарами были весомее вклада русских, вспомнить хотя бы первый деревянный водопровод или древние занятия металлургией. А в другую эпоху – возрос вклад русских. Короче говоря, я хочу сказать, что сокровища, рожденные гением того или иного народа и вбитахихихих отданные всеобщему делу цивилизации и произведения на разных этапах жизни человечества, вплоть до наших дней, не были равноценными.

Но я хочу подчеркнуть и другое: нет ни одного народа, который бы не внес своей национальной лепты в эту общую культуру. Каждый из них на протяжении своей истории дает что-то важное и хорошее всему человечеству, родня и объединяя его в единую семью взаимозависимых людей. В этом процессе не умирающие корни интернациональной дружбы и великий смысл борьбы за мир.

Nâzım'ın Çin'e mektubunun Rusça çevirisinin ilk sayfası. (Vera Tulyakova Hikmet Arşivi)

Nâzım'ı Pekin'de bir gün operaya da götürmüşlerdir. Türk şair sıkılmış ve sonuna kadar güç dayanmıştır. Gösteriden sonra hiçbir şey anlamadığını, korkunç sıkıldığını itiraf edecek ve "Bu müzik bana göre değil, herhalde Türk olduğumdan kötü bir kulağım var..." diyecektir. Çinliler, Nâzım'ın bu sözlerine gü-

cenmemiş "Yarın yine gelin operamıza, bakarsınız birden hoşunuza gider..." cevabını vermiştir. Ertesi gün yeniden bir kez daha gelmesini rica ederler. Böylece sürüp gider. Çinliler, yakınmalarını gülümseyerek dinleyip, onu akşamüstü yine alıp operaya götürürler. Ama Nâzım, sonrasında "On birinci ya da on ikinci kez, sanki yakalar gibi oldum ezgiyi, seslerde bir şeyleri sezinledim... Sonra bir gün yine tiyatrodaki bir şeyler izlerken, Çin müziğinden, şarkılarından zevk duyarken yakaladım kendimi... İşte bu bir keşifti! O zamandan beri birileri benim sevdiğim bir şeye sövüp saydıklarında Çin operasından aldığım dersi anımsıyor ve ahbablarımdan, bir zaman kendimin yaptığı gibi, biraz sabırlı olmalarını rica ediyorum..." sözlerini sarf edecektir³². Nâzım'ın döndükten sonra Çin hakkında anlattığı ilginç şeyler, çevresindekilerin de bu ülkeyi görmek konusunda can atmalarına yol açmıştır³³.

Cezaevi sürecinin ardından yurtdışına çıkışıyla birlikte yaşadığı yoğun temponun üzerine Çin gezisi de Nâzım'ı oldukça yormuştur. Nâzım, Pekin'de rahatsızlanmış, ancak bunun bir kalp krizi olduğu Moskova'ya döndükten sonra tespit edilmiştir. Şair, 24 Kasım 1952 günü Kremlin Hastanesi'ne yatırılmıştır³⁴.

Nâzım'dan Çin'e mektup

Nâzım'ın Çin ziyaretinden sonra bu ülkeyle bağlarını koparmadığı görülmektedir. Uluslararası toplantılarda Çinli temsilcilerle sık sık bir araya gelen Türk şair, ayrıca bu ülkenin aydınlarıyla mektuplaşmıştır. 1958 yılına ait aşağıdaki mektubun kesin olarak kime yazıldığı bilinmemekle birlikte Vera Tulyakova Hikmet tarafından "Çinli bir arkadaşına gönderildiği" kaydı düşülmüştür. Vera, kendi özel arşivinde bulunan belgelere el yazısıyla bu kişinin Çinli edebiyatçı Mao Dun (1896-1981) olabileceğini not etmiştir. Mao Dun, o dönem Çin Halk Cumhuriyeti Kültür Bakanı ve Çin Yazarlar Birliği'nin başkanıdır ve Nâzım'la uluslararası toplantılarda sıkça bir araya gelmiştir.

Mektup, ilk başta Nâzım tarafından kendi el yazısıyla Türkçe olarak yazılmış, daha sonra bazı ekler yapılarak Rusçaya çevrilmiştir. Aşağıda tam metnini sunduğumuz mektuptaki köşeli parantez içindeki bölümler Rusça metne yapılmış eklerdir:

32) Vera Tulyakova Hikmet, Nâzım'la Son Söyleşimiz, Milliyet Kitapları, İstanbul, 1997, s.294. Dönemin tanıklarından Vartan İhmalyan da sonraki dönemde Nâzım'ın Çin operalarına bayıldığını belirtir. Bkz. Vartan İhmalyan, Bir Yaşam Öyküsü, 2. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s.178.

33) Vartan İhmalyan, age, s.160.

34) G. Kolesnikova, age, s.234; Zekeriya Sertel, Nâzım Hikmet'in Son Yılları, Milliyet Yayınları, İstanbul, Ekim 1978, s.49.

“Değerli dostum,
Mektubunuzu aldım. Cevapta geciktim, sebebi,
Moskova’da değildim, mektubunuz Varşova’da eli-
me geçti.

Nâzım’ın Çin’den getirdiği Kaati sanatı eseri. (M. Melih Güneş Arşivi)

[Eğer şartlar Çin’e gelmeme el verseydi ve komünistler için önemli olan tartışmaya katılabilseydim tezlerimde şunları ileri sürecektim] Arkadaşlarınıza şunu söyleyin: Dünya kültürü denen bir şey vardır, insanlığın yarattığı ortak bir medeniyet vardır. [Yeryüzünün bütün halkları, kendi paha biçilmez katkılarını onun servet bankasına koymuştur.] Bunda, gerek Avrupalı, gerek Asyalı, gerek Amerikalı, gerekse Afrikalı bütün halkların payı vardır. Tarihin bir devrinde bu ortak medeniyette bir halkın payı, yahut bazı halkların payı [sunduğu yeni fikir, buluş, hayatın devrimci bir şekilde yeniden örgütlenmesine örnekler] öteki halkların payından çok yahut az olabilir. Meselâ, tarihin bir devrinde Çinlilerin ortak medeniyetteki payları, Almanlarınkinden, Fransızlarınkinden çoktu, sonra tarihin başka bir devrinde Almanların, Fransızların payı Çinlilerinkinden çok oldu. Tarihin bir devrinde meselâ Tatarların dünya medeniyetine kattığı kıymetler Ruslarınkinden çoktu. [İlk ahşap sıhhi tesisat veya en eski metalürji faaliyeti hatırlanabilir.] Tarihin başka bir devrinde ise Rusların payı arttı. Demek istediğim, halkların ortak insanlık medeniyetine getirdiği, kattığı değerler her devirde, şimdiye kadar, aynı ölçüde olmamıştır. Ama bu ortak medeniyete kendi millî medeniyetiyle hiçbir şey katmamış halk yoktur. Her halk mutlaka bir şeyler vermiştir insanlığa. [Kendi tarihi boyunca her biri, tüm insanlığa birbirine saygılı insanların ortak ailesine katıp kaynaştırdığı önemli ve iyi şeyler vermektedir. Bu süreçte enternasyonal kardeşliğin kökleri ve barış mücadelesinin yüce anlamı ölümsüzdür.]³⁵

35) Nâzım Hikmet, farklı tarihi dönemlerdeki Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki etkileşim ve bu medeniyetlerin insanlığa yaptığı katkılar üzerinde aynı sene Taşkent’te

Gelelim benim halkıma, Türk halkına. Türkler, daha doğrusu Osmanlı Türkleri, şiirde, müzikte, resimde doğu medeniyetine çok büyük değerler katmışlardır. Doğu medeniyeti ise dünya medeniyetinin en zengin kollarından biridir. Yine, benim halkım mimarlıkta, bütün insanlığın malı olan âbideler yaratmıştır. Mesela Edirne’deki Selimiye, İstanbul’daki Süleymaniye, Sultan Ahmet camileri bakımından Avrupa’nın gotik katedrallerinden hiç de aşağı değildir. Teşkilatçılık sahasında Türklerin büyük başarıları vardır. Meselâ Avrupa’da yeni tip muntazam ilk orduyu kuran Osmanlı Türkleridir. Avrupa’da ilk muntazam hastanelere, tımarhanelere Osmanlı İmparatorluğunda rastlıyoruz. Size bir şey söyleyeyim mendili Avrupa’ya sokan Türklerdir. Şimdi en önemli noktaya dokunacağım: Bütün dünyanın ilk ütöhist komünist hareketini benim halkım yapmıştır. Şeyh Bedreddin hareketi denen bu hareket materyalistti, enternasyonalistti ve kadınlardan başka her şeyi ortak biliyordu. Bu hareket dediğim gibi, bütün dünyada Ortaçağlarda rastlanan ilk ütöhist fakat materyalist sosyalist harekettir.

Osmanlı İmparatorluğu da, bütün imparatorluklar gibi halkların zindanıydı elbette. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu için söyleneni Roma İmparatorluğu, Rus İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu filan için de söyleyebiliriz.

Türkiye’nin bugünkü durumuna gelince, [Çin’de iyi bildiğiniz üzere sevgili vatanım, birçok küçük Avrupa devleti gibi] o da meselâ sizin Belçika gibi Amerikan emperyalizminin emrindedir.

İşte böyle aziz dostum. Size sağlık diler arkadaşınıza selam ederim.”³⁶

katıldığı Asya ve Afrika Yazarları Konferansı’nda da durmuştur. Bkz. Mehmet Perinçek, “Nâzım Hikmet’in Orta Asya Seyahati: Bilinmeyen Yazıları ve Belgelerle”, Toplumsal Tarih, No. 281, Mayıs 2017, s.71-72.

36) Bu mektubun kısaltılmış hali, ilk kez Rusça olarak “Nâzım Hikmet’in Çin’deki bilinmeyen arkadaşına mektubu” notuyla Vera Tulyakova Hikmet tarafından yayımlanmıştır. (V. Tulyakova-Hikmet, “Korni Drujbi”, Literaturnaya Gazeta, No. 47 (5113), 19 Kasım 1986, s.15) Mektup, daha sonra M. Melih Güneş tarafından Nâzım’ın sadece Türkçe el yazısı esas alınarak basılmıştır. (“Hasretle” – Nâzım Hikmet Mektupları, Hazırlayan: M. Melih Güneş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.88-91) Bu baskıda mektubun, üzerindeki Nâzım’a ait olmayan “Jak İhmalyan” notundan hareketle Türk şairin bu yakın arkadaşına yazılmış olduğunun düşünüldüğü belirtilmiştir. Jak İhmalyan’ın bir dönem Pekin’de yaşamış olması da bu olasılığı güçlendirmiştir. Ancak İhmalyan, 1959 yılında Çin’e taşınmışken, mektup, 1958 yılında yazılmıştır. Diğer taraftan mektubun içeriğinden Türkiye’den birine yazılmış olmadığı, Nâzım’ın daha çok yabancı birine seslendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Vera Tulyakova Hikmet, özel arşivinde bulunan mektubun sayfalarının arkalarına el yazısıyla şu notları düşmüştür: “Mektup Çin’e yazıldı, Mao Dun’a olabilir.” “Orijinali, Komünist Partisi üyesi, daha sonra Moskova’da yaşamış olan Vartan

Nâzım'ın Çin'de yayımlanan röportajından bir bölüm.

希克梅特一席

身軀高大、面容紅潤、精神奕奕、態度和藹、富有風趣、為全世界勞動人民所熟悉的詩人希克梅特，這次帶着熱愛和平的心情，到達白鴿翱翔的北京，和代表十六億人民的傑出的和平戰士們在一起，參加亞洲及太平洋區域和平會議。

詩人來到北京還不過這幾天，出去的時候手中已經攜帶着北京萬壽山的特製手杖，口裏銜着中國工藝品象牙烟嘴，如果到他的住處一看，在屋角裏還放着一雙中國布鞋。詩人是帶着對中國人民的友好和對中國莫大的興趣來的。他參觀了北京的名勝古蹟，他瀏覽了北京的街道與市場，他也到過八達嶺，拄着手杖攀登長城。他受到了中國人民的歡迎，他的友誼的眼光和手接觸到中國純樸的老年人、青年人和兒童。北京的姑娘穿着灰布的制服，但顯得特別的美麗，詩人說道。正和北京的姑娘一樣，北京的打扮是樸素的，但北京的容顏是動人的，詩人正在摸索而動人的北京不停地找尋着詩的

Nâzım Hikmet'le Çin basınında röportaj

Çin'in başkenti Pekin'deyken Nâzım Hikmet'le "Shijie Zhishi" (Dünya Bilgisi) dergisi bir röportaj yapmıştır. Xuechun Yang isimli gazetecinin yaptığı röportaj, derginin 7 Ekim 1952 tarihli sayısında "Hikmet İle Söyleşi" başlığıyla yayımlanır. Röportajın aşağıda sunulan tam metni önce geleneksel Çince karakterlerden basitleştirilmiş Çince karakterlere transliterasyonu yapılmış, daha sonra Ali Karakaya ve Emrah Altan tarafından Türkçe'ye çev-

İhmalyan'da saklı kalmıştır." Nâzım, mektupta belirttiği üzere arkadaşının mektubunu Varşova'da almıştır ve büyük ihtimalle cevabı orada yazmıştır. O sırada Vartan İhmalyan da Varşova'da yaşamaktadır. Türkçesinin onun elinde kaldığı, daha sonra ekler yapılmış Rusça halinin Çin'e gönderildiği düşünülebilir. Seneler sonra da İhmalyan, elindeki Nâzım'ın el yazısı mektubunu Vera'ya vermiştir. Üzerindeki "İhmalyan" ifadesinin de oradan geldiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan mektubun Rusçaya çevrilmiş olması, İhmalyan'a yazılmadığını gösteren başka bir noktadır. Mektup, Rusçayla karşılaştırılarak ve Türkçe metinde olmayan ifadeler eklenerek ilk defa yayımlanmaktadır. Vera Tulyakova Hikmet Arşivi'nde bulunan, yukarıda bahsi geçen belgeleri incelememizi sağlayan Sayın M. Melih Güneşe teşekkür ederim.

rilmiştir. Yazıdaki ara başlık ve dipnotlar bize aittir:

"Gençler yorulmaz"

"Endamı uzun, yüzü al, yaşam dolu, yumuşak başlı, nükteli, bütün dünya işçilerinin tanıdığı şair: Hikmet, bu kez tutkulu barışsever ruhuyla, beyaz güvercinlerin havada süzüldüğü Pekin'e ulaşır, 1.6 milyarlık halkın önde gelen barış savaşçılarından temsilcileriyle birlikte; Asya-Pasifik Barış Konferansı'na katıldı.

Şair, Pekin'e geleli henüz birkaç gün olmasına rağmen dışarı çıktığı zamanlarda elinde Pekin Wan Shou Dağı³⁷ özel yapımı bastonu, ağzında Çin el yapımı özel fildişi sigara ağızlığı vardı; eğer kaldığı yere giderseniz de odasının köşesinde bir çift Çin ayakkabısı görürdünüz. Şair, Çin halkına dostluk besleyerek ve Çin'e büyük bir ilgi duyarak geldi. Hikmet, Pekin'in tarihi mekânlarını ziyaret etti, Pekin sokaklarına ve pazarlarına göz attı, bastonuna dayanarak Çin Seddi'ne tırmandı. Çin halkının hoş geldiniz dileklerini kabul etti. Dost bakışlarıyla yaşlı, genç ve çocuklarla el sıkıştı. Şair, 'Pekin'in kızları gri uniformalar giymelerine rağmen oldukça etkileyici gözüküyorlar' dedi. Tam da Pekin'in kızları gibi Pekin'in makyajı da sadedir ancak Pekin'in çehresi

37) Uzun Ömür Dağı.

etkileyicidir de... Şair, şimdi ise sade ve etkileyici Pekin'de durmaksızın şiir konuları aramakta³⁸. Gazeteci birkaç saat sonra [kaldığı yere] geri dönen Nâzım Hikmet'e sordu: 'Yorgun musunuz?'

Hikmet, 'Gençler yorulmaz' diye cevap verdi. Kendisine 'genç' dedi! Gazeteci, onun uzattığı güzel, ufak bıyığına bakarken onun kadar heyecanlandı.

"Sıradan bir neferim"

Şair, gururlu bir şekilde 'Dünyadaki en mutlu insanlardan birisiyim, Stalin yoldaşın derslerine katıldım' dedi. Marksizm ve Leninizmle silahlanan işçi [sınıfı]nın bu şairi, mücadele silahını Stalin'den aldı. Gençliğinden itibaren Sovyetler'de eğitim görüp burada bir kişinin vatanının bağımsızlığı, ulusunun kurtuluşu için ömrünün sonuna kadar nasıl yorulmadan mücadele edeceğini öğrendi.

Şair, 'Vatanım Türkiye'yi çok seviyorum, ülkemin kurtuluşu için mücadele eden sıradan bir neferim' dedi. Alçakgönüllü bir şekilde kendi mücadele geçmişini anlattı; Hikmet, Türkiye'nin kurtuluşu ve bağımsızlığı için onlarca yıl mücadele etti. Hükümete karşı geldiği için birçok sefer tutuklanmasına rağmen Türk halkının azimli direnişi ve gayretiyle her seferinde serbest kaldı. 'Hapishane içinde veya dışında olsam bile aynı şekilde mücadele ettim. Türk hükümeti beni toplamda 56 yıl hapis cezasına çarptırdı. Daha öncesinde de 17 yıl hapis cezası verilmişti ama en fazla 13 yıl aralıksız hapis yattım.' Gazeteci [Nâzım'ın] bu kadar uzun süre [hapis yattığı] için şaşkınlığını gizlemekten Nâzım ekledi: 'Bu, şu anda Türkiye'de çok normal, bazı insanlar tek seferde 20 yıl hapis yatıyor.'

'Hapis hayatı sizin sağlığınıza etki etmedi mi?'

38) Nâzım Hikmet, Pekin günlerinde yazımızın farklı yerlerinde andıklarımız dışında Çin geleneksel formunu kullanarak üç kısa şiir daha yazmıştır:

"Çİ-ÇUN-TİN

Kun-Minde bir cennet köşkü Çi-Çun-Tin,
Zâlim Sı-Si sapsarı gelir, ilkbahara burdan bakardı.
Ben de baktım. Sandallar geçti arasından nilüferlerin:
'Doğuda Şafak' türküsünü söylüyorlardı.

TAŞ GEMİ

Kun-Minde bir gemi var, teknesi taştan.
Yelkenleri rüzgâr dolu Çin'de
bir o kımıldamıyor
bir o keder içinde.

OYMALARA DAİR

Van Şe-Sen'de mermer, karaağaç, fildişi,
İpekleşmiş ustaların kahraman ellerinde.
Gördüm: bu metin inceliğin bir eşi
mavi işbaşı elbiseli Pekin güzellerinde."
Bkz. Nâzım Hikmet, Bütün Şiirleri, s.1505.

Şair gür bir sesle; 'Hayır, çok sağlıklıyım!' deyip devam etti: 'Ayağımdaki ağır bir şey sayılmaz.'

Kendini değil, Türk halkını anlattı

Hikmet'in konuşmak istediği konular kendi hayatı hakkında değil, aksine bütün Türk halkının mücadelesi üzerineydi.

Hikmet gazeteciye dedi ki; 'Türk halkı, Türk hükümetinin Amerikan emperyalizminin Kore'yi istilasına yardım etmesine kararlı bir şekilde karşı çıkıyor. Birçok kişi, Türk askerinin Kore'ye gönderilip istila savaşına katılmasına karşı çıktığı için tutuklanıyor. Barış Hareketi savaşçıları, gizli bir şekilde dergi çıkartma, broşür basma ve mektup yazma gibi yöntemleri kullanarak 'Zorbaya Yardım Etme Kore'yi İstila Etme' propagandası yapıyor. Bu yılın başında İzmir Limanı'nda bir kısım asker Kore'ye gönderilecekti, onları uğurlamaya gelen insanlar polisin baskısına rağmen askerlerin Kore Savaşı'na gönderilmesine açık bir şekilde karşı çıktılar. Bu yüzden polisle grup arasında çatışma çıktı, askerler grup tarafına geçti ve sonuç olarak o gün asker gönderilemedi.'

'Şu an Türkiye'deki anne ve babalar, oğullarının Kore'ye asker olarak gönderilmesinden korktukları için onların askere gitmesini istemiyor. Kore'yi istilaya giden ilk Türk asker grubu, ülkeye döndüğünde Türk hükümeti onları sıcak bir şekilde karşıladı ve onlara altın kol saati vb. değerli hediyeler verip 'kahramanlar' olarak adlandırdı. Ama bu 'kahramanlar' memleketlerine döndükten sonra Kore savaşının gerçeklerini hemşerilerine anlattılar. Üstelik Türk askerinin Kore'yi istilasına ve zorbaya yardım etmesine karşı çıktıkları sırada Türk hükümetinin onlara olan tavrı değişti. Hatta geri dönmüş olan bazı askerler Barış Hareketi'ne katıldılar. Şu anda cepheden ülkeye dönen bazı askerler, döner dönmez hükümet tarafından tutuklandı, tutuklanan asker sayısı 20'yi geçti.'

'Türk halkının Amerika'nın Kore'yi istila etmesine karşı olan hareketi şu anda örgütlenme ve gelişme aşamasında. Kendi yeraltı gazetelerini çıkartıyorlar. Barış Hareketi ve Amerikan karşıtı mücadele birleşmiş durumda. Türkiye'de aynı zamanda gerici bir kanun var: Komünist Partisi'ne ve diğer devrimci hareketlere katılan kişiler tutuklanır, hatta idam edilebilir.'

'Şu an, Türk hükümeti topluma Barış Hareketi'nin Komünist Partisi'nin bir hareketi olduğunu ve her kim Barış Hareketi'ni korursa onun da komünist sayılacağını duyurdu. Türkiye'de şu an 1300'den fazla vatansever Barış Hareketi'ne iştirak ettiği için faşist hükümet tarafından hapishanelere kapatılıp işkence ve acıya maruz bırakılıyor. Bunların içinden sadece küçük bir kısmı Komünist Partisi üyesi olduğu halde Türk hükümeti hepsini Komünist Par-

tisi üyesi sayıyor.'

'Türk hükümetinin bu derece zalimce baskıları nedeniyle Türk halkı mecburen daha azimli bir şekilde mücadele ediyor.' Bu, Türk halkının kendi mücadelesi içerisinde elde ettiği bir sonuçtur.

"Şiir, ulusun karakterini içermeli"

Konuştukça bir Çin deyişinin de belirttiği gibi 'laf dönüp dolaşıp kendi ilgi alanına geldi.' Hikmet, şiir hakkında konuşmaya başladı.

Hikmet, 'Sanat, halk içinden gelip gücünü halktan alır; eğer sanat halka yönelik olmayıp halka güç olarak geri dönmezse, bu sanat olarak adlandırılmaz. Şiir yüksek bir sanattır, şiir ulusun karakterini ve mücadele ruhu içermelidir. Bir şair halkın aklındaki ve yaşamındaki tüm istekleri cevaplamalıdır' dedi.

'Şiir, anlatı şiiri de olsa lirik şiir de olsa halkın isteklerine uygun olup, halkın söylemek istediklerini yazmalıdır. Şair, insanlık iradesinin dışı vurucusudur. Bu yüzden şair mücadeleyi, emeği, hayatı sevmeyi ve umutlu olmayı övmelidir.'

Hikmet, 'Günümüzde şair, Barış Hareketi'nin zafelerini ve ilerlemesini övmeli. Şair, dünyadaki Barış Hareketi'nin; sosyalizm ve komünizm mücadelesinin içinde önemli bir rol oynar' diyerek konuştukça coştı.

'Üstelik şair, tüm dünya halkları arasındaki kardeşliği kurma sorumluluğunu üstlenmelidir.'

"Yazar insanlık ruhunun mühendisidir"

Hikmet, insanı hayrete düşürecek bir şekilde geçmişteki ve günümüzdeki şairlerin isimlerini ezbere okuyordu. Hikmet dedi ki: 'Şili heyeti Moğolistan'dan geçerken dilin farklı olması sebebiyle Moğollar onların nereli olduğunu anlayamadılar. Sonunda Şili heyeti gür ve anlaşılır bir şekilde Neruda'nın ismini söyleyince, Moğollar yerinden kalkarak; 'aa, bunlar Şilili' dediler. Brezilya heyeti içerisindeki yaşlı bir beyefendi bana önceden; 'Brezilya kurulduğundan bugüne kadar, sadece Jorge Amado gerçekten Brezilya'nın büyükelçisi sayılır' demişti.' Hikmet ekledi: 'Rus halkını Puşkin, Tolstoy, Lermantov, Mayakovskiy ve Şolohov'dan daha iyi kim temsil edebilir?'

Hikmet, derince düşünerek 'Halk şairi olmanın sorumluluğu büyüktür, kolay değildir. Yazar, her zaman Stalin yoldaşın belirttiği; 'yazar insanlık ruhunun mühendisidir' sözünü aklından çıkarmamalıdır' dedi.

Pekin Kongresi'nde Hindistan heyeti, kahramanca mücadelelerinden dolayı Kuzey Kore temsilcilerine hediyelerini verirken. (John Boyd, "Etogo Nikogda Ne Zabit", Ogonyok, No. 45, Kasım 1952, s.5)

Mao'nun dikkatini çeken konuşması

Bu sırada karşılama görevlileri Hikmet'e bir tane Halkın Günlüğü³⁹ gazetesinden verdi. Hikmet, Çince karakterleri tanınamasına rağmen gazeteye dokunarak mutlu bir şekilde; 'Halkın Günlüğü geldi' dedi. Hikmet, konuşmaya devam etti: 'Ben ve halkım Çin halkından çok şey öğrendik, Çin halkının mücadeleden zafere giden bir tarihi var. Bu, Türk halkına göre çok zengin ve bilgi dolu bir kitap gibi olup araştırmaya ve anlamaya değerdir. Her ne kadar Türk hükümeti pek çok engel çıkar- sa da birçok Çince makale Türkçe'ye çevrildi. Mesela Başkan Mao'nun Yang An Edebiyat ve Sanat Konferansı'ndaki konuşması⁴⁰ dillerden düşmüyor. Bu durum diğer ülkelerde de aynı. Geçen sefer Almanya'ya gittiğimde⁴¹ Anna Seghers'in⁴² (Alman kadın yazar. Halklar Arasında Barışın Güçlendirilmesi adına verilen Uluslararası Stalin Ödülü'nü

39) Çin Komünist Partisi'nin resmi yayın organı.

40) 1942 Mayıs'ında toplanan konferansın açılış ve kapanış konuşmalarını Mao Zedung yapmıştır. Mao, konferansın amacının fikir alışverişinde bulunmak ve sanat-edebiyat alanlarındaki çalışmalar ile devrimci çalışma arasındaki ilişkiyi incelemek olduğunu vurgulamıştır. Mao, konuşmalarında devrimci sanat ve edebiyatın milli düşmanların alt edilmesini ve milli kurtuluş görevinin başarılmasını kolaylaştırarak öteki devrimci çalışmalara nasıl daha fazla yardım sağlayabileceği üzerinde durmuştur. Bkz. Mao Zedung, Seçme Eserler, c.3, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 1992, s.73-105.

41) Nâzım Hikmet, Türkiye'den ayrılıp SSCB'ye yerleştikten Pekin ziyaretine kadarki süre zarfında üç kez Berlin'e gitmiştir. Bu şehirde Ağustos 1951'de III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'ne, Mayıs 1952'de Alman Yazarlar Kongresi'ne, Temmuz 1952'de Dünya Barış Konseyi'nin Olağanüstü Toplantısı'na katılmıştır. Berlin ziyaretlerinin ayrıntıları için bkz. Mehmet Perinçek, "Nâzım Hikmet Berlinde: Gizli Raporlar, Yayımlanmamış Yazılar ve Mektuplar", Toplumsal Tarih, No. 285, Eylül 2017, s.70-88.

42) Demokratik Alman Cumhuriyeti vatandaşı olan sosyalist yazar Anna Seghers (1900-1983).

Pekin'deki Asya ve Pasifik Okyanusu Ülkeleri Barış Kongresi anısına 1952'de bastırılan pullar.

aldı.)⁴³ [Mao Zedung'un] Yang An Edebiyat ve Sanat Konferansı konuşmasıyla ilgili olan bir makalesini dinledim.'

'Türk hükümeti her türlü yöntemi düşünerek Çin hakkındaki haberleri engellemeye çalışıyor, gerici gazeteler ise yeni Çin hakkında türlü türlü uydurma haberler yapıyor. Ama Türk halkı yeni Çin'in durumu hakkında haber alabilmek için her [yöntemi] kullanıyor. Türkiye, yeni Çin halkını içten ve tutkuyla sevip, devrimini ve ilerlemesini hayranlıkla takip ediyor. Bu tür devrim ve ilerlemeler şu anda Türk halkının hayali.' Hikmet, vurgulayarak 'Bana göre Ekim Devrimi'nden sonra Çin halk devriminin zaferi dünyadaki en görkemli dönemdir' dedi.

Devrimin yıldönümü törenleri

Hikmet, Çin'in Ulusal Bayramı'ndaki⁴⁴ büyük geçit törenine ve o günkü Pekin halkının coşkusuna değinip 'Hayatım boyunca, Sovyetler dışında, sizin Ulusal Bayramı'nızda ortaya koyduğunuz kadar güzel, neşeli ve başarıya ulaşmış inançlı bir halk görmedim' dedi.

Hikmet, Ulusal Bayram'ın sabahında önce seremoniye katıldı. Akşamında otelin penceresinin önünde durarak Pekin'i seyretti. Halkın neşeli bir şekilde şarkılar söyleyerek dans etmesini izledikçe heyecanlandı. Daha sonra Wan Shou Dağı özel yapımı bastonuna dayanarak binadan aşağıya inip yürüyerek [halkı] izledi, izlemekle yetinmeyip Tiananmen⁴⁵ tarafına gitti. Orada rengârenk havai fişeklerin altındaki; hayat dolu, coşkuyla söylenen şarkılar, güzel ve etkileyici manzara şairin kalbini titretti. Hikmet, 'Eğer ayağım ağrımasaydı, ben de

kesinlikle gün aydınlanıncaya kadar sizinle beraber dans ederdim. Çin halk devriminin zaferi sayesinde, dünya halklarının barışı koruma gücü oldukça kuvvetlendi. Asya-Pasifik Barış Konferansı'nın bu sefer Pekin'de düzenlenmesi bunun iyi bir göstergesidir' dedi. Hikmet, bu seferki konferansın Asya-Pasifik bölgesi barış hareketinin gelişmesi ve sağlamlaşması için büyük bir etki oluşturacağına ve Viyana'da düzenlenecek olan Dünya Halkları Barış Konferansı'na da büyük bir katkı yapacağına inanıyor.

Mao hakkındaki sözleri

Hikmet, Çin halk devrimi zaferinin; dünya üzerindeki hiçbir gücün, halkların kendi mutluluğunu elde etmesini engelleyemeyeceğinin en doyurucu kanıtı olduğunu birkaç kez vurguladı. Kendisi Komünist Partisi üyesi olması sebebiyle [işçi] sınıfına kardeşçe bir sevgi besliyor. Aşağıdaki sözleri söyleyerek gazeteciyle olan söyleşisini sonlandırdı: 'Çin halkının gücünü görünce, Mao Zedung yoldaşı düşünüyorum; onunla aynı ideallere sahip olabildiğim için ve aynı toplumsal siyasi hareketin bir parçası olduğum için gurur duyuyorum. Pekin'deki büyük geçit töreninden ve Mao Zedung yoldaştan tutun da, 1917'deki Kışlık Saray baskınına, Stalin'e, Lenin'e ve Marx'a kadar hepsini aklımda birleştirerek Komünist Partisi üyesi olmanın ne kadar onur ve gurur verici olduğu düşündüm.'⁴⁶

El yazısı şiiri

Nâzım Hikmet, son olarak Çinli gazetecinin not defterine kendi imzasıyla bir şiir de yazar. Gazete, "Pekinde Ak Güvercin" başlıklı bu şiiri hem Nâzım'ın Türkçe el yazısıyla hem de Çince çevirisiyle yayımlar. Derginin sayfalarında Nâzım'ın Pekin'de yazdı-

43) Parantez içindeki bu ifadeler Çinli gazeteciye aittir.

44) 1 Ekim Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş bayramı.

45) Türkçe'ye "Cennet Kapısı" diye çevrilebilen Yasak Şehir'in önündeki ünlü Tiananmen Meydanı. 1 Ekim 1949 yılında Mao Zedung, bu meydandaki milyonlarla beraber bütün dünyaya Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti.

46) Xuechun Yang, "Xikemeite Yixi Tan", Shijie Zhishi, No. 40, Ekim 1952, s.9-11. Çin kaynaklarına ulaşarak ve bu metinleri Türkçeye kazandırarak yazıya katkılarını sunan Sayın Ali Karakaya ve Sayın Emrah Altan'a teşekkür ederim.

ğı başka iki şiirin çevirisine daha yer verilmiştir. Bu şiirler, Türkçe olarak ilk kez Nâzım'ın Sofya baskı "Seçilmiş Şiirler"inde yayımlanırken, nedense Türkiye'deki "Bütün Şiirleri"ne alınmamıştır:

Pekinde Ak Güvercin
 Ana sütünden ak güvercin
 Yuva yapman için
 vermiş sana en itibarlı yeri
 kırmızı sütunlarına üstünde Pekin
 Nâzım
 1952 Pekin

Nâzım Hikmet'in Çinli gazetecinin not defterine kendi imzasıyla yazdığı "Pekinde Ak Güvercin" başlıklı şiiri.

"PEKİNDE AK GÜVERCİN
 Ana sütünden ak güvercin,
 yuva yapman için
 vermiş sana en itibarlı yeri
 kırmızı sütunları üstünde Pekin.

37 BAYRAK VE AK GÜVERCİN
 Huay-Jin-Tanda 37 bayrak
 37 dalı aynı ağacın.
 37 dalın arasında kanat çırparak
 uçuyor keyifli keyifli ak güvercin.

YENİ ÇİN SEDDİ
 Yeni Çin seddini gördüm.
 Halkın zaferiyle örülmüş taşı.
 Kapıları dostlara ardına kadar açık,
 Dibinde düşmanın ezilir başı."⁴⁷

*Çin halkıyla çiao tse-dun,
 yurdunun hürriyet ve
 milli bağımsızlığı için
 dövüşen her Türkün yüreğindedir*
 Nâzım
 1952-Pekin

"HER TÜRKÜN YÜREĞİNDEDİR"

Diğer taraftan 1952 senesinde Çin'de Renmin Wenxue (Halk Edebiyatı) Yayınevi tarafından Nâzım Hikmet'in seçme şiirleri "Xike Meite Shiji" (Hikmet Şiir Antolojisi) adıyla yayımlanmıştır. Bu kitabın ayrı 100 adetlik ciltli özel bir baskısı da yapılmıştır. Kitapta şiirlerinin Çince çevirilerinin yanı sıra

Nâzım Hikmet'in Çin'de basılan kitaplarından biri: Zoya (Renmin Wenxue (Halk Edebiyatı) Basımevi, 1953)

Nâzım'ın kendi el yazısıyla Pekin'de yazdığı şu satırlara da Türkçe ve Çince olarak yer verilmiştir:

"Çin halkıyla Mao tse-dun, yurdunun hürriyet ve milli bağımsızlığı için dövüşen her Türkün yüreğindedir. Nâzım. 1952-Pekin"⁴⁸

47) Nâzım Hikmet, Seçilmiş Şiirler, s.19.

Cinnet ve bilimsel gerçekler

Uzm. Psk. Eliz VOLKAN • Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğrt. Üyesi

Toplu katliamlar ve benzeri cinayetler ile sonuçlanabilecek bir rahatsızlık olan 'cinnet hali', toplumsal algıdaki 'cinnet geçirmek'in ötesinde irdelenmeli ve alt faktörler biyopsikososyal çerçevede incelenip, durumu psikopatolojik bir bozukluk olarak kabullenmek gerekmektedir. Dahası, psikopatoloji, biyolojik değişimler, travmatik süreçler ve sosyal çevre ile ilişkili yoksunluk gibi faktörlerin hızlandırıcı faktörler olduğu da düşünüldüğünden 'cinnet' üzerine çalışmalar derinleştirilmelidir.

Google arama motoruna eğer bugün, şu anda 'cinnet' yazarsanız, sadece haberler kısmında yaklaşık 0.26 saniye gibi çok kısa bir sürede, karşınıza yaklaşık 333.000 ilintili haber çıkacaktır. Dahası, bu sayı siz 'yenile' tuşuna her bastığınızda artış gösterecek ve çoğunlukla bir ve/veya birkaç bireyin yaralanması ve/veya ölmesi ile biten birçok haber daha karşınızda olacaktır. Cinnet kavramına bu haberler ışığında bakacak olursak, bu kavramın genellikle bir durum olarak gösterildiğini, yani, geçici veya anlık bir süreçten ibaret olup, sonucunda 'cinnet' durumundaki bireyin, karşı tarafa fiziki ve zihinsel hasar vermesi ile sonlandığını görmekteyiz.

Pek tabii böylesi yaygın kullanılan, ve kullanıldığında toplumsal ve neredeyse ortak bir algı uyandıran bu kelimenin, tam olarak ne anlama geldiğini, semantik ve teorik düzeyden ziyade, deneyimsel olan anlatılar ile anlamlandırmamız şaşırtıcıdır. Türk Dil Kurumu'na göre, cinnet, delilik olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik kavramına bakacak olursak, 'cinnet getirme/cinnet geçirme' kavramlarının bazı durumlarda kullanılsa (Öztürk, 2014) bile, Türk literatüründe, cinnet durumunu açıklayan bilimsel çalışmalara rastlanmamış, aynı zamanda 'cinnet geçirme' durumunun bilimsel olmayan verilere dayandığı gözlemlenmemiştir. Kavram, tam da bu yüzden, daha ziyade 'deneyimlenebilen' bir durum olarak açıklanabilmektedir. Örnekleyecek olursak, Öztürk'ün (2014) tez çalışmasında kullandığı, 'cinnet durumu'nu yaşadığını iddia eden bir birey, deneyimsel olarak bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“ Cinnet kavramına haberler ışığında bakacak olursak, bu kavramın genellikle bir durum olarak gösterildiğini, yani, geçici veya anlık bir süreçten ibaret olup, sonucunda 'cinnet' durumundaki bireyin, karşı tarafa fiziki ve zihinsel hasar vermesi ile sonlandığını görmekteyiz. ”

'... İkisini de tıktım mutfağa, dedim ikinizi de doğrarım. O arada ne oldu bilmiyorum, kesin doğruyca. Öfkeyi kontrol etmeyi bilmemek çok kötü. Çünkü ben daha önce kendimi bıçakladım birkaç defa. Ayağımın bir tarafından soktum, öbür tarafından çıktı...' (Öztürk, 2014, s. 229).

Bu açıklamadan da görülebileceği gibi, 'cinnet hali' denilen durumun, aslında bireyin kendisinden soyutladığı bir durum olarak yaşandığı ve dahası, bu durumun bireyin kontrolü dışında gerçekleştiği algısı tarafından pekiştirildiği ve nedenlendirildiği gözükmemektedir. Ancak, bu ve benzeri çıkarımları yapmak, durumun kavramsal boyuttaki anlatım eksikliğinden doğan bir dizi sorunu da beraberinde getirebilir, ve bu sebepten de çıkarım yapmak

risklidir. Durumu açıklamayı daha az riskli ve daha sağlıklı bir noktaya taşımak için ise, günümüz teknolojisinden ve kuramlarından yola çıkarak, psikoloji bilimine başvurmamız gerekmektedir. Eski çağlarda sanıldığı üzere, 'anormal' (normal eğrinin dışında kalan) olarak kategorize edebileceğimiz birçok birey, 'içlerine şeytan kaçmış', 'lanetlenmiş' veya 'cadılaşmış' değil (Hart, 1925), psikotik ve/veya nevrotik semptomlar gösteren bireyler olmaktadır. Bu sebepten, ilk önce yukarıdaki örnek vb. durumları ve haberleri 'cinnet' bağlamında açıklayıp, soyut kavramda harmanlayıp, sözde bilimi yüceltmek yerine, bunu bir anormal davranış olarak algılayıp, sendromu formülasyonla şekillendirip, bu atağın arkasında yatan biyopsikososyal faktörleri, bilimsel yollar ile incelemeye odaklanılmalıdır. Aksi halde, bu sözde bilimsel ve toplumsal yeri olup, bağlamsal değeri düşük olan durumlar hem tanı hem algı hem de davranışta sıkıntılar yaratmaya devam edecektir.

Davranışsal olarak yaratılan sıkıntılardan ilerleyecek olursak, yukarıdaki örnek ve benzeri durumlarda yapılan nedensel açıklamalar ve bireylerin anlık öfkelerinin, kendi kontrol mekanizmalarının dışında geliştiğine dair inançları olduğuna sıkça rastlanmaktadır (Hearn, 1998). Bu nedensel açıklamalar ve mantığa bürüne hali, aslında bireylerin çoğunlukla kendilerini haklı gösterme çabası olarak da yorumlanabilmektedir (Öztürk, 2014). Bu çaba, içerisinde bulunduğunuz sosyal ortama, sahip olduğunuz kalıtsal faktörlere ve geliştirdiğiniz zihinsel süreçlere göre desteklenip, pekişebilir veya desteklenmeyip, yok olmaya bırakılır. Dolayısıyla ile yaşadığımız coğrafya, içerisinde bulunduğumuz toplum ve adapte olduğumuz kültürel kodlar, tüm bu 'cinnet hali'nin ve doğuracağı sonuçların alt tabanını oluşturmaktadır. Kısacası, durum biyopsikososyal altyapı esas alınarak incelenmelidir. İlk kısımda bahsedilen haberlere bakacak olursak, Türkiye Cumhuriyeti'nde, 'cinnet geçirme' durumunun çoğunlukla aile içi şiddet ilintili haberlerde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ek olarak, yukarıda örneklenen durumda da (Öztürk, 2014), bir kocanın, karısına ve annesine karşı olan 'anlık öfke' hali belirtilmekteydi. Artık neredeyse toplumun duyarsızlaştığı bu ve benzeri haberler göz önünde bulundurulduğunda, biyopsikososyal çerçevede, 'anlık öfke' halinin eşler arasında yaygın olarak görülmekte olduğunu ve bu sebeple kabul edile-

bilirliğinin kolaylaştığını gözlemleyebiliriz (İbid, 2014). Dahası, böylesi medyatik ve toplumsal olarak dikkat çeken haberler, olası bir duyarsızlaştırmaya sebebiyet verdiğinden ve bu tip trajedileri, 'cinnet geçirdi' nedeni ile sunup 'normalleştirmeye' katkı yapabildiğinden, bu tarz haberler izleyici/okuyucuya sunulurken hassas ve özenli davranılmalıdır. Aksi halde, bu ve benzeri olayların normalleşmesi ve/veya kabul edilebilirliğinin artması, toplum açısından sıkıntılı olmakla birlikte, gelecek kuşaklar

için risk faktörü oluşturmaktadır.

Psikolojik olarak sıkça araştırılması beklenirken, cinnet durumunun alt yapısı, yani nevrotik ve/veya psikotik ataklar ile ilgili çalışmaların literatürde eksik olduğunun gözlemlenmesi, gelecek dönemde yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenmektedir. Dünya literatürüne göz gezdirildiğinde ise, 'cinnet geçirme' halinin tam bir karşılığı olmamakla beraber, toplu katliam yapan (bir seferde 3 ve fazla bireye zarar vermek) ve benzeri cinayetler işleyen bireylerde sıklıkla Şiddet Paranoyası Spektrumu üzerinden tanı verildiği gözlemlenmektedir (Knoll & Meloy, 2014). Bu tip cinayetler, aile de dahil olmak üzere, çeşitli tiplerde olabilmekte ve tarikat cinayetleri ve benzeri diğer suçlar da bu sınıflandırmaya dahil edilmektedir (Mullen, 2004). Tam da bu noktada, şöyle sorular ortaya çıkmakta: Kimler, neden ve nasıl bu cinayetleri gerçekleştirebilen insanlara dönüşüyor? Bir anlık bir duygu/durum değişikliği, bu durumu açıklamak için yeterli midir? Kişilik oluşumuna bakılırsa, bu bireyleri diğer bireylerden ayıran faktörler var mıdır? Var ise, bunlar nelerdir? En önemlisi, bu bireylerin beyin kimyası diğer bireylerden farklılaşmış mıdır? Bu yazının devamında bu soruların cevapları aranacaktır.

Belirtilen durumlar gibi anormal davranışlar sergileyen bireylerin, 'cinnet geçirme' sürecinde, eskiden düşünüldüğü gibi daha mistik güçlerin yordadığı, şeytani sebeplerden oluşan bir sendrom değil de, genel olarak paranoya yaşayan bireyler olduğu

Beyindeki bilateral frontal alan bireydeki yönetici işlevlerden sorumludur.

düşünülmektedir (Knoll & Meloy, 2014). Paranoid Kişilik Bozukluğu (APA, 2013), paranoya halinin en yaygın olarak gözüktüğü psikopatolojik durumdur (Vyas & Khan, 2014). Ek olarak, paranoya, toplum içerisinde sanıldığından çok daha fazla görüldüğü düşünülen bir bozukluk olup, çok yaygın tespit edilememesinin sebebinin paranoid belirtiler gösteren bireyler genelde çevre ile çatışmadığından olduğu düşünülmektedir (Saygılı & Çalışkan, 1991). Paranoya, belirtilen kitle cinayetleri ve benzeri durumların psikopatolojik olarak algılanmasına ışık tutabilen bir sendromdur. İçerisinde 5 farklı toplu katliam örneği barındıran, ve bu katliamların katil profillerinin incelendiği bir araştırmada (Mullen, 2004) sunulan veriler, yukarıda belirtilen sorulara ışık tutar niteliktedir. Bu çalışma sonucunda, katiller arasında çeşitli ortak özellikler ve bir dizi tarihsel etkenler bulunmuştur (Tablo 1). Bahsi geçen ortak özellikler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde özetlenebilir:

Tablo 1: Toplu katliam gerçekleştiren katillerin ortak özellikleri

<i>Mullen'e (2004) göre toplu katliam gerçekleştiren katillerin ortak özellikleri ve tarihçelerindeki benzerlikler</i>
<i>Çocuklukları boyunca zorbalığa maruz kalmış veya tecrit edilmiş olmak.</i>
<i>Sosyal ortamlardan kopmak, yabancılaşmak, yalnızlık ve sosyal umutsuzluk hissetmek.</i>
<i>Şüphelenmek ve kin tutmak gibi paranoid özellikler sergilemek</i>
<i>Dünya görüşünün paranoya tabanında gelişmesi; reddedilmeyi ve umursanmamayı beklemek</i>
<i>Geçmişteki aşağılanmalar ile alakalı ruminasyonlar kurmak ve kırgın hissetmek</i>
<i>Oluşan ruminasyonlardan intikam tabanlı fantaziler kurmak</i>

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, bu tip bireylerde bir takım ortak özellikler bulunmaktadır ve

sunulan bu özellikler, aslında konunun daha eski dönemlerin algısı ile 'cinnet' klasmanından çıkıp, biyopsikososyal çerçevede incelenmesi gerektiğinin altını çizer niteliktedir. Hatta, bu tip cinayetlere katkıda bulunan faktörler çok çeşitli olduğundan, biyopsikososyal modeli kullanarak, durumun etiolojisini araştırmak hem tanı hem tedavi hem de rahatsızlığın gelişimini anlayanın en işlevsel yoludur (Aitken, et. al., 2008).

Bu modele daha yakından bakıldığında, durumu biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörler açısından, üç ana başlıkta incelediğini ve bu üç ana faktörün homojen ve heterojen etkilerinin bir arada ele alındığını gözlemliyoruz. Biyolojik faktörlere bakıldığında, olası bir beyin patolojisi ve/veya psikiyatrik bir bozukluk (ör.: depresyon), bahsedilen durumun oluşmasına katkıda bulunabilir. Örneğin, Zinkstok ve arkadaşlarının (2007), şizofreni bozukluğu (yaygın paranoya görülür) olan bireylerin, genetik faktörler ışığında şekillenen beyin anatomilerine baktıkları çalışmada, bilateral frontal alan yoğunluğunun, sağlıklı bireylere kıyasla daha az olduğunu göstermişlerdir. Beyindeki bilateral frontal alan, bireydeki yönetici işlevlerden sorumlu çok önemli bir alan olup, başta işleyen bellek ve karar verme mekanizmaları gibi birçok bilişsel fonksiyonun yordandığı kısımlar olmaktadır. Bu nedenle de rahatsızlığın olası biyolojik bir durumla olabilecek bağlantısı çok büyük önem taşımaktadır. Dahası, paranoya tabanlı şizofrenik bozukluklarda, beyindeki anatomik bağlantıların, sağlıklı örneklemelere kıyasla daha düşük olduğu (özellikle orta temporal girus) ve birçok bağlantının farklılaşmış olduğu (özellikle talamus – beyindeki duyuşsal aracı istasyon) saptanmıştır (Skudlarski, et al., 2010). Aynı çerçeveden bakıldığında, bireyin oluşabilecek olumsuz ve kırılgan benlik algısı ve bir takım şiddet ve intikam içeren fantazilerin varlığı psikolojik faktörleri oluşturabilir. Sosyal faktörler ise yatınlık noktasında incelenebilirken, akranlar ve sosyal çevre tarafından gelebilecek olası dışlanma, ve/veya sosyal destek yoksunluğu bu ve benzeri rahatsızlıkların oluşmasına zemin hazırlayabilir (Knoll & Meloy, 2014).

Bireysel ortak özelliklere ek olarak, paranoid bozukluklar incelendiğinde de psikopatolojik bir ta-

kım ortak özellikler bulunduğu gözlemlenmektedir. Eski ancak halen etkili olan bir çalışmada Retters-tol (1966), paranoyada baskın olan hezeyan durumunun %8 referans, %12 perseküsyon¹, %3 hipokondriasis², %54 kıskançlık, %8 cinsiyet ve %15 büyüklük (Saygılı & Çalışkan, 1991) tipinde olduğunu göstermiştir. Bu verilerde en göze çarpan paranoyanın hezeyan karakteristiklerinden en çok rastlananının kıskançlık olduğudur. Bu noktada, yukarıda belirtilen çalışmaya (Öztürk, 2014) yeniden bakacak olursak, 'cinnet geçirme' hali nedenlemesinden, bireyin 'kendisinin dışında bir kontrol mekanizması' ile hareket ettiği sebebinden uzaklaşıp, durumun psikopatolojik boyutunu ve paranoide tabanını daha fazla incelememiz gerektiğini yeniden gözlemleyebiliriz. Bu bağlamda, toplu cinayetlerden sorumlu bir katilin paranoide spektrumu incelendiğinde de belirli bilişsel aşamalar gözlemlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Meloy ve Knoll'a (2014) göre paranoide spektrumda bilişsel süreç ilerlemesi

<i>Paranoide spektrumda bilişsel süreç aşamaları</i>	
<i>Aşama 1: Algı</i>	<i>Tehdit algısı ve zulüm beklentisi</i>
	<i>Benlik algısının yetersizliği</i>
<i>Aşama 2: Niyet (tefekür)</i>	<i>Tehdidin güçlü olması</i>
	<i>Tehdide karşı hakimiyetin olmaması</i>
<i>Aşama 3: Karar verme</i>	<i>Dışarıdan gelebilecek yardımı, uzlaşmayı kabul etme, arzulamama.</i>
	<i>Umudunu yitirme, intikam fantazisine güvenin artması</i>
<i>Aşama 4: Çözümleme</i>	<i>Gerçekliğin ortadan kalkması, fantazinin gerçekleşmesi (ör.: hereşeye gücü yetmek)</i>
	<i>Katliamı planlama, malzemeleri edinme</i>
	<i>Hedeflenen şiddet eğiliminin gerçekleşmesi</i>

Özetleyecek olursak, toplu katliamlar ve benzeri cinayetler ile sonuçlanabilecek bu rahatsızlık, toplumsal algıdaki 'cinnet geçirmek'in ötesinde irdelenmeli ve alt faktörler biyopsikososyal çerçevede incelenip, durumu psikopatolojik bir bozukluk olarak kabullenmek gerekmektedir. Dahası, psikopatoloji, biyolojik değişimler, travmatik süreçler ve sosyal çevre ile ilişkili yoksunluk gibi faktörlerin hızlandırıcı faktörler olduğu düşünülmektedir

(Knoll & Meloy, 2014). Ancak, yukarıda sunulan birçok veri incelendiğinde, heterojen bir yapının var olması ve alandaki çalışmaların azlığı, konu ile alakalı sağlıklı bir neden-sonuç ilişkisi sunmayı engellemektedir. Bu sebepten, konu ile ilgili çalışmaların artması ve gösterilen 'karmaşık etkileşimli' birçok sebebin varlığının incelenmesi, bu yazının temennisidir.

Kaynaklar

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th. ed.). Washington, DC.
- Aitken, L., Oosthizen, P., Emsley, R., & Seedat, S. (2008). Mass murders: Implications for mental health professionals. *International Journal of Psychiatry*. 38 (3), 261-269.
- Hart, B. (1925). *The Psychology of Insanity*. Cambridge: University Press.
- Mullen, P. (2014). The autogenic (self-generated) massacre. *Behavioral Sciences and Law*. 22 (3), 311-323.
- Saygılı, S., & Çalışkan, M. (1991). Toplumda zaman zaman sansasyonlara neden olan mistik hezeyanlı bir paranoya vakası. *Düşünen Adam*. 4 (2), 37-39.
- Skudlarski, P., et al. (2010). Brain connectivity is not only lower but different in schizophrenia: A combined anatomical and functional approach. *Biological Psychiatry*, 68, 61-69.
- Vyas, A. & Khan, M. (2014). Paranoid Personality Disorder. *The American Journal of Psychiatry Residents' Journal*. 9-11.

1) Kötülük görme sanrısı.

2) Hastalanma korkusu

Doğru büyüklükte olmak: Küçük memeliler neden hibernasyona girer?

Doç. Dr. Mutlu Kart GÜR • Ahi Evran Üniversitesi Anadolu Biyocoğrafyası Araştırma Grubu
mutlukartgur@gmail.com

Küçük memeliler, görece daha hızlı ısı kaybetmeleri nedeniyle, termal konfor bölgesinde olsalar bile, vücut sıcaklıklarını sabit tutabilmek için, görece daha hızlı ısı üretmeli ve yüksek metabolik etkinliklerini destekleyecek şekilde daha fazla besin tüketmelidir . Oysa küçük memelilerin hiçbiri, bu enerji gereksinimini karşılayacak şekilde sürekli bir besin kaynağına sahip değildir.

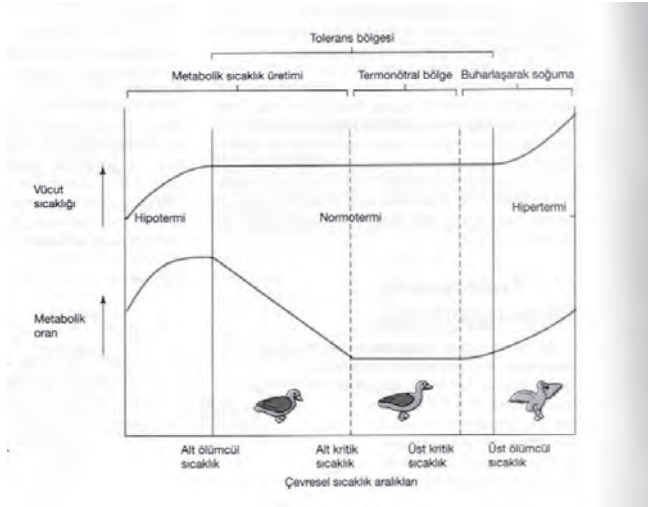

Insanın da dâhil olduğu *endoterm*ler, vücut sıcaklıklarını hem yüksek ve hem de belirli bir aralıkta sabit tutabilir. Yüksek metabolik etkinlik ve ona eşlik eden yüksek vücut sıcaklığı, şüphesiz endoterm canlılara pek çok avantaj sağlar. Bu sayede, *ektoterm* canlılar için uygun olmayan soğuk habitatlara ve/veya nokturnal (gececi) nişlere yerleşebilir, artan aerobik kapasite sayesinde uzun mesafeli göçler yapabilir ve büyük teritoryumlar veya dolanma alanları oluşturabilirler (McNab 2002).

Endotermi, bununla birlikte, enerji açısından maliyetlidir ve bu maliyet, küçük memeliler için oldukça yüksektir. Nedenine gelirsek: Küçük memelilerde birim kütle başına yüzey alanı, büyük memelilerde olduğundan daha fazladır (bkz. Kart Gür 2018). Vücuttan ısı kaybı yüzey alanının büyüklüğü ile ilişkili olduğundan, ısı alış-verişini etkileyen tüm faktörlerin sabit kalması koşulu ile küçük memelilerde birim kütle başına ısı kaybetme hızı, büyük memelilerde olduğundan daha fazla olacaktır (Jessen 2001). Isı üretme hızı, termal konfor bölgesinde (Şekil 1, Kutu 1) ölçülmesi koşuluyla, bazal metabolizma hızına eşittir ve vücut büyüklüğünün 0,75. kuvvetiyle değişir (Jessen 2001). Böylece küçük endotermelerde birim kütle başına ısı üretme hızı, büyük memelilerde olduğundan daha fazladır. Diğer bir deyişle, örneğin, 250 g ağırlığındaki bir yer sincabının (cins *Spermophilus sensu lato*) 1 g'lık kütlesi, 350 kg'lık bir boz ayının (*Ursus arctos*) 1g'lık kütesinden daha hızlı ısı üretir ve aynı zamanda kaybeder. Isı kaybetme ve üretim hızı ile vücut sıcaklığının ilişkisi bir arada incelendiğinde, küçük memeliler ile ilgili olarak şöyle bir tablo ortaya çıkar. Küçük memeliler, görece daha hızlı ısı kaybetmeleri nedeniyle, termal konfor bölgesinde olsalar bile, vücut sıcaklıklarını sabit tutabilmek için, görece daha hızlı ısı üretmeli ve yüksek metabolik etkinliklerini destekleyecek şekilde daha fazla besin tüketmelidir (bkz. Haldane 1926). Oysa küçük memelilerin hiçbiri, bu enerji gereksinimini karşılayacak şekilde sürekli bir besin kaynağına sahip değildir (Millar ve Hickling 1990). Kaldı ki özellikle Kuzey ılıman kuşakta yaşayan ve Anadolu yer sincabı (*Spermophilus xanthoprymnus*, Şekil 2) gibi enerji kaynağı olarak step bitkilerine bağımlı olan pek çok küçük memeli, soğuk ve/veya ona eşlik eden (niteliksel ve/veya niceliksel) besin

“Vücuttan ısı kaybı yüzey alanının büyüklüğü ile ilişkili olduğundan, ısı alışverişini etkileyen tüm faktörlerin sabit kalması koşulu ile küçük memelilerde birim kütle başına ısı kaybetme hızı, büyük memelilerde olduğundan daha fazla olacaktır.

yokluğu ile karşı karşıya kalır (Robbins 1993, Kart Gür ve Gür 2010). Yeri gelmişken şu noktayı belirtmekte fayda var: Küçük memeliler görece daha hızlı ısı kaybettiği için, tolerans bölgesinin alt sınırı olan T1 ve termal konfor bölgesinin alt sınırı olan T2, küçük memelilerde büyük memeliler için olduğundan daha yüksektir (Şekil 1, Kutu 1).

Şekil 1: Termal konfor bölgesi ve termonötröl bölgenin şematik gösterimi (Pough ve ark. 2014'ten alınmıştır).

Soğuk, bir yandan vücut sıcaklığının sabit tutulabilmesi için gereken enerji gereksinimini arttırırken, diğer yandan besin yokluğu enerji kısıtlamasına neden olur. Bu enerji darbogazından geçebilmek için, besinin bol olduğu dönemlerde (yaz ayları) sonradan kullanmak üzere enerji rezervleri oluşturmak iyi bir stratejidir. Enerji rezervlerinin oluşturulması, besin depolama (Vander Wall 1990, Humphries ve ark. 2003, Humphries ve ark. 2004) veya (çoğunlukla) vücutta yağ depolama şeklindedir (Humphries ve ark. 2003). Yağ rezervlerinin enerji darboğazı sırasında kullanılma hızı, bazal metabolizma hızı, termoregülasyonun ek maliyeti ve metabolizmanın baskılanma kapasitesine bağlıdır (Humphries ve ark. 2004). Bazal metabolizma hızı, daha önce değinildiği gibi, vücut büyüklüğünün 0,75. kuvvetiyle değişir. Böylece, büyük memeliler, birim kütle başına küçük memelilerden daha az enerji harcar. Diğer yandan, yağ depolama kapasitesi ile vücut büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğundan, memelilerin açlığa dayanıklılığı (aç kalabilecekleri süre) genellikle vücut büyüklüğünün 0,25. kuvvetiyle değişir. Bu nedenle, büyük memeliler, sadece vücutlarında depoladıkları yağ rezervlerini kullanarak, kış boyunca bazal metabolik gereksinimlerini potansiyel olarak karşılayabilir. Oysa küçük memeliler, sadece vücutlarında depoladıkları yağ rezervlerini kullanarak, ancak bir aydan daha kısa bir süre hayatta kalabilir. Soğuk ve besin yokluğunun hüküm sürdüğü dönemlerde vücut sıcaklığının sabit ve yüksek düzeyde tutulabilmesi, pek çok küçük memeli için metabolik etkinliğin, dinlenme halinden daha fazla olmasını gerektirir. Küçük memelilerin açlığa dayanıklılığı,

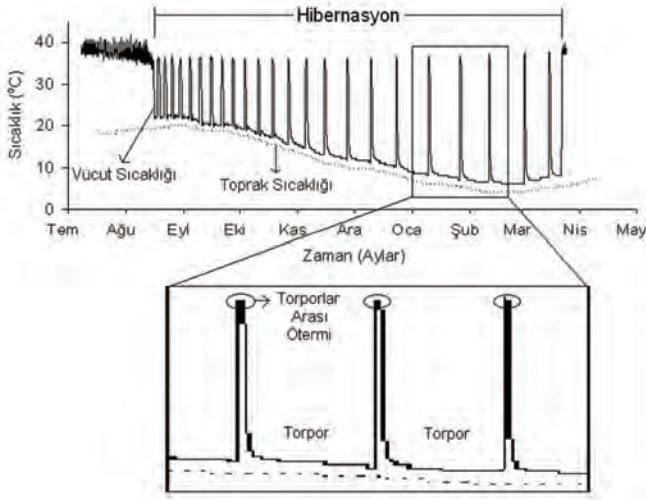
termoregülasyonun bu ek maliyeti de göz önüne alındığında, sadece birkaç günle sınırlıdır. Bu nedenle, kuzey enlemlerinde ya da yüksek rakımlarda yaşayan küçük memelilerin çoğu, hava koşullarının sert ve/veya besin kaynaklarının öngörülebilir şekilde sınırlı olduğu uzun kış aylarında metabolizma hızı ve vücut sıcaklığını kontrollü ve geçici olarak düşürüp, eşlik eden (solunum hızı, kalp atım hızı gibi) yaşamsal işlevleri yavaşlatarak sahip oldukları enerjiyi tasarruflu kullanmaya çalışır (Fishman ve Lyman 1961, Geiser 1988, Lyman ve O'Brien 1961, Wang 1973, Wang 1989, Carey ve ark. 2003). Bu fizyolojik uyuşukluk durumu "torpor" olarak bilinir ve genel olarak, iki genel kategoride incelenir (Geiser and Ruf 1995). Bunlardan biri, uyuşukluğun bir günden daha kısa sürdüğü ve minimum vücut sıcaklığının ortalama 10–25°C arasında olduğu *günlük torpor*'dur. Diğeri ise uyuşukluğun birkaç gün veya hafta sürdüğü ve minimum vücut sıcaklığının 10°C'den az olduğu *hibernasyon*'dur (hibernasyon dönemi içerisinde uyuşuk şekilde geçirilen devirlerin de *torpor* olarak isimlendirildiğine dikkat ediniz. Şekil 3, Kutu 2, Wang 1989). Ancak doğanın sunduğu çeşitlilikten bekleneceği gibi, vücut sıcaklık değerleri, günlük torpor ve hibernasyon arasında muazzam bir geçiş gösterir. Dolayısıyla, bu iki kategoriyi birbirinden ayıran geçerli ölçütün "metabolizma hızı" ve "maksimum torpor uzunluğu" olduğu ileri sürülmüştür (Geiser ve Ruf 1995).

Şekil 2: Anadolu yer sincabı (*Spermophilus xanthroproymnus*), Fotoğraf: Hakan GÜR.

Havanın soğuk ve/veya besin kaynaklarının öngörülebilir şekilde sınırlı olduğu uzun kış aylarını günlük torpor ve/veya hibernasyonda geçirmek, bazı küçük memeliler için hayatta kalmanın başlıca yoludur. Ancak bu fizyolojik uyarlanmalar (tropiklerden arktik bölgeye kadar) çok farklı coğrafyalarda ve çok farklı biyolojik ihtiyaçlara yanıt olarak sergilenebilir. Mesela bazı memeli türlerinin (örneğin, *Dasycercus cristicauda/blythi*) gebelik döneminde olan dişileri, besinin bol olduğu ılıman iklim koşullarında bile günlük torpora girebilir. Bu durumda günlük torpor, öyle görünmektedir ki, ısı ya da enerji stresi ile mücadele etmeye yönelik değil, (üremenin zaman ve enerji açısından en maliyetli dönemi olan) laktasyon (emzirme) için enerji kaybını azaltmaya ve yağ depolarını arttırmaya yönelik bir yanıttır. Diğer taraftan, bazı durumlarda embriyonik gelişimin yavaşlatılması için de kulla-

nılabilir. Hatta bazı türlerin dişileri (örneğin, fare makileri) laktasyon döneminde bile günlük torpor sergileyebilir. Laktasyonda vücut sıcaklığının düşürülmesi, süt üretimini ve yavru gelişimini yavaşlatsa da yavruların elverişsiz koşullarda hayatta kalma başarısını artırıyor gibi görünmektedir.

Şekil 3. Temsili bir ergin dişi Anadolu yer sincabının (*Spermophilus xanthoprimum*) hibernasyon örüntüsü. Vücut sıcaklığı, periton içine yerleştirilen sıcaklık ünitesi ile kaydedilmiştir (Kart Gür 2008'den alınmıştır).

Bazı memeli hayvanların yavruları, küçük, çıplak ve gelişmemiş olarak dünyaya gelir. Büyüme, gelişme ve belli ölçüde soğuktan korunmaları, anaları tarafından sağlanacak olan besine ve ısı izolasyonuna bağlıdır. Yavruların çok küçük olması, soğuk stresi karşısında çaresiz oldukları anlamına gelmez. Damarların büzülmesi (damar çeperinde bulunan düz kaslar yardımıyla damar çapının daraltılması), titreme ve titremeye bağlı olmayan ısı üretimi (shivering / nonshivering thermogenesis) mekanizmalarıyla kendilerini belli ölçüde soğuğa karşı koruyabilirler. Ancak yavrunun asıl işi büyüktür. Satinoff (1996), bu durumu şu şekilde ifade eder: "Isının korunamadığı bir yerde, ısı üretimindeki artış anlamsızdır. Yavruların asıl işi büyüktür ve alınan enerji, vücut sıcaklığının korunması için harcanıyorsa boşa gitmiş demektir." Böylece, yavrular, erken gelişim sırasında vücut sıcaklığının çevresel sıcaklıktaki değişime göre dalgalanmasına izin verir. Bu durum, elde edilen besinin büyümeye yönlendirilmesine olanak sağlar. Bununla birlikte, ergin büyüklüğünün %30-50'sine ulaşan yavrular, enerjilerini vücut sıcaklığını korumak (endotermik termoregülasyon) için harcamaya başladıklarında, fazla miktarda ısı kaybı ile karşı karşıya kalırlar. Yeterli miktarda enerji sağlayamadıkları durumlarda, enerji kaybını azaltmak için günlük torpora girebilirler ve herhangi bir rahatsızlık belirtisi göstermeksizin, düşük vücut sıcaklığına (14-16°C) dayanabilirler (Blix ve Steen 1979).

Kuşlar, kış mevsiminin beraberinde getirdiği zor-

lukları göç ederek bertaraf edebilir. Bununla birlikte, göç aktivitesi, enerji açısından maliyetlidir ve rota üzerindeki besin kaynakları nicelik ve/veya nitelik olarak öngörülemezdir. Bu nedenle, göç eden sinekuşları, göç öncesi yağlanmasına rağmen, mevcut enerji kaynaklarını korumak için geceleri günlük olarak torpora girebilir. Yani, bu durumda günlük torpor, göç eden sinekuşları ve muhtemelen diğer kuşlar için gelecekte karşılaşılabilecek olan enerji darboğazının aşılabilmesini sağlayan bir yanıtıdır.

Hayvanlar, torpor sırasında durgun ve hareketsiz oldukları için predasyon riskinin artacağı ve bu temel risk nedeniyle hayvanların torpordan olabildiğince kaçınacakları ileri sürülmüştür. Oysa enerji darboğazı karşısında, hayatta kalabilmek için günlük torpor veya hibernasyonun kullanımı bazı küçük hayvanlar için zorunludur. Aksine, vücut kondüsyonu iyi olan ve besine ulaşabilme imkânı olan yedi uyurların (*Glis glis*, Şekil 4), yaz aylarında predasyondan kaçınmak için torpora girdiği ve böylece yılın yaklaşık 11,4 ayını hibernasyonda geçirdikleri tespit edilmiştir (Hoelzl ve ark. 2015).

KUTU 1

ENDOTERMLERDE VÜCUT SICAKLIĞININ KORUNMASI: METABOLİZMA HIZI VE VÜCUT SICAKLIĞI YAKLAŞIMI

Homeostasis, fizyolojideki en önemli kavramlardan biridir. 1800'lerde Fransız fizyolog Claude Bernard tarafından öne sürülen bu kavram, şu şekilde tanımlanır: *Homeostasis*, bir organizmanın iç çevresine özgü fizikokimyasal özelliklerin regülasyon yolu ile korunan görece değişmezliği (IUPS Thermal Commission 2003). Termoregülasyon (değişkenlik gösteren içsel ve dışsal ısı yüküne rağmen vücut sıcaklığının belirli bir aralıkta korunması, IUPS Thermal Commission 2003) en önemli homeostatik süreçlerden biri olarak görülür (Refinett 2006). Çünkü vücut sıcaklığının, biyolojik süreçler ve özellikle bu süreçlerin hızı üzerinde büyük bir etkisi vardır. Örneğin, sıcaklığın 1°C'lik değişimi bile, biyolojik reaksiyonların hızını yaklaşık % 10 oranında değiştirebilir. Ayrıca, büyük sıcaklık dalgalanmaları, metabolik yolları bozabilir ve hızlı bir ölüme neden olabilir. Bu nedenle, sıcaklığın düzenlenmesi ve sıcaklık değişimlerine uyum, tüm organizmalar için hayati öneme sahiptir (Huey ve Bennet 1990, Hochachka ve Somero 2002).

Bir endoterm vücut sıcaklığını koruyabilmesi için, ısı üretimi ile ısı kaybını dengede tutabilmesi gerekir. (Scholander ve ark. 1950). Isı kaybı, vücut sıcaklığı ve çevre sıcaklığı arasındaki fark ile ilişkili olduğu için, ısı üretim hızı (metabolizma

hızı) bu farkın bir fonksiyonu olmak durumundadır. *Endoterm*ler, ısı kaybı ile ısı üretimini türe özgü bir sıcaklık aralığında, fiziksel ve fizyolojik düzenlemeler yaparak dengede tutabilir. Bu

çevresel sıcaklık aralığı, *tolerans bölgesi* (T_1 - T_4 ; T_1 : Alt ölümcül sıcaklık başlangıcı T_4 : Üst ölümcül sıcaklık başlangıcı, Şekil 1) olarak bilinir. Bir endoterm, metabolizma hızının bazal seviyede olduğu ve termoregülasyonun, sadece vücuttan ısı kaybetme hızının düzenlenmesi (örneğin, tüylerin kabartılması, vücudun top gibi kıvrılması, bireylerin bir araya toplanması, damarların büzülerek veya genişletilerek vücudun periferinde bulunan damarlara giden kan akış hızının değiştirilmesi) yoluyla yapıldığı çevresel sıcaklık aralığı, termal *konfor bölgesi* (T_2 - T_3 ; T_2 : Alt kritik sıcaklık, T_3 : Üst kritik sıcaklık) *fiziksel regülasyon bölgesi* veya *termonötral bölge* (Şekil 1) olarak isimlendirilir. Bu bölgenin alt sınırı (T_2), bir endoterm vücut sıcaklığını koruyabilmek için yaptığı fiziksel düzenlemelerin yetersiz kaldığı ve metabolizma hızını arttırmak zorunda olduğu çevresel sıcaklıktır. Çevre sıcaklığı, bu değerin altına doğru düşmeye devam ettikçe metabolizma hızı da artar. Tolerans bölgesinin en düşük sınırında (T_1), metabolizma hızı en yüksek düzeyinde olmasına rağmen yine de ısı kaybını karşılayamaz. Bundan sonra vücut sıcaklığı düştükçe, sıcaklığın kimyasal reaksiyonlar üzerindeki (Q_{10}) etkisi nedeniyle metabolizma hızı azalır. Bu azalma vücut sıcaklığının hızlı şekilde düşmesine ve vücut sıcaklığındaki düşüş, ısı üretiminin azalmasına sebep olacak şekilde bir pozitif geri besleme sürecini başlatır. Bunu, hipotermi nedeniyle ölüm izler (Şekil 2, Pough ve ark. 1989).

Bu çalışmanın bir bölümü Kart Gür'e (2008) dayanmaktadır.

KUTU 2 VÜCUT SICAKLIĞININ STRES OLUŞTURULMADAN TOPLANMASI

Termoregülasyon çalışmaları, fizyolojik bir değişken olan vücut sıcaklığı bilgisine ihtiyaç duyar (Dausmann 2005). Vücut sıcaklığının genellikle stres altında olmayan hayvanlardan toplanması önemlidir. Çünkü ancak bir hayvanın 'normal' durumunu yansıtan ölçümlerle öngörülebilir sonuçlar elde edilebilir (Kramer ve Kinter 2003). Bununla birlikte, hayvanların alıkonulmasını ve araştırmacı ile birlikteliğini ve/veya anestezi uygulanmasını gerektiren geleneksel ölçüm teknikleri (mesela rektal sıcaklık ölçümleri) ile 'gerçek' vücut sıcaklığını elde etmek mümkün değildir. Çünkü organizmada stres oluşturan bu faktörler, vücut sıcaklığı dâhil birçok fizyolojik fonksiyonun değişimine neden olabilir (Berry ve ark. 1984, Gordon ve ark. 2002). Ayrıca, bir canlının fizyolojisi ile davranışları arasındaki karmaşık etkileşimlerin incelendiği çalışmalar (Kart Gür ve ark. 2009), kendi doğal ortamında yaşayan hayvanlardan *uzun süreli* ölçüm alınmasını gerektirir (Fedak ve ark. 2002). Son yıllarda, hayvanlarda

stres oluşturmada belirli fizyolojik fonksiyonların (vücut sıcaklığı, kalp atım hızı, kan basıncı vb.) *uzun süreli* izlenebilmesini sağlayan sistemler (remote monitoring systems) geliştirilmiştir. Bu sistemlerden biri olan radyoteleometri, cerrahi işlemle, hayvanların periton boşluğuna yerleştirilen hafif ve küçük radyo vericileri ile doğada ve/veya laboratuvar koşullarında stres oluşturmada *vücut kor sıcaklığının* toplanmasını sağlar (Malkinson ve Pittman 1997). Radyoteleometri, özellikle laboratuvar çalışmalarında oldukça yaygın kullanılmasına rağmen, doğada yapılan çalışmalar için uygun olmayabilir. Çünkü radyotelemetrik cihazların pil ömrü azdır ve sinyal iletim mesafesi kısıdır. Ayrıca, radyo dalgalarının toplanması, araştırmacının alanda bulunmasını ve ek donanımlar kullanmasını gerektirir. Bu nedenle, küçük veri üniteleri (miniature data loggers), radyotelemetrinin alternatifi olarak kullanılabilir (Andrews 1998). Pil ömrü nispeten uzun olan bu üniteler, saat ve zaman etiketli olarak topladığı veriyi, doğrudan kendi üzerine kaydeder. Böylece, veri toplamak için ek donanımlara ve araştırmacıya ihtiyaç duyulmaz. Veri üniteleri, sunduğu avantajlardan dolayı, uzun dönemli vücut sıcaklığı bilgisini gerektiren hibernasyon odaklı çalışmalar (Şekil 3, Kart Gür 2008) için idealdir (Kammerman ve ark. 2001).

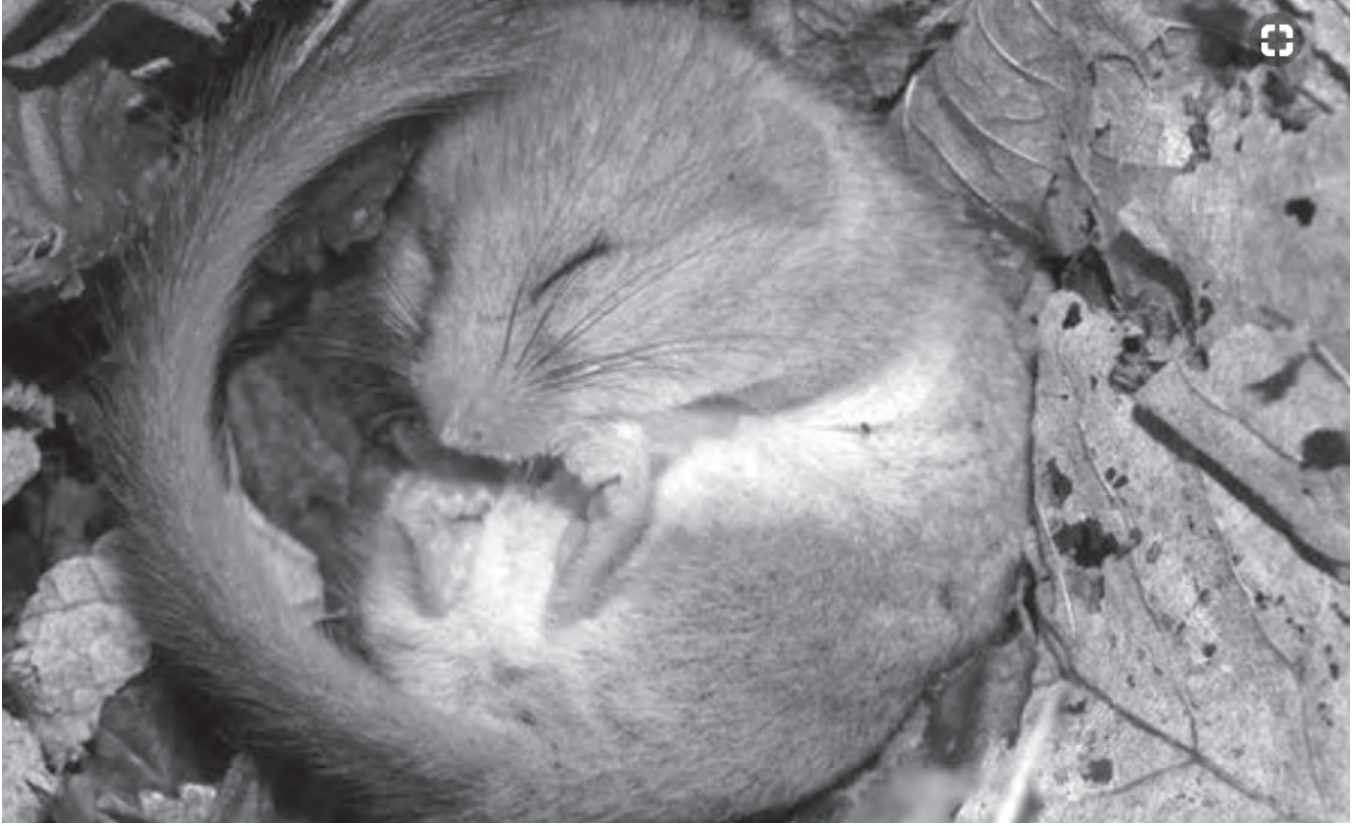
Bu yazı, Kart Gür'e (2008) dayanmaktadır.

Küçük memelilerin hibernasyon örüntüsü

Vücut sıcaklığı ve metabolizma hızı gibi fizyolojik değişkenleri, sürekli olarak izlemeye imkân veren teknolojik cihazlar mevcut değilken, hibernasyonun "kesintisiz bir uyku dönemi" olduğu düşünülüyordu. Hibernasyon kelimesinin "uyku" sözcüğü ile birlikte anılması, o yüzden şaşırtıcı değildir.

Dil	Kelimeler	
	Uyku	Hibernasyon
Türkçe	uyku	kış uykusu
Almanca	schlaf	winter <i>schlaf</i>
Japonca	Suimin	Toumin
Vietnamca	Ngu	Ngu dong
Bengalce	Ghum	Sheetghum
Flemenkçe	Slaap	Winterslaap
İrlandaca-Galce	Codladh	Codladh an geimhe-readh
Zuluca	Ubuthongo	Lala <i>ubuthongo</i> bobbusika bonke

(Kilduff ve ark. 1993'e göre Kart Gür 2008'den alınmıştır).

Şekil 4. Yedi uyur (*Glis glis*). Fotoğraf: <https://alchetron.com/Dormouse>

Teknolojinin ilerlemesi ile hibernasyonun bir uyku değil, fizyolojik bir uyuşukluk dönemi olduğu anlaşıldı. Öyle ki, devirsel olarak metabolizma ve vücut sıcaklığı düşürülüp (ve haliyle yaşamsal işlevler yavaşlatılıp) sonra yeniden eski düzeyine yükseltiliyordu. Yani hayvanın metabolizmasının düşük ve vücudunun soğuk olduğu devirleri, metabolizmanın tekrar canlandığı ve vücudun normal sıcaklığında olduğu devirler izliyordu. Bu devirlerin isimlendirilmesi açısından bir dil birliği yoktur. Ancak genel olarak metabolizma hızı, vücut sıcaklığı ve eşlik eden yaşamsal işlevlerin düşük seviyede tutulduğu *torpor* ve yeniden eski seviyesine yükseltildiği (ve bildiğimiz anlamda gecesal uykunun görüldüğü) *torporlar arası ötermi* devirleri olarak isimlendirilebilir (Şekil 3, Strijkstra 1999, Young 1990). *Torpor* devrinde olan küçük bir memelinin canlı olup olmadığına karar vermek oldukça zordur. Vücut, top gibi kıvrılır ve hareketsizleşir. En derin *torpor* devrinde metabolizma hızı, dinlenme halindeki metabolizma hızının % 90'ı oranında azalır. Vücut kor sıcaklığı normal seviyesinden 4-5°C'ye, kalp atım hızı dakikada yaklaşık 250'den 4-5'e ve solunum hızı dakikada yaklaşık 150'den 5-6'ya düşer. Bazen kış aylarının en soğuk zamanlarına denk gelen en uzun *torpor* devrinde olan küçük bir memeli, doğal bir hipometabolik ve hipotermik durumdadır. Yaşamsal aktiviteleri o kadar yavaşlamıştır ki, 15-20 gün boyunca ürinsiyon (idrar çıkarma) ve defekasyon (dışkılama) görülmez. Tetikleyici bir unsur/unsurlar, *torpor* devrini sonlandırır ve metabolizma hızı, vücut kor sıcaklığı ve kalp atım ve solunum hızlarının eski seviyesine yükseldiği *torporlar arası ötermi* devrini başlatır. Bu devir, bir sonraki *torpor* devrine kadar bir günden az sürer (Carey ve ark.

2003, Kart Gür 2008).

Hibernasyonu karakterize eden *torpor* ve *torporlar arası ötermi* devirlerini, görece en kolay ve doğru şekilde *vücut kor sıcaklığını* toplayarak (Şekil 3, Kutu 2) elde ederiz. Vücut içine cerrahi işlem ile yerleştirilen sıcaklık üniteleri, vücut kor sıcaklığını tarih ve saat etiketli şekilde ve uzun süreli olarak kaydettiği için, *torpor* ve *torporlar arası ötermi* devirlerinin oluşturduğu *hibernasyon* örüntüsünü ortaya koyar. Bu örüntü, medikal ve fizyolojik çalışmalar açısından olduğu kadar, eğer popülasyondaki farklı yaş ve eşey grupları gözetilerek elde edilirse, aynı zamanda ekolojik ve evrimsel çalışmalar açısından da önemli bilgiler sunar. Yazının ilerleyen bölümlerinde, Anadolu yer sincabının farklı yaş ve eşey sınıflarının sergilediği hibernasyon örüntüsü, ekolojik ve evrimsel bakış açısı ile değerlendirilecektir.

Kaynaklar

- Berry JJ, Montgomery LD ve Williams BA. 1984. Thermoregulatory responses of rats to varying environmental temperature. *Aviat. Space Envir. Md.* 55: 546-549.
- Blix AS ve Steen JB. 1979. Temperature regulation in newborn polar homeotherms. *Physiological Review* 59: 285-304.
- Calder, WA. 1996. *Size, function, and life history*. New York: Dover Publications (Reprint of 1984 Harvard University Press edition).
- Carey HV, Andrews MT ve Martin SL. 2003. *Mammalian Hibernation: Cellular and Molecular Responses to Depres-*

sed Metabolism and Low Temperature. *Physiological Review* 83: 1153–1181.

Dausmann K. 2005. Measuring body temperature in the field-evaluation of external vs. implanted transmitters in a small mammal. *Journal of Thermal Physiology* 30: 195–202.

Fedak M, Lovell P, McConnell B ve Hunter C. 2002. Overcoming the constraints of long range radio telemetry from animals: Getting more useful data from smaller packages, *Integ. and Comp. Biol.* 42: 3–10.

Fishman AP ve Lyman CP. 1961. Hibernation in Mammals. *Circulation* 24:434–445.

Geiser F. 1988. Evolution of daily torpor and hibernation in birds and mammals: Importance of body size. *Clinical and Experimental Pharmacology and Physiology* 25: 736–740.

Geiser F ve Ruf T. 1995. Hibernation versus daily torpor in mammals and birds: Physiological variables and classification of torpor patterns. *Physiol. Zool.* 68: 935–966.

Geiser F. 2013. Hibernation. *Current Biology* 23 (5): 188–193.

Gordon CJ, Puckett E ve Padnos B. 2002. Rat tail skin temperature monitored noninvasively by radiotelemetry: Characterization by examination of vasomotor responses to thermomodulatory agents. *Journal of Pharmacol. Toxicol Methods* 47: 107–114.

Haldane JBS. 1926. On being the right size. *Harper's Magazine* 152: 424–427.

Hochachka PW ve Somero GN. 2002. *Biochemical adaptation: Mechanism and Process in Physiological Evolution*. New York: Oxford University Press.

Hoelzl F, Bieber C, Cornils JS, Gerritsmann H, Stalder GL, Walzer C, Ruf T. 2015. How to spend the summer? Free living dormice (*Glis glis*) can hibernate for 11 months in non reproductive years. *Journal of Comparative Physiology B*. 185: 931–939.

Huey RB ve Bennet AF. 1990. Physiological adjustments to fluctuating thermal environments: An ecological and evolutionary perspective, In: Stress Proteins in Biology and Medicine, Morimoto RI, Tissieres A ve Georgopoulos C. (eds), Cold Spring Harbor Laboratory Press, New York, pp. 37–59.

Humphries MM, Thomas DW ve Kramer DL. 2003. The role of energy availability in mammalian hibernation: A cost-benefit approach. *Physiological and Biochemical Zoology* 76: 165–179.

Humphries MM, Umbanhowar J ve McCann KS. 2004. Bioenergetic prediction of climate change impacts on northern mammals. *Integrative Comparative Biology* 44: 152–162.

IUPS. Thermal Commission. 2003. Glossary of terms for thermal physiology. *Journal of Thermal Biology* 28: 75–106.

Jessen C. 2001. *Temperature regulation in humans and other mammals*. Berlin Heidelberg: Springer Verlag.

Kart Gür M. 2008. Anadolu yer sincabının (*Spermophilus xanthoprimum*) hibernasyon modeli. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Bölümü, Ankara.

Kart Gür M, Refinetti R ve Gür H. 2009. Daily rhythmicity and hibernation in Anatolian ground squirrel under natural and laboratory conditions. *Journal of Comparative Physiology*, 179: 155–164.

Kart Gür ve Gür H. 2010. *Spermophilus xanthoprimum*. *Mammalian Species* (American Society of Mammalogist) 42: 183–194.

Kart Gür M. 2018. Omurgalılarda vücut sıcaklık örüntüleri. *Bilim ve Ütopya (Ahlk Bilim, Kültür ve Politika Dergisi)*. 290, 24: 89–94.

Kramer K ve Kinter LB. 2003. Evaluation and applications of radiotelemetry in small laboratory animals. *Physiological Genomics* 13: 197–205.

Lyman CP ve O'Brien RC. 1961. Circulatory changes in the 13-lined ground squirrel during the hibernating cycle. *Alaskan Air Command Technical Report* 1–12.

Malkinson TJ ve Pittman QJ. 1997. Temperature track: The next generation in data analysis, In: Thermoregulation: Tenth international symposium on the pharmacology of thermoregulation, Blatteis, CM (eds.), Ann. NY. Acad. Sci., New York, pp. 230–232.

McNab BK. 2002. *The physiological ecology of vertebrates. A view from energetics*. New York: Cornell University Press.

Millar JS ve Hickling GJ. 1990. Fasting endurance and evolution of mammalian body size. *Functional Ecology* 4: 5–12.

Pough HF, Janis CM, Heiser JB. 2014. Vertebrate life (Omurgalı yaşam). Çeviri Editörü: Mustafa Sözen, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Refinetti R. 2006. *Circadian Physiology*. United States of America: Taylor and Francis Group, LLC.

Robbins CT. 1993. *Wildlife Feeding and Nutrition*. 2nd ed., San Diego, California: Academic Press.

Satinoff E. 1996. Behavioral thermoregulation in the cold. In: Fregly MJ, Blatteis CM (eds) Handbook of physiology, sect 4: Environmental physiology, Vol 1, Oxford University Press, New York, pp. 481–505.

Scholander PF, Hock R, Walters V ve Irwing L. 1950. Adaptation to cold in arctic and tropical mammals and birds in relation to body temperature, insulation, and basal metabolic rate. *Biological Bulletin* 99: 259–271.

Vander Wall SB. 1990. *Food hoarding in animals*. Chicago: The University of Chicago Press.

Wang LCH. 1973. Radiotelemetric study of hibernation under natural and laboratory conditions. *American Journal of Physiology* 224: 673–677.

Wang LCH. 1989. *Ecological, physiological and biochemical aspects of torpor in mammals and birds*. In: In advances in comparative and environmental physiology, Berlin, Heidelberg: Springer Verlag 4: 361–401.

Rus resminde sosyalist gerçekçilik

Dr. Deniz GÖKDUMAN • Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi

Sosyalist Realizmin başlaması, konstrüktivistler ve süprematistler tarafından başlatılan Rus sanat hareketleri olarak avangardın ve özellikle de soyutlamanın sonu olmuştur. Bu tarz, muhafazakâr, figüratif ve hikâyeye dayalı olmasından ötürü bütün izleyicilere ulaşabilir niteliktedir. Sosyalist Gerçekçilik, sanat, sadece gerçeğin aydınlığa kavuşturulmasıyla kısıtlanmaz; gerçeği kanıtlar ve yaşama egemen olmasını sağlar. Bunu yaparken de eleştirici gerçekçi sanatın en iyi geleneklerini sürdürür.

Alexandr Samokhvalov
Metro Yapımında Görev Alan Kadın İşçi

*Yaşam, ne eksik olursa anlamını yitirir
Biliyor musunuz?
Yaşamı yaşanmaya değer kılan Gerçek,
Yüreğe işleyen Gerçek!
Benim için önemli olan,
Ne kadar acı olursa olsun
Gerçek ve sadece Gerçek,
Aleksander Tvardovski*

Devrimci sanatın yeni estetik ilkelerini araştırmak işi, Ekim Devrimi'nden hemen sonra başladı. Bu araştırmanın en yoğun ve verimli olduğu kesim, başlangıçta deney birikimi açısından öteki sanat dallarından ilerde olan edebiyat alanında oldu¹. Resim alanında ise 1930'lardan başlayıp günümüze kadar etkisini sürdürmektedir.

Sosyalist Gerçekçilik her ne kadar görüş olarak daha eskilere dayansa da bir kavram olarak 1930'larda ortaya çıkmıştır. Ana ilkeleri 1934'te belirlenen bu kuram, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilmiştir². Sosyalist Gerçekçi sanat kuramının isim babası ve en önemli temsilcisi Anatoly Lunaçarski'dir. Lunaçarski'nin, 12 Şubat 1933 tarihinde, SSCB Yazarlar Birliği Örgütlenme Komitesi'nin 2. Plenumuna sunduğu bir raporda, daha sonra Sovyetler Birliği'nin resmi sanat çizgisi olarak kabul edilecek olan "Sosyalist Gerçekçilik" üzerine düşüncelerini belirtmiştir. Lunaçarski bu raporda şöyle yazmıştır:

“ Marksist sanat ve edebiyat bilimi, sanatın toplumsal yaşamdan gerçek bir kopuşunu mümkün sayan yalancı teoriyi reddetti. Biz, toplumsal hayata sırt çevirmenin, bu toplumsal hayata karşı belli bir tavır almak demek olduğunu ortaya çıkardık. – Lunaçarski.

“Sanat, her zaman toplumun üstyapısının bir parçasıydı ve sınıf mücadelesinde aktif bir rol oynadı. Egemen sınıflar onu kendi çıkarlarına uygun bir toplum yaratmak için kullandılar; tarihsel gelişme içinde egemen sınıfların karşısına çıkan sınıflar tarafından da o, bu mücadelede silah olarak kullanıldı. Sözümona sanat için sanat -yaşamdan kaçan, gerçek yaşam sorunlarına oldukça uzak duran ve onu açıkça aşağılayan bir sanat, aktif veya pasif, bilinçli veya bilinçsiz toplumsal güçlere uzak duran bir sanat- her şeye rağmen, oldukça berrak ve belirli bir şekilde belli sınıf çıkarlarına

1) Parkhomenko, M. & Myasnikov, A., *Sanatta Sosyalist Gerçekçilik*, Parşömen Yayıncılık, Çev.: Feyyaz Şahin, s.40, 2011: İstanbul

2) https://www.wikisozyalizm.org/Sosyalist_Ger%C3%A7ek%C3%A7ilik (11 Temmuz 2018, Saat 20.30)

hizmet eden toplumsal bir güçtür.

Marksist sanat ve edebiyat bilimi, sanatın toplumsal yaşamdan gerçek bir kopuşunu mümkün sayan yalancı teoriyi reddetti. Biz, toplumsal hayata sırt çevirmenin, bu toplumsal hayata karşı belli bir tavır almak demek olduğunu ortaya çıkardık.”³

1920’lerin sonlarından itibaren başlayan ve 1934 yılında ilk defa gerçekleştirilen Sovyetler Birliği Yazarlar Sendikaları Kongresi’nde resmi olarak onaylanan tek sanat anlayışı olan sosyalist gerçekçiliğin, devletin sanat üzerindeki kontrolünü artırmak amacıyla sanatçılara zorla dayatılması fikri çoğunlukla Stalin’e mal edilmektedir. Oysa Lenin’in resim üzerine görüşleri de Sosyalist Gerçekçiliğin temel ilkeleri ile uyumaktadır:

“Resim konusunda aşırılığa varan putları kırma tutumundayız. Oysa ‘eski’ bile olsa ‘güzel’ olan korunmalı, örnek alınmalı, çıkış noktası olarak benimsenmelidir. Sadece ‘eski’ diye gerçekten güzel olana sırt çevirmek onu daha ileri gelişim için çıkış noktası olarak almaktan vazgeçmek niye? Sadece ‘yeni’ diye ona bir tanrı gibi tapınmak, boyun eğmek niye? Saçmalık! Boş söz ve saçmalık! Bu salt ikiyüzlülük ve Batı’ya egemen olan modalara bilinçsizce uymak demektir. Bizler iyi devrimcileriz, ama aynı zamanda ‘modern kültür alanında da varlığımızı’ kanıtlamak zorundayız. Gerçi ben kendime açıkça ‘barbar’ demekten kaçınmıyorum. Ekspresyonizm, Fütürizm, Kübizm ve sanatsal dehanın en parlak belirtileri olan öteki ‘izm’lerin hiçbirini benimsemem. Onları anlamıyorum. Onlardan hiç zevk almıyorum.”⁴

Sosyalist Realizmin başlaması, konstrüktivistler ve süprematistler tarafından başlatılan Rus sanat hareketleri olarak avangardın ve özellikle de soyutlamanın sonu olmuştur. Bu tarz, muhafazakâr, figüratif ve hikâyeye dayalı olmasından ötürü bütün izleyicilere ulaşabilir niteliktedir.⁵ Sosyalist Gerçekçilik, sanat, sadece gerçeğin aydınlığa kavuşturulmasıyla kısıtlanmaz; gerçeği kanıtlar ve yaşama egemen olmasını sağlar. Bunu yaparken de eleştireci gerçekçi sanatın en iyi geleneklerini sürdürür.⁶

Sanatın yeni toplumda işlevi ile ilgili daha kapsamlı sorunları da içermiştir. Dünyanın ilk işçi ve köylü hükümetini yaratan bu devrimin başlangıçta sana-

Mikhail Kostin – Stalin Fabrikasında

tın konumu, seyirci ve hamilik ile ilgili koşulları tamamıyla değiştirdiği açıktır. Sovyet sanatı temelde devlet tarafından finanse edilen, ulusal ve kitlesel izleyiciye yönelik bir sanat olmuştur.⁷

Sanatçılar ise Mikhail Kostin, Georgi Nissky, Alexander Lyubimov, Issak I. Brodsky, Aleksander Deineka, Aleksandr M. Gerasimov, Aleksander I. Laktionov, Fyodor P. Reshetnikov, Serafima Ryangina, Aleksander Samokhvalov, Ivan A. Vladimirov, Boris E. Vladimirovsky, Tatyana N. Yablonskaya, Gely Korzhev, Arkady Plastov, Victor Popkov, Yuri Neprintsev ve Vladinir Aleksandroviç Serov gibi sanatçılardır. Mikhail Kostin, önemli bir Sosyalist Gerçekçi ressamdır. Resimleri genellikle büyük sanatsal becerileri gerektiren eserlerdir. Lenin ve Stalin’i tasvir eden çok sayıda tematik eserleri vardır. “Stalin Fabrikasında” adlı eserinde ise Sovyetlerin ağır sanayi fabrikalarındaki işçiler tasvir edilmiştir.

Georgi Nissky 1930’larda genellikle deniz temalı resimler yapıyordu. II. Dünya Savaşı başlayınca eserlerinde deniz savaşları kompozisyonlarını işledi. “Manevralarda Karadeniz Filosu” adlı eseri buna iyi bir örnektir.

Alexander Lyubimov hem ressam hem de grafik sanatçısıdır. II. Dünya Savaşı’nda Nazi karşıtı afişleri ile de bilinir. Resimlerinde sosyalist aile yapısını gösteren gündelik yaşamdan alıntılanan resimler yapar. “Annelik” adlı eseri iyi örneklerden biridir. Issak I. Brodsky, Sosyalist Gerçekçi sanat hareketinin oluşumundaki rolü ve Lenin’i betimleyen eserleri ile özellikle dikkati çeken bir Sovyet ressamıydı. Rus İç Savaşı ve Bolşevik Devrimi olaylarını ele alan resimleri de dikkate değerdir. “Smolny’de V.I. Lenin” adlı çalışması Lenin portreleri arasında en iyi örneklerden birisidir.

Spor, ideolojik yorum ve denetime tabi olan bir başka konudur. Çok çalışma gerektiren ve o döneme değin resimsel bir konu olmayan spor, Aleksandr

3) <https://www.cafrande.org/anatoli-lunacarskiden-alintilarla-sovyetler-birligi-ve-sosyalist-gercekcilik/> (12 Temmuz 2018, Saat 20.00)

4) Lenin V.İ., “Yeni Bir Dünyanın Sanatı Üstüne”, *Sanatta Sosyalist Gerçekçilik*, Parşömen Yayıncılık, Çev.: Feyyaz Şahin, S.195, 2011: İstanbul

5) Keser, N., *Sanat Sözlüğü*, Ütopya Yayınevi, 2.bs., 2009: Ankara

6) Parkhomenko, M. & Myasnikov, A., *Sanatta Sosyalist Gerçekçilik*, Parşömen Yayıncılık, Çev.: Feyyaz Şahin, S. 52, 2011: İstanbul

7) Clark, Toby, *Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, Ayrıntı Yayınları, Çev: Esin Hoşsucu, 2 Bs.s.89, 2011: İstanbul.

Deineka'nın resimlerinde ortaya çıkmıştır. "B" Pisti Etrafında Vardiya Yarışı' adlı resmi ile yaşamın sürekli ve bazen zorunlu bir parçası olan bir spor anını kaydetmiştir.⁸

Aleksandr Gerasimov - Olga Lepeshinskaya Portresi

Aleksandr Gerasimov, gençliğinde İzlenimci resmin etkisi altındaydı. Sonradan Sosyalist Gerçekçilik akımı dâhilinde resim yapmaya başladı. Stalin'in en sevdiği sanatçı olan A. Gerasimov'un resimleri parlak, doygun renklerle boyanmış ve genellikle Sovyetler Birliği ve Komünist Partisi'nin tarihine adanmıştır.⁹ Stalin öldükten sonra N. Kruşçev iktidara gelince Gerasimov'un tüm görevlerini kademeli olarak almış, hatta eserlerini müzelerden kaldırmıştır. Sanatçının "Olga Lepeshinskaya Portresi" adlı çalışması Sovyetlerin kültürel yaşama, operaya ve baleye verdikleri önemi gösteren ideal bir resimdir.

Laktionov çok yönlü bir sanatçıydı; gerek tür resimlerinde, gerekse portrelerde ve manzaralarda eşit derecede iyi bir ressamdı. Ülkenin savaş dönemine vurgu yapan "Cepheden Mektup" adlı 1947 tarihli eseri oldukça önemlidir.

Fyodor P. Reshetnikov'un resimleri Sosyalist Gerçekçilikten çok natüralist resimleri andırır. Genellikle çocukları resmeder. "Barış" adlı eseri ülkemizde de çok bilinen bir resimdir. Hatta çeşitli

8) A.g.e. s.105.

9) <https://soviet-art.ru/soviet-artist-alexandr-gerasimov/> (13 Temmuz 2018, Saat 21.00)

varyasyonları yapmıştır.

Serafima Ryangina'nın (1891-1955) taşra dağlarındaki bir elektrik direğine tırmanan iki genç elektrik işçisini gösteren "Hep Daha Yüksekçe" adlı çalışması ise Sovyet gelişim projelerinin en eskilerinden biri olan elektrik ağının ülke çapına yayılmasını kahramanlaştırmaktadır.¹⁰

Aleksander Samokhvalov, Sovyet Rusya'sının gençliğine adanan kompozisyonlar yapmıştır. "Metro Yapımında Görev Alan Kadın İşçi" adlı eseri 1930'lu yılların gençliğini anlatır.

Ivan A. Vladimirov - Kıtlık, 1919

Litvanyalı Rus ressam Ivan A. Vladimirov, resimlerinde Rus Çarlığı dönemindeki olumsuz hayat şartlarını resmetmiştir. Ekim Devrimi'ne katılarak devrim sahneleri konularını ele almıştır. "Kıtlık" adlı eseri devrim sürecinde yaşanan olayları göstermektedir.

Boris E. Vladimirsky, resimlerinde genellikle çocukluk anıları üzerinde durur. Çocuk eğitiminde okul gezilerinin önemine değindiği "Çocukluğum" adlı eseri de bu tip çalışmalarının en iyi örneklerindendir.

Tatyana N. Yablonskaya, "Tahıl" adlı eserinde olduğu gibi resimlerinde köylü ve çiftçiye önem vermiştir. Bu yüzden bazı eleştirmenler tarafından Rusya'nın çağdaş günlük yaşamını resmetmediği için eleştiriyse uğramıştır.

Gely Korzhev, Sosyalist Gerçekçi ressamların en yeteneklilerinden biridir. Sosyalizme o kadar bağlıdır ki, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Korzhev, kendisini yeni Rus liderliğine sessiz bir muhalefet içinde bulur. 1990'ların sonlarında, görüşlerini hiç değiştirmedeği gibi Rusya Federasyonu hükümetinin kendisine verdiği bir devlet ödülünü de reddetmiştir.¹¹ Bu kararının nedenini "Sovyetler Birliği'nde

10) Clark, Toby, Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge, Ayrıntı Yayınları, Çev: Esin Hoşsucu, 2 Bs.s.105, 2011: İstanbul.

11) Korzhev was to be awarded the Russian Order of

doğdum ve günün fikirlerine içtenlikle inandım. Bu devlet ödülünü kabul etmem demek, ikiyüzlü olduğum anlamına gelir. Sosyalizme inancımı olumsuz etkileyebilir.”¹² sözleriyle açıklamıştır.

1966 yılında Lenin ödülü alan Arkady Plastov'un "Ot Biçenler" adlı eseri

Arkady Plastov'un resimlerinin ana teması köylü hayatıdır. "Ot Biçenler" adlı çalışmasında Rusya'nın kırsal kesiminden bir kesit sunan sanatçı, 1966 tarihinde "Sovyet kırsalındaki erkekler" dizisi ile Lenin ödülü almıştır.

Victor Popkov, Bratsk Hidroelektrik Enerji Santrali işçileri resminde yan yana dizilmiş basmakalıp işçi karakterlerini kendilerine mal edilen özellikleriyle sunmuştur; mola sırasında bile ciddi, çalışkan ve tetiktedirler.¹³

Hem ressam hem de akademisyen kimliği olan Yuri Neprintsev'in resimlerinin ana teması tarihtir. Savaş sonrası yaptığı savaş resimleri ile tanınan Yuri Neprintsev, Nazi Almanyası'na karşı Sovyet halkının kahramanca mücadelesine adanmış bir dizi resim yapmıştır. "Son El bombası" adlı eser de bu tür resimlerine iyi bir örnektir.

Vladimir Aleksandroviç Serov iyi bir portre ressamıdır. Leningrad savaşına katılanların portreleri ile tanınmıştır. Leningrad ablukası (1941-43) sırasında Sovyet Sanatçılar Birliği'nin Leningrad bölümünün başkanı olarak görevine devam eden Serov, şehri savunmak ve düşmanla savaşmak için sanatçıları harekete geçirmiş, savaş posterleri ve broşürleri yapılmasında öncülük etmiş, çeşitli savaş malzemelerini kamufle etmekte etkin bir rol almıştır.¹⁴

Friendship and the Order for Services to the Fatherland. According to the painter's daughter Irina Korzheva, both subsequently remained with the Russian Academy of Arts.

12) Raising the Banner. P 90.

13) Clark, Toby, Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge, Ayrıntı Yayınları, Çev: Esin Hoşsucu, 2 Bs.S.114, 2011: İstanbul.

14) <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Vladimir+Aleksandrovich+Serov> (14 Temmuz 2018, Saat

Görüldüğü üzere kimi eleştirmenler tarafından Sosyalist Gerçekçilik anlayışının Stalin tarafından devlet politikası çerçevesinde zorla dayatıldığı öne sürülse de dönemin koşulları ve sanatçıların yaşamı göz önüne alındığında, bu anlayışın Gely Korzhev ve Vladimir Aleksandroviç Serov örneklerinde olduğu gibi pek çok sanatçı tarafından da benimsendiğini söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Clark, Toby, Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge, Ayrıntı Yayınları, Çev: Esin Hoşsucu, 2 Bs., 2011: İstanbul.

<https://www.cafrande.org/anatoli-lunacarskiden-alintilarla-sovyetler-birligi-ve-sosyalist-gercekcilik/>

<https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Vladimir+Aleksandrovich+Serov>

<https://soviet-art.ru/soviet-artist-alexandr-gerasimov/>

https://www.wikisozyalizm.org/Sosyalist_Ger%C3%A7ek%C3%A7ilik

Korzhev was to be awarded the Russian Order of Friendship and the Order for Services to the Fatherland. According to the painter's daughter Irina Korzheva, both subsequently remained with the Russian Academy of Arts.

Keser, N., Sanat Sözlüğü, Ütopya Yayınevi, 2.Bs., 2009: Ankara

Lenin V.I., "Yeni Bir Dünyanın Sanatı Üstüne", Sanatta Sosyalist Gerçekçilik, Parşömen Yayıncılık, Çev: Feyyaz Şahin, 2011: İstanbul

Parkhomenko, M. & Myasnikov, A., Sanatta Sosyalist Gerçekçilik, Parşömen Yayıncılık, Çev: Feyyaz Şahin, 2011: İstanbul

Raising the Banner.

KİTAPKURDU

Hazırlayan: A. Gökalp ÇİFTÇİOĞLU

DOLANIKLIK- FİZİĞİN EN BÜYÜK GİZEMİ **Amir D. Aczel**

Amir D. Aczel, Einstein'ın "uzaktan tuhaf etki" dediği, kuantum kuramının bu gizemli olgusunun aslında o kadar da anlaşılabilir bir şey olmadığını gösteriyor.

Newton'un klasik fizikinden günümüze dolanıklığı; Einstein'dan Bohr'a, Heisenberg'den Schrödinger'e, bu konuda çılgın açmış fizikçilerin bilime adadıkları hayatlarıyla birlikte anlatıyor.

Ağaçtan düşen elmadan ışınlanma hayallerinin kurulduğu bugüne nasıl geldiğimizin hikâyesi...

Kırmızı Kedi Yayınları, Temmuz 2018, 264 sayfa.

FREUD-SPİNOZA MEKTUPLAŞMASI 1676-1938 **Michel Juffé**

Spinoza Freud'u okusaydı hangi kavramları benimser, hangilerini eleştirirdi? "Bilinçdışı", "ölüm dürtüsü", "Oidipus kompleksi" ne ifade ederdi ona? Peki ya Freud neden Spinoza'yı dikkatli okumamış olabilir? Okusaydı conatus hakkında ne düşünürdü? Ethica'da ifadesini bulan duygu ve etkilene teorisi nasıl yaklaşırdı?

Sıradışı bir kitapla karşı karşıyayız: Bu ve benzeri sorulara cevap vermek için Michel Juffé, aralarında neredeyse iki yüzyıl bulunan, biri öncelikle filozof (ama psikolojinin öncüsü de sayılan bir filozof) öbürü psikanalizin kurucusu olarak görülen iki düşünürün metinlerini birbirleriyle "konuşturmak" istemiş; Spinoza ile Freud'u "mektuplaştırmış".

Metis Kitap, Nisan 2018, 320 sayfa.

KAN KÖPÜKLÜ MEŞE SELİYİM **Osman Şahin**

Toplumcu-gerçekçi edebiyatımızın usta ismi Osman Şahin'den öğretici ve tadına doyum olmaz denemeler... Yaşar Kemal'den Yılmaz Güney'e, Muzaffer İzgü'den Orhan Kemal'e, Talip Apaydın'dan Tahsin Yücel'e açılan yelpazede eşsiz bir portreler galerisi oluşturan Şahin, edebiyatın ve sinemanın verimli topraklarında renkli bir yolculuğa çıkıyor bu kitabında.

Çanakkale Savaşı ya da Köy Enstitüleri gerçeği, bir cezaevinden diğerine nakil serüveni ya da Anadolu söylenceleri üzerine; sıcak, samimi, yalın ve unutulmayacak bir toplam içeriyor.

Kaynak Yayınları, Haziran 2018, 152 sayfa.

ZAMAN YOLCULUĞU **Geçmiş Şimdi ve Geleceğin Kısa Tarihi** **James Gleick**

Tüm zamanların en iyi bilim yazarlarından biri olarak kabul edilen James Gleick'in Zaman Yolculuğu, hem bir fantezinin edebiyattan fiziğe, sinemadan gündelik hayatımıza uzanan olgunlaşma yolculuğunun öyküsünü anlatıyor hem de Zaman'ın anlamına, dolayısıyla bilince, belleğe, yaşama ve ölüme dair yepyeni bir dil yaratıyor. Geçmiş, gelecek ve şimdi, uzay zaman sürekliliğinin dördüncü boyutunda yer alan bu yeni Zaman dilinde tek ve aynı noktada buluşuyor.

Koç Üniversitesi Yayınları, Temmuz 2018, 223 sayfa.

PAMUK İMPARATORLUĞU **Sven Beckert**

Milyonlarca insanın geçim kaynağı olan pamuk 1000-1900 yılları arasında dünyada imalat sanayiinin en önemli girdisi oldu. Sven Beckert'in bu yeni olağanüstü kitabı pamuğun dünyanın biçimlenmesinde oynadığı büyük rolün tarihini yazıyor. Pamuk yüzyıllarca Hindistan'ın refah kaynağı oldu. Britanya ve Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin kalbinde yer aldı. Amerika'da köleliği hortlattı ve modernize etti. Küresel ekonominin merkezine yerleşti, inanılmaz zenginlikler ve daha önce eş benzeri görülmemiş eşitsizlikler yarattı. Pamuk İmparatorluğu hepimizin yakından tanıdığı bir ürünün geçmişini araştırarak kapitalizmin küresel tarihini ortaya koyuyor.

Say Yayınları, Temmuz 2018, 792 sayfa.

EVRİM-Çizgi Bilim 1 **Dylan Evans, Howard Selina**

Yaşam, ilk önce başka gezegenlerde mi ortaya çıktı? Dinozorların nesli neden tükendi? Darwin'in evrime asıl katkısı nedir? Genler davranışlarımızı etkiler mi? Dawkins, bencil gen ile ne anlatmak istemiştir? Charles Darwin 1859 yılında, "Doğal Seçimle Evrim Teorisi" ile bütün dünyayı şaşkınlığa uğrattı. Bundan onlarca yıl sonra bugün hâlâ Darwin'in teorisini kuşkuyla karşılayanlar, hatta ona karşı çıkanlar mevcut. Evrim, Darwin'in bu "tehlikeli fikri"ne giriş niteliğinde ve genetik biliminin yanlış anlaşılan bütün kısımlarına açıklık getiren bir kitap. Doğal seçimden bencil genlere, mutasyondan adaptasyona, Evrim Teorisi'yle ilgili aradığımız her şey burada.

Say Yayınları, Ağustos 2018, 176 sayfa.

SEZGİ POMPALARI VE DİĞER DÜŞÜNME ALETLERİ **Daniel C. Dennett**

Daniel Dennett, uzun kariyeri boyunca insan davranışına ve insan zihninin doğasına ilişkin düşünüşümüze olağanüstü katkılarda bulundu. Bu kitapta birtakım zor sorular üzerine en sevdiği düşünme aletlerini paylaşıyor. Tanıdık örneklerle başlıyor –Occam'ın Usturası Platon'un Mağarası– ancak çok geçmeden, zor problemlerin kilidini açan, Acayip Başgardiyan veya Zombiler ve Zimbolar gibi renkli isimlere sahip özgün yaratılarına geçiş yapıyor. Dennett'in eğlenceli ve aydınlatıcı düşünce deneyleriye hayal gücünün tunç kapılarını açıyor ve özgür iradenin doğası, insan bilinci ve anlam arayışımız üzerinde dönen ateşli tartışmaları teşvik ediyor.

Alfa Yayınları, Haziran 2018, 444 sayfa.

KLASİK BATI MÜZİĞİ DEFTERİ

Quartet (Dörtlü) kavramı

Prof. Server ACİM(*) • İnönü Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

Claude Debussy

Sevgili Bilim ve Ütopya okuyucuları, Hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlıyorum. Klasik Batı Müziği türlerini, kavramlarını ve yapılarını anlatmaya başladığımız, anlatımları video ağ bağlantılarıyla desteklediğimiz yazı dizimizin 18. bölümünde sizlerle birlikteyiz.

Oda müziği kavramı ve dörtlü (quartet) örneği

“Oda müziği” teriminin İngilizce karşılığı “chamber

music”tir. Tek bir çalgıdan başlayarak bir odaya sığabilecek sayıda müzik topluluklarının gerçekleştirmiş olduğu klasik batı müziği etkinliğine genellikle “oda müziği konseri” denir.

İki çalgıdan başlayarak on iki çalgıya kadar çoğalan müzik topluluklarının gerçekleştirmiş olduğu konsere “oda müziği konseri”; on iki çalgıdan yaklaşık otuz çalgıya kadar genişleyen çalgı topluluğuna ise “oda orkestrası” denilmektedir.

İlk yazılarımızdan itibaren anlatmaya başladığımız

Oda Müziği örneklerine bugün dördtlü (quartet) ile devam edeceğiz. Aynı çalgı ailesinden veya farklı çalgı ailelerinden dört çalgı için bestelenen oda müziği eserleri "quartet kategorisi" içerisinde yer almaktadır. Size ilk quartet örneğini yaylı çalgılar ailesine ait dört çalgı için bestelenmiş olan eserler arasından sunacağız.

Yaylı çalgılar ailesine üye olan keman, viyola ve viyolonsel için yazılan dördtlülere, bu dördtlülerin özellikle yaylı çalgılar için yazıldığını belirtmek için başına "yaylı" anlamına gelen İngilizce "string" eklenmektedir. Böylece Türkçemize "Yaylı Çalgılar Dördtlüsü" olarak çevirebileceğimiz, İngilizce karşılığı "String Quartet" olan tür oluşmaktadır. Yaylı Çalgılar Dördtlüleri iki keman, bir viyola ve bir viyolonsel için bestelenmiştir. Klasik Batı Müziği tarihinin daha çok "Klasik Dönem" olarak adlandırılan dönemlerinde, o dönemde yaşayan bestecilerin yazdığı Yaylı Çalgılar Dördtlüleri önem kazanmaya başlamıştır.

Prof. Server Acim, İTÜ Radyo'da bir dönem hazırlayıp sunmuş olduğu "Klasik Batı Müziği'nde Türler, Biçimler ve Besteciler" başlığını taşıyan programlarında uzunca bir süre Klasik Batı Müziği'nin farklı dönemlerinde yaşayan bestecilerin yazmış olduğu Yaylı Çalgılar Dördtlülerinden örnekler sunmuştur.

Yaylı Çalgılar Dördtlüsü örneğinin başladığı program bölümü 04.02.2015 tarihinde yayınlanan 15. programdır. Prof. Server Acim, Bahar Yarıyılı boyunca hazırladığı programlarda farklı zamanlarda yaşayan bestecilerin Yaylı Çalgılar Dördtlüleri'ni örneklemiştir.¹

Müzikte terimler ve kavramlar

Bu bölümde Ahmet Say'ın Müziği Kitabı'nın 247. sayfasındaki "Terimler ve Kavramlar" kısmında yer alan ve alfabetik sıralamayla sunulmuş olan terimler ve kavramları her yazımızda imkânlar dâhilinde maddeler halinde sunmaya başladık. Klasik Batı Müziği dinleyicisinin her daim yeni bilgiler öğrenmesi ve müzik eserlerini bu bilgilerin ışığında dinlemesi ona, Klasik Batı Müziği eserlerini geniş bir bakış açısı içerisinde tanıyarak dinleme fırsatı sunmakta ve "aydınlanma"sına katkı sağlamaktadır.

İzlenimcilik (Impressionisme, Fr.) Gerçeğin bir anlık ve tekrarlanamayacak olan tarafını, edinilen izlenimle aktarmayı öngören sanat akımı. 19. yüzyılın son çeyreğinde, resim sanatında bir stil olarak doğmuş, müzikte Debussy ile başlatılmıştır.

1874'te Claude Monet'nin öteki ressam arkadaşları

Cézanne, Degas, Renoir'la birlikte açtığı sergideki tablolarından biri "Impression" (İzlenim) adını taşıyordu. İzlenimcilik terimi bu stildeki resimleri eleştirmek için kullanılmış, ancak eleştirilen ressam grubu bu nitelemeyi benimseyince bir akım adına dönüşmüştür.

İzlenimciliğe göre her olgu, yinelenmesi olanaksız kayıp giden bir yıldız kümesine, akıp gitmekte olan bir akarsuya ya da zaman içinde ilerleyen bir dalga benzer. Öyleyse gerçeklik, bir varlık değil, bir "süreç"tir. İzlenimci sanatçılar, sürekli hareket halinde olan varlığın sadece bir anını yakalayarak eskiyle yeninin çatışması arasında er geç bozulacak olan dengeyi, o ince noktayı yansıtır. Dolayısıyla melodiyi, biçimi, çokseslilik dokusunu, akorların bağlantısındaki işlevi vb. umursamazlar.

Bu akımın başta gelen temsilcisi Claude Debussy (1862-1918), kendine özgü kural dışı armoni anlayışı, ritim ve ölçü alışkanlıklarını sarsan tutumu, daha da önemlisi tonal kuralların dışına çıkma eğilimiyle geleneksel müzik anlayışını geride bırakmış, 20. yüzyıl armonisinin "tını" ve "dizonans" gibi temel olgularına yol açmıştır.

Maurice Ravel'in (1875-1937) müziği ise ilk eserlerinden sonra bütünüyle izlenimciliği temsil etmez. Ravel, geleneksel müzikten, hatta dışavurumculuktan, İspanyol ve Çingene müziklerinden, caz müziğinden yararlanarak kendine özgü canlı, esprili bir stile yönelmiştir.

İtalyan besteci Ottorino Respighi (1879-1936), Amerikalı C. T. Griffes ve İngiliz besteci Vaughan Williams (1872-1958), izlenimci akımın öteki isimleridir.

Gelecek yazıda yeni bilgilerle karşınızda olmak umuduyla hoşça kalın, müzikle kalın.

(*) Görüş, eleştiri ve düşüncelerinizi serveracim@gmail.com e-posta adresime iletebilirsiniz.

1) Bu bölümü ağ bağlantısından dinleyebilirsiniz: <https://acimanasayfa.wordpress.com/kbb-muziginde-tbb/>

“ Bu hikaye, bildiklerimizin ve bilmediklerimizin, daha fazlasını öğrenme arayışımızın hikâyesidir. ”

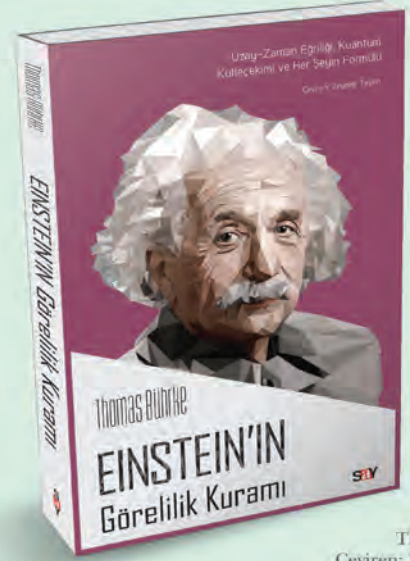

Gavin Hesketh
Çeviren: İlgin Yıldız
288 sayfa

Evrenin sırlarını bir bir çözüyoruz ve bugün çok önemli bir aşamaya geldik: Belki de, en küçüğün keşfi en büyüğün anlaşılmasını sağlayacak, karanlık enerji ve karanlık maddenin sırrı yeni bir atomaltı parçacığın ya da maddenin asıl yapıtaşının bulunmasıyla çözülecek...

CERN'deki Büyük Hadron Çarpıştırıcısı'nda çalışan Gavin Hesketh bu kitabında atomaltı parçacıkların yapıları, davranışları ve ilişkileri konusunda çok ilginç bilgiler veriyor. Okuyacağınız, fermiyonlar ile bozonları, şimdiye dek keşfettiğimiz en küçük şeyleri inceleyen, tarihin en büyük deneylerinden birinin hikâyesidir.

“ Her Einstein meraklısının kütüphanesinde olması gereken eser. ”
— Helmut Horning, *MaxPlanckForschung* ”

Thomas Bührke
Çeviren: Zeynep Taşkın
288 sayfa

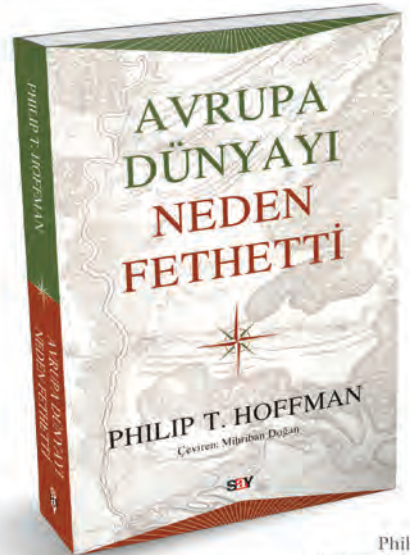
Hiç abartmadan denilebilir ki, Einstein, yalnız kalem ve kâğıtla, tamamen yeni bir evren yarattı. Ama bu evrenin yaratıcısı, teorisinin doğadaki tüm fenomenleri açıklayan daha büyük bir teorisinin yalnızca bir ilk basamağı olduğunu tahmin ediyordu. Bugün hâlâ takipçileri bu Büyük Teoriyi arıyorlar, çünkü bilindiği gibi hem görelilik kuramı hem de kuantum teorisi, kara delikler ve büyük patlama gibi belli alanlarda yetersiz kalıyor: Her iki kuram da, uzayın teorik olarak sonsuz ölçüde eğilmiş halini ve yoğunluğun sonsuz büyüklükte olduğu “tekillikleri” açıklamaya yeterli değil. Bu nedenle tüm dünyadaki fizikçiler ve matematikçiler yıllardır kuantum kütleçekimi teorisi arayışı içindeler.

“ Kapitalizm Tarihi ve Küresel Ekonominin Gelişimi Üzerine Birbirinden Önemli İki Eser ”

Jürgen Kocka
Çeviren: Evrim Tevfik Güney
230 sayfa

Sven Beckert
Çeviren: Ali Nalbant
792 sayfa

Philip T. Hoffman
Çeviren: Mürrihan Doğan
368 sayfa

Yüzyıllar boyunca Çinliler, Japonlar, Osmanlılar ve Güney Asyalılar çok daha ileride olmalarına karşın dünya üzerinde egemenlik kurmayı başaran neden Avrupalılar oldu? Bu kitap, coğrafya, bulaşıcı hastalıklar ve sanayi devrimi gibi geleneksel açıklamaların bu soruyu yanıtlamakta yetersiz kaldığını gösteriyor. Tarih, siyaset ve ekonomiye ilgi duyan okurların bu kitapta “Neden Avrupa?” sorusuna tatmin edici bir yanıt bulacaklarını düşünüyoruz.

**Her Biri 5 Dergiden Oluşan 11 Farklı Set
Her Bir Set Kargo Dahil 50 TL**

/bilimveutopya

SETLERİMİZ

Antropoloji

Bilim Tarihi

Çevre ve Sağlık

Evrim

Felsefe

Fizik ve Astronomi

İslam Felsefesi ve Bilimi

Psikoloji-Psikiyatri-NöroBilim

Toplumsal Mücadele

Toplum ve Siyaset

Türk Tarihi

E-Arşiv ve E-Dergi

Elektronik Arşiv 150 TL

E-Dergi Aboneliği 50 TL

Basılı Dergi Abonelikleri

1 Yıllık Abonelik 150 TL

6 Aylık Abonelik 75 TL

SATIN ALMAK İÇİN

magaza.bilimveutopya.com.tr